Univerzitet Singidunum

DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE
Studijski program: Poslovna ekonomija

Prevarne radnje i uloga forenzičke revizije u Republici Srbiji

- Master rad -

Mentor: prof. dr Goranka Knežević

Student: Tatjana Radivojević
Broj indeksa: 400360/2013

Beograd, 2015.

Sadržaj

Uvod 1
1. Finansijske prevare i obmane 6
1.1. Protivpravno prisvajanje sredstava 8
1.2. Lažno finansijsko izveštavanje 10
1.2.1. Kreativno računovodstvo 11
1.3. Korupcija 12
1.4. Ostali tipovi finansijskih prevara 14
2. Podaci i značaj informacija 14
2.1. Počinioci prevare 19
2.1.1. Motivi počinilaca prevare 20
2.2. Odgovornosti za kriminalne radnje 21
2.3. Posledice prevare i obmana korisnika finansijskih izveštaja 22
3. Sprečavanje i otkrivanje prevare u finansijskim izveštajima 23
3.1. Forenzičko računovodstvo 24
3.1.1. Tehnike forenzičkog računovodstva 27
3.1.2. Forenzička revizija 28
3.2. Interna kontrola 30
3.3. Interna revizija 31
3.4. Eksterna revizija 31
4. Uloga forenzičke revizije u Republici Srbiji 32
4.1. Galenika a.d. Beograd – u restrukturiranju 33
4.1.1. Osnovni podaci o privrednom društvu 33
4.1.2. Prevara protivpravnog prisvajanja sredstava u a.d. Galenika 34
4.1.3. Finansijski izveštaji a.d. Galenika 35
4.1.3.1. Obrtna imovina 35
4.1.3.2. Poslovna imovina 36
4.1.3.3. Kapital 37
4.1.3.4. Dugoročni krediti 37
4.1.3.5. Kratkoročne finansijske obaveze 38
4.1.4. Zaključna razmatranja o a.d. Galenika 38
4.2. MK Group d.o.o. 40
4.2.1. Osnovni podaci o privrednom društvu 40
4.2.2. Privatizacija šećerana 40
4.2.3. Prodaja a.d. „Šećerana - Jedinstvo" Kovačica 42

4.2.4. Zaključna razmatranja o privatizaciji šećerana 47
4.3. Tajni računi na Kipru i slučaj Mobtel 49
4.3.1. Slučaj kiparskog novca 50
4.3.2. Mobtel 52
4.3.3. Zaključna razmatranja 59
Zaključak 62
Literatura 64

Uvod

Prilikom donošenja važnih poslovnih odluka korisnicima finansijskih izveštaja je neophodno da informacije u finansijskim izveštajima prikažu realnu sliku poslovanja preduzeća. Kvalitet finansijskih izveštaja treba da bude na zadovoljavajućem nivou kako bi na osnovu dobijenih informacija korisnici finansijskih izveštaja doneli ispravne poslovne odluke. Finansijski izveštaji treba na fer način da prikažu finansijsko stanje, rezultate poslovanja, kapital i gotovinski promet preduzeća. Oni treba da budu objektivni, tačni i pregledni kako bi se korisnicima finansijskih izveštaja prikazala realna slika o poslovanju samog preduzeća. Finansijski izveštaji moraju da sadrže jasne, pouzdane, relevantne i uporedive informacije. Istinitost i pouzdanost informacija iz finansijskih izveštaja je izuzetno bitna za sve korisnike finansijskih izveštaja. Korisnici finansijskih izveštaja mogu biti interni i eksterni. Interni korisnici finansijskih izveštaja mogu biti zaposleni i menadžment. Informacije iz finansijskih izveštaja mogu pomoći menadžerima u donošenju odluka koje su vezane za planiranje, organizovanje i kontrolu. U eksterne korisnike finansijskih izveštaja se ubrajaju investitori, kreditori, dobavljači, kupci, revizija, javnost, država i njeni organi. Prilikom razmatranja poslovnih mogućnosti kao što su zajedničaka ulaganja i spajanja svako želi da posluje sa uspešnom kompanijom. Tada se poslovni partneri oslanjaju na informacije u finansijskim izveštajima kako bi procenili s kim žele da sarađuju. Kupci će nastojati da sklope dužu saradnju sa kompanijama koja su uspešna na tržištu i koja nemaju finansijske probleme. Na osnovu informacija iz finansijskih izveštaja kupci će proceniti sa kojom kompanijom žele da sarađuju. Investitori prilikom razmatranja svojih ulaganja gledaju kreditni rejting preduzeća. Investitori i kreditori koriste računovodstvene informacije kako bi procenili ostvareni rezultat pravnog lica i buduće novčane tokove koji su povezani sa njihovim ulaganjima. Informacije iz finansijskih izveštaja koristi država i njeni organi u cilju da postigne adekvatnu realizaciju ekonomskih mera.

Informacije u finansijskim izveštajima su od velikog značaja za korisnike finansijskih izveštaja. To pokazuje povezanost između finansijskih izveštaja i njihovih korisnika. Ukoliko se korisnici oslone na pogrešne finansijske izveštaje mogu doneti pogrešne poslovne odluke. Iz tog razloga svako preduzeće mora da prikaže realno svoje poslovanje u finansijskim izveštajima. Poštovanje zakona, Međunarodnih standarda finansijskog izveštavanja (MSFI), nepostojanje materijalno značajnih grešaka i nepravilnosti, data objektivna i istinita slika o poslovanju preduzeća podrazumeva realno finansijsko izveštavanje

Rukovodioci i menadžeri preduzeća često u želji da prikažu svoje preduzeće uspešnije nego što zapravo jeste, zloupotrebljavaju finansijske izveštaje i prikazuju pogrešne informacije. Prevare u finansijskim izveštajima dovode do prikazivanja nerealne slike poslovanja preduzeća. Svaka zloupotreba finansijskih izveštaja nanosi štetu kako samim korisnicima finansijskih izveštaja, tako i tržištu i društvu u celini. Određena preduzeća će se na osnovu lažnih finansijskih izveštaja prikazati na tržištu uspešnijim od ostalih preduzeća. Prevare su stalni pratilac ekonomske aktivnosti i sa ovim problemom se suočavaju i države sa razvijenom privredom i države u tranziciji. Brojne finansijske prevare u svetu izazvale su veliku pažnju javnosti. Prikazivanjem lažnih finansijskih izveštaja mnogi investitori su izgubili milijarde dolara. To je dovelo da kreditori i investitori imaju sve manje poverenja u tačnost informacija u finansijskim izveštajima. Prevare mogu smanjiti poverenje u računovodstvenu i revizorsku profesiju. Mnoge prevare su dovele preduzeća do poslovnog gubitka i stečaja.

Prevare u finansijskim izveštajima predstavljaju kriminal ,,belog okovratnika". To su prevare nastale zloupotrebom legalnog zanimanja. Američki kriminolog Edvin Saderlend je 1949. godine prvi definisao ovaj oblik kriminala. On polazi od interakcionističke teorije u

kojoj se stavlja naglasak da je devijantnost (prestupništvo) društveno oblikovana pojava i odbacuje se ideja da izvor kriminala i devijantnosti mogu biti urođene osobine pojedinca.„ Interakcionisti su pre zainteresovani da daju odgovor na pitanje kako se neko ponašanje uopšte definiše kao devijantno i zašto se određene grupe za razliku od drugih obeležavaju kao devijantne.“[1] Edvin Saderlend je autor teorije diferencijalne asocijacije. Prema ovoj teoriji Saderlend smatra da se devijantno ponašanje stiče, tj. postepeno uči u interakciji sa drugim osobama koji su kriminalci ili se devijantno ponašaju. Ukoliko je osoba u procesu komunikacije sa grupama koje su devijantne u ponašanju ili sa grupama koje su devijantne u mišljenju, vremenom kod ličnosti mogu preovladati delikventne nad nedelikventnim sklonostima. Pritom, odnosi sa najbližim krugom osoba imaju najuticajniju ulogu u učenju devijantnog ponašanja. U Srbiji postoji narodna poslovica: „S' kim si, takav si". Učenje devijantnog ponašanja obuhvata tehnike da se izvrši krivično delo i usmerenje motiva, racionalizacije i navika kod osoba. U procesu komunikacije ličnost se može orjentisati prema kriminalnoj motivaciji i stavovima. Usmerenje kriminalne motivacije uči se kroz označavanje određenih zakonskih odredbi o kažnjivosti dela da li su prihvatljiva ili neprihvatljiva. Osoba koja je u interakciji sa kriminalnom grupom, ne mora isključivo biti kriminalna. To najviše zavisi od ličnih sklonosti osobe i inteziteta kontakta sa kriminalnom grupom. Ukoliko osoba daje prednost opravdanosti i motivima kršenja zakona pred ponašanjem u kojem se poštuje zakon, tada osoba postaje kriminalna.

Edvin Saderlend je u svojoj knjizi *Profesionalni lopov* opisao kriminalca „belog okovratnika" kao kradljivca za koga krađa predstavlja biznis. Lopovi kao i ostali ljudi rade da bi zaradili novac, samo za razliku od drugih ljudi oni biraju nezakonita sredstva da bi svoj cilj ostvarili. Saderlend je istakao da krivična dela počinjena od strane bogatih i moćnih ljudi imaju daleko veće posledice od sitnog kriminala siromašnih. Kao posledica krivičnih dela „belog okovratnika" društvu se nanosi ogromna finansijska šteta, ali Saderlend je naglasio da je ta šteta manje važna od štete koja je učinjena društvenom moralu i društvenim odnosima. Neotkrivanjem i nekažnjavanjem za krivična dela vređa se društveni moral. Iz tog razloga je ovaj oblik kriminala posebno društveno opasan. Kriminalci često koriste društvenu moć, privilegije i ugled da bi stekli ogromna materijalna dobra.„ Rasprostranjenost kriminala belih okovratnika teže je ustanoviti nego kod drugih oblika kriminala, jer se najveći broj takvih dela i ne pojavljuje u zvaničnim statistikama."[2]

Srbija je od 2000. godine pod uticajem neoliberalne ekonomske politike. Bitno je napomenuti da je privreda u Srbiji dodatno oslabljena, jer je država bila pod ekonomskim sankcijama UN i država je imala veliku materijalnu štetu zbog bombardovanja 1999. godine. Efekti svetske ekonomske krize 2008. godine ostavili su duboke posledice na Srbiju. Prve efekte svetske ekonomske krize Srbija je osetila na finansijskom tržištu – na berzi, došlo je do povećanja nezaposlenosti i smanjila se proizvodnja. Primena neoliberalne politike u takvim uslovima imala je za posledicu stvaranje socijalnog raslojavanja stanovništva. Nastao je sloj bogatih pojedinaca i mase ljudi koji su činili srednji sloj ili više-niži sloj. Globalizacija stvara globalne elite koje svuda u svetu pokušavaju da denacionalizuju bivše nacionalne elite. Ukoliko je država nemoćna, globalna elita može preuzeti kontrolu nad državnim aparatom i to vodi pretvaranju nacionalne kulture u novonastajuću „svetsku" kulturu. Podela ljudi u Srbiji na elitu i masu osiromašenih je posledica pogubnog efekta globalizacije. Nove elite podržavaju politički neoliberalizam. Ekonomski neoliberalizam nanosi štetu Srbiji i ne donosi ekonomski progres i dolazi do usporavanja rasta privrede. Ovakvo socijalno okruženje u Srbiji će iskoristi pojedinci koji žele da steknu ogromna materijalna bogatstva. Privredni kriminal u Srbiji predstavlja ozbiljan i složen problem.

[1] Gidens Entoni: Sociologija, Ekonomske fakultet Beograd, 2007, str. 218
[2] Gidens Entoni: Sociologija, Ekonomske fakultet Beograd, 2007, str. 241

Predmet istraživanja su prevare koje narušavaju kvalitet finansijskih izveštaja. Svaka prevara koja utiče na kvalitet finansijskih izveštaja može prikazati nerealnu sliku preduzeća. Nerealno finansijsko izveštavanje povlači niz negativnih posledica na korisnike finansijskih izveštaja i na samo tržište. Finansijske prevare predstavljaju problem kako državama sa razvijenom privredom, tako i državama sa tranzicionom privredom. Prevara se realizuje putem radnji ili postupaka namernog obmanjivanja ili pogrešnog prikazivanja, kao i namernog nedelovanja kako bi lice ostvarilo određenu korist. Neophodno je poznavati i razumeti koncept, vrste i uzroke nastanka prevara i način njihovog izvršavanja da bi se otkrile postojeće i sprečile buduće prevare. Prevare koje utiču na kvalitet finansijskih izveštaja su: protivpravno prisvajanje sredstava, lažno finansijsko izveštavanje, korupcija, pranje novca i kompjuterski kriminal.

Finansijske prevare, kao veoma ozbiljan i složen problem, u svetu su dovele do donošenja novih zakona, razvijanja novih profesija i osnivanja organizacija koje se bave ovim problemom. U SAD-u je 2002. godine donet Sarbejns-Okslijev zakon. Cilj ovog zakona je da se poboljša kvalitet finansijskih izveštaja i spreče moguće prevare u SAD-u. U cilju poboljšanja kvaliteta vršenja revizije evropski parlament i evropsko veće su 2006. godine usvojili osmu direktivu u vezi zakonom propisane revizije godišnjih i konsolidovanih bilansa. Prema osmoj direktivi svaka država koja je član EU će osigurati da svaka revizija bude obavljena sa profesionalnim integritetom. Zakoni svake države treba da obezbede i štite nezavisnost revizije. Na osnovu Zakona o računovodstvu u Srbiji, pravno lice mora da istinito i pošteno prikaže finansijski položaj i uspešnost poslovanja u finansijskim izveštajima. Prema Zakonu o reviziji u Srbiji, lincencirani ovlašćeni revizor treba jasno da se izrazi da li je preduzeće kroz finansijske izveštaje istinito i pošteno prikazalo svoj finansijski položaj. Eksterna revizija prilikom provere finansijskih izveštaja treba da postupa u skladu sa Međunarodnim standardima revizije (MSR). U okviru oblasti računovodstva došlo je do potreba razvijanja nove računovodstvene discipline – forenzičko računovodstvo. Naime, tradicionalno računovodstvo ne može da pruži odgovore na sva pitanja vezana za nezakonite radnje u finansijskim izveštajima. Iz tog razloga forenzičko računovodstvo kao nova profesija bi pomogla prilikom otkrivanja postojećih i sprečavanja budućih prevara koje utiču loše na kvalitet finansijskih izveštaja. Udruženje ovlašćenih ispitivača kriminalne radnje (*The Association of Certified Fraud Examiners - ACFE*) je osnovano u SAD-u i bavi se problemom finansijskih prevara. Ovo udruženje ima više od 70.000 članova širom sveta i pruža različite vrste obuka i treninga u borbi protiv finansijskih prevara. Obavlja istraživanja vezana za različite vrste kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima.

Problem istraživanja finansijske prevare ogleda se u nemoći države da se suprostavi prevari, da je otkrije i da je spreči. Pojava finansijske prevare za sobom ostavlja velike negativne posledice i iz tog razloga neophodno je posvetiti veliku pažnju izučavanju ove pojave. Danas dolazi do velike socijalne, ekonomske i političke promene u društvu i stvaraju se okolnosti u kojima dolazi do finansijske prevare. Za privredni kriminal je karakteristična dinamičnost i način prilagođavanja promenama u privrednom finansijskom poslovanju. Ukoliko se uvode radikalne ekonomske reforme, koje nisu praćene pravnom regulativom, dolazi do porasta privrednog kriminala. Mali broj otkrivenih i dokazanih kriminalnih radnji negativno utiče na ekonomski život u Srbiji. Uspostavljanjem pravne uređene države sa jakim i efikasnim institucijama koje sprovode zakon u potpunosti mogu se sprečiti prevare.

Naučni cilj je opis svih vrsta prevara koje utiču loše na kvalitet finansijskih izveštaja. Pad kvaliteta finansijskih izveštaja dovodi do toga da preduzeće prikazuje nerealnu sliku svog poslovanja i prikazuje se uspešnijim od ostalih preduzeća na tržištu.

Društveni cilj istraživanja je da svi korisnici finansijskih izveštaja imaju realnu sliku o poslovanju preduzeća i da kvalitet finansijskih izveštaja bude na zadovoljavajućem nivou. Iz

tog razloga u radu su predstavljeni načini da se spreče zloupotrebe finansijskih izveštaja i navedene su okolnosti u kojima do prevare dolazi.

Generalna hipotetička tvrdnja u istraživanju je uspeh u sprečavanju prevara i kvalitet finansijskih izveštaja determinisan je prirodom ekonomskog, pravnog i političkog sistema u državi.

Posebne hipoteze su:

- u okviru preduzeća potrebno je usvojiti kodeks etičkog ponašanja;
- potrebno je uspostaviti efikasan proces interne kontrole u preduzeću;
- zaposlenima u preduzeću treba omogućiti da prijave nezakonitosti ili kršenje etičkog ponašanja;
- u uređenoj pravnoj državi treba da postoje dobri zakoni;
- treba da postoje jake institucije koje sprovode zakone u potpunosti;
- država putem prava treba da ostvari objektivno postojeće društvene ciljeve koji su uvedeni u politički proces.

Metode istraživanja koje su primenjene u ovom radu su:

- osnovne metode: osnovne analitičke metode (analiza, apstrakcija, specijalizacija, dedukcija) i osnovne sintetičke metode (sinteza, konkretizacija, generalizacija, indukcija),
- opštenaučne metode: hipotetičko – deduktivna, komparativna i statistička metoda,
- metod prikupljanja podataka: analiza sadržaja dokumenata na primarnom i sekundarnom nivou i statistička metoda u funkciji metode prikupljanja podataka.

Za potrebe istraživanja podaci su prikupljeni iz više izvora stručne literature i iz internet izvora. Statistički podaci prikazani u radu, su podaci prikupljeni i objavljeni od strane organizacije koja se bavi problemom finansijskih prevara. Teorijsko – metodološki pristup istraživanju je dijalektički. „Dijalektička metoda predstavlja i jeste određeni način istraživanja i objašnjavanja pojava, koji se zasniva na spoznaji dijalektike stvarnosti.”[3] Nema promene, razvoja i modernizacije bez dijalektičkog pristupa, jer na osnovu otkrivanja istinitih saznanja potrebna je akcija odnosno stručna aktivnost. U radu je opisano kako se na osnovu razumevanja pojave prevare, odnosno vrste i načina izvršenja prevare može primeniti stručna aktivnost u sprečavanju prevara. Forenzičko računovodstvo je nova računovodstvena disciplina koja bi doprinela otkrivanju postojećih i sprečavanju budućih prevara koje utiču na kvalitet finansijskih izveštaja.

Struktura istraživačkog rada:

U uvodu je prikazan značaj finansijskih izveštaja za njegove korisnike i zašto prevara utiče loše na korisnike finansijskih izveštaja, tržište i na samo društvo. Prikazano je na osnovu kojih teorija se zasniva pojava finansijske prevare. Dati su razlozi zašto u Srbiji ova pojava predstavlja aktuelni društveni problem i prikazana je kakva je reakcija država u svetu na prevare. U uvodu je dat predmet istraživanja, naučni i društveni cilj. Data je generalna hipotetička tvrdnja koja je izražena pomoću posebnih hipoteza. Prikazane su primenjene metode istraživanja u radu.

U prvom delu je navedeno koje prevare utiču na kvalitet finansijskih izveštaja i način njihovog izvršavanja. Opisane su prevare: protivpravno prisvajanje sredstava, lažno finansijsko izveštavanje, korupcija, pranje novca i kompjuterski kriminal. Navedeno je koje su prevare najviše zastupljene i koje prevare nanose najveću štetu preduzeću prema prosečnim gubicima.

U drugom delu je navedeno koliki je značaj informacija u finansijskim izveštajima za njihove korisnike. Opisano je ko može izvršiti prevaru i koji su motivi počinilaca prevare.

[3] Miljević Milan: Metodologija naučnog rada - skripta, Filozofski fakultet - Univerzitet u Istočnom Sarajevu, 2007, str. 149

Navedeno je kakvu odgovornost ima rukovodstvo preduzeća, interna i eksterna revizija za nezakonite radnje i kakve su posledice prevara.

U trećem delu su prikazane mere i načini da se speče prevare. Objašnjeno je kakvu ulogu ima država, rukovodstvo, interna revizija, eksterna revizija i forenzičko računovodstvo u sprečavanju prevara.

U četvrtom delu je prikazano koliki je značaj primene forenzičke revizije u Republici Srbiji. Prikazana su tri sporna slučaja u kojima postoji osnovana sumnja da se desila prevara.

Na kraju istraživačkog rada su data zaključna razmatranja i korišćena literatura.

1. Finansijske prevare i obmane

Finansijske prevare koje utiču na kvalitet finansijskih izveštaja predstavljaju izazov na svetskom nivou. Države sa najrazvijenijim tržišnim ekonomijama i finansijskim sistemima se susreću sa problemom finansijskih prevara. Kriminalne radnje koje su nastale u finansijskim izveštajima su poznate kao kriminal „belog okovratnika" - prevare nastale zloupotrebom legalnog zanimanja. Kriminalna radnja u finansijskim izveštajima predstavlja svaku radnju koja je „izvršena od strane službenog ili odgovornog lica, koja je u zakonu propisana kao krivično delo, i koja u svom načinu izvršenja umesto sile, i pretnje, koristi obmanu kao sredstvo pribavljanja protivpravne imovinske koristi, a za posledicu ima materijalno značajne pogrešne iskaze u finansijskim izveštajima."[4] Jedan od oblika prevare čini kriminalna radnja.„ Prevara je posledica obmane, namernog delovanja ili nedelovanja (uključujući davanje obmanjujućih izjava i izostavljanje relevantnih informacija) kako bi se ostvarila neka korist."[5] Prevare se mogu izvršiti kroz nezakonite računovodstvene manipulacije koje stvaraju drugačiju sliku u finansijskim izveštajima. U želji da se prikaže drugačiji poslovni rezultat, stanje sredstava ili obaveze često se koristi manipulativno računovodstvo u kome dolazi do fiktivne i nepravilne obrade podataka.

Istraživanje koje je sprovelo Udruženje ovlašćenih ispitivača kriminalnih radnji u svom izveštaju (*2012 Report to the Nations*) pokazuje da po finansijskoj prevari u preduzeću prosečan gubitak iznosi 140.000 dolara. Studija obuhvata kriminalne radnje koje su bile poznate udruženju širom sveta. Gubitak od preko milion dolara je gotovo 20% otkrivenih finansijskih prevara. U pomenutom izveštaju navodi se da zbog prevara prosečno pravno lice svake godine gubi 5% svojih prihoda. Na nivou sveta ukoliko bi se ovi podaci primenili na bruto svetski proizvod, potencijalni svetski gubitak bi iznosio više od 3.500 milijardi američkih dolara kao posledica prevara. U ovom istraživanju je prikazana šema različitih finansijskih prevara grupisanih po kategorijama i podkategorijama.

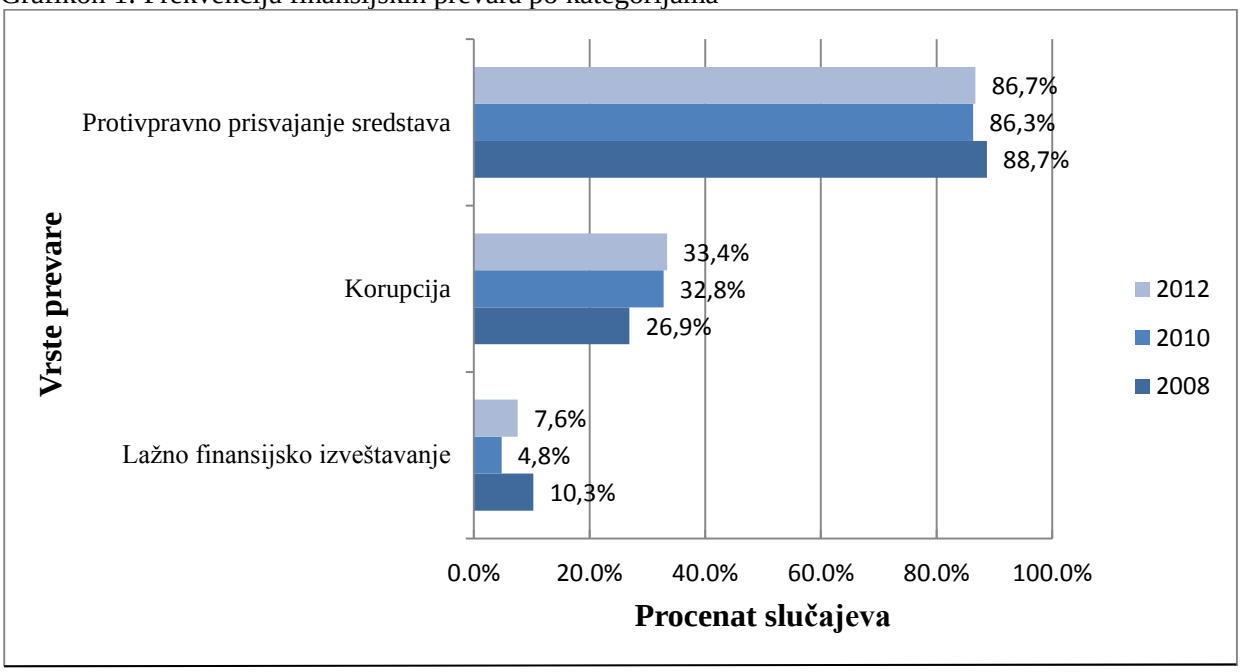
Prema ovom istraživanju tri osnovne kategorije finansijskih prevara su:

- protivpravno prisvajanje sredstava,
- lažno finansijsko izveštavanje,
- korupcija.

[4] Petković Aleksandar: Forenzička revizija, „Proleter" AD Bečej, 2010, str. 16

[5] Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R.: Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 3

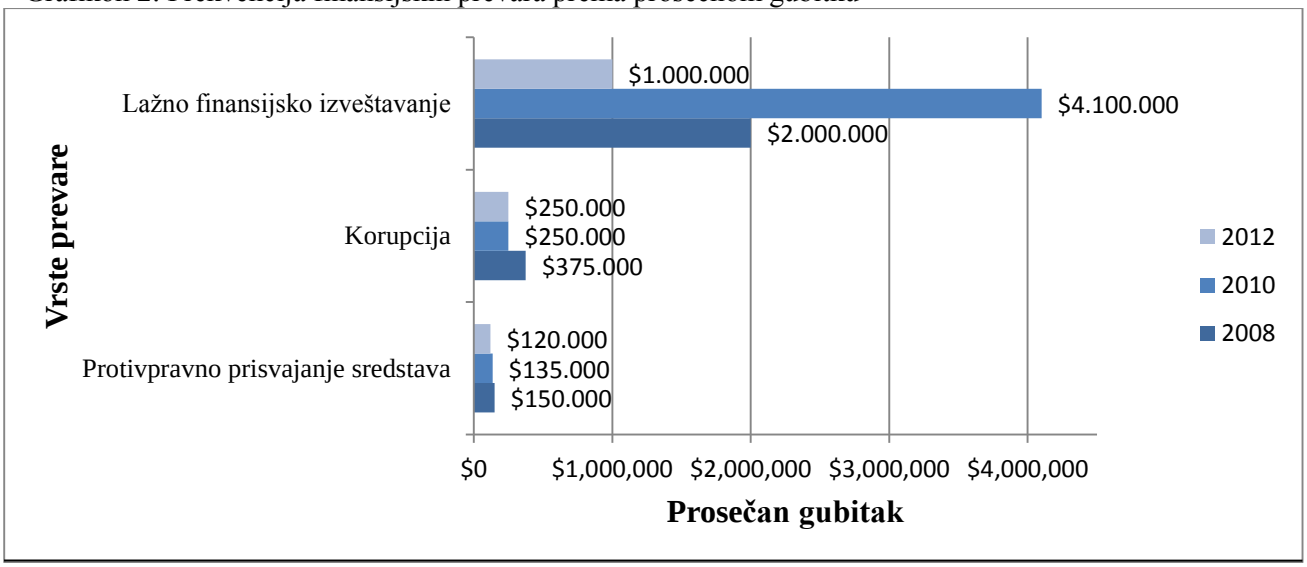
Grafikon 1: Frekvencija finansijskih prevara po kategorijama

Izvor: Association of Certified Fraud Examiner (ACFE). (2012). Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. Global Fraud Study

Ove tri finansijske prevare značajno utiču na kvalitet finansijskih izveštaja. Najprisutniji oblik finansijskih prevara sa više od 86% učešća predstavlja protivpravno prisvajanje sredstava. U ukupnom broju slučajeva korupcija čini oko jednu trećinu finansijskih prevara. Najmanje zastupljen oblik finansijskih prevara čini lažno finansijsko izveštavanje sa oko 7-10%.

Grafikon 2: Frekvencija finansijskih prevara prema prosečnom gubitku

Izvor: Association of Certified Fraud Examiner (ACFE). (2012). Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. Global Fraud Study

Lažno finansijsko izveštavanje prema ACFE za 2012. godinu je bilo najmanje zastupljena vrsta prevare. Međutim, ova finansijska prevara je nanela najveću štetu sa gubicima od 1.000.000 dolara do 4.100.000 dolara. Finansijska prevara sa najnižom

pričinjenom štetom je protivpravno prisvajanje sredstava sa prosečnim gubicima od 120.000 dolara. U sredini se nalazi korupcija sa prosečnim gubitkom od 250.000 dolara.

Ostale prevare koje utiču na kvalitet finansijskih izveštaja su: pranje novca, kompjuterski kriminal.

1.1. Protivpravno prisvajanje sredstava

Protivpravno prisvajanje sredstava, kao vrsta finansijske prevare, može da prouzrokuje materijalno netačne tvrdnje u finansijskim izveštajima. Prevaru protivpravno prisvajanje sredstava najviše vrše zaposleni u organizaciji, samostalno ili u dogovoru sa trećim licima. Namera počinioca ove finansijske prevare je prisvajanje materijalnih oblika imovine pravnog lica zarad lične koristi. Najčešći oblici zloupotrebe i pronevere imovine od strane zaposlenih se mogu izvršiti kroz:

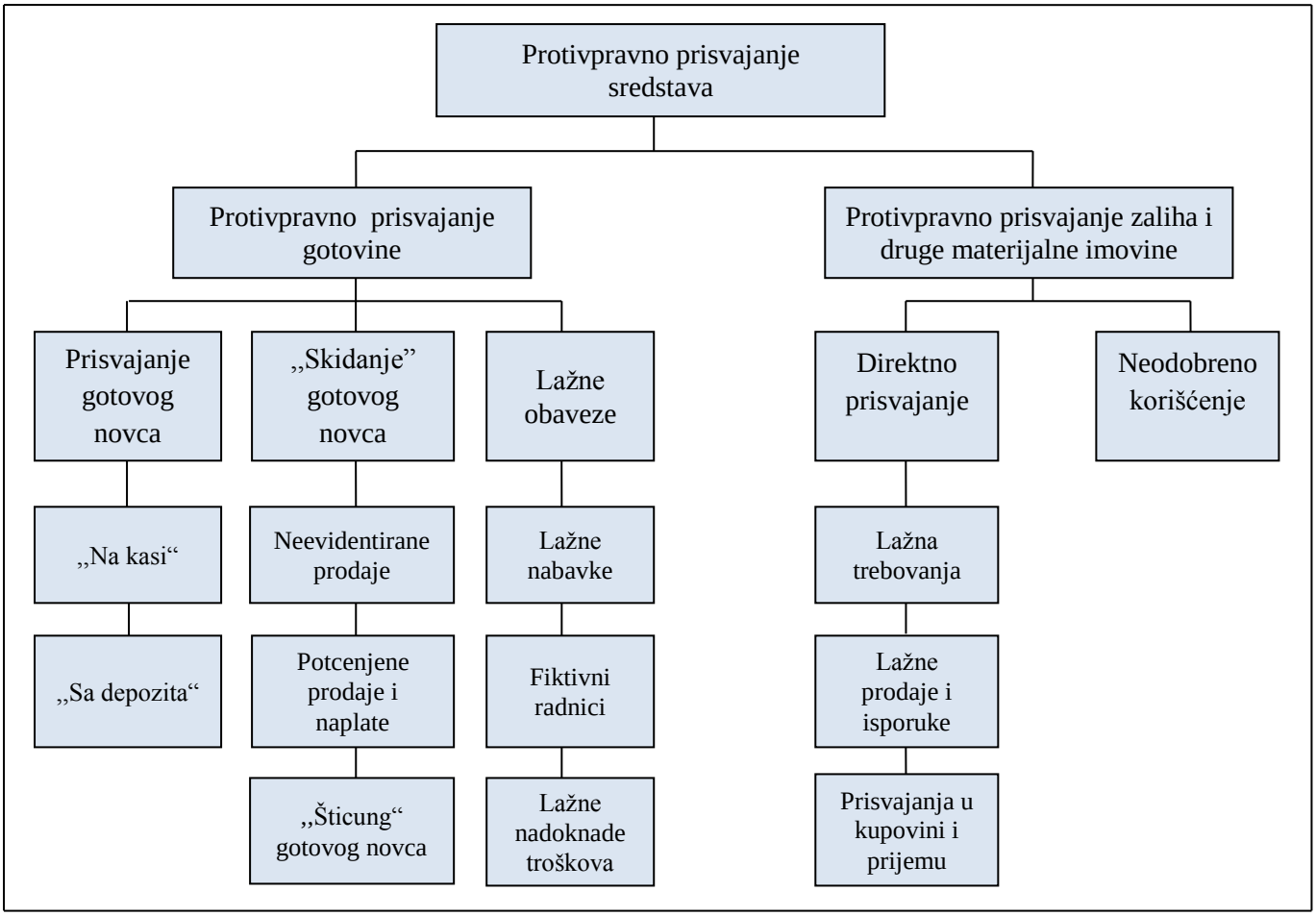
- višestruke isplate istom dobavljaču,
- neizdavanje računa,
- plaćanje fiktivnih nabavki,
- neevidentirane prodaje,
- isplata zarada fiktivnim radnicima,
- lažne provizije i slično.

U različitim okolnostima dolazi do protivpravnog prisvajanja sredstava:

- pre nego što se evidentiraju sredstva u knjigovodstvu pravnog lica (npr. ukoliko zaposleni naplati robu kupcu i ne evidentira prodaju već novac zadrži za sebe),
- kada se imovina nalazi u okviru pravnog lica (npr. zloupotrebe ili krađa opreme, zaliha, inventara, gotovine i slično),
- proces kupovine robe ili usluga (npr. naknade troškova).

Protivpravno prisvajanje obuhvata prisvajanje materijalne imovine pravnog lica, kao i protivpravno prisvajanje gotovine.

Ilustracija 1: Oblici i tehnike protivpravnog prisvajanja sredstava

Izvor: Petković Aleksandar. (2010). Forenzička revizija

Jedan od oblika protivpravnog prisvajanja sredstava, prisvajanja u kupovini i prijemu robe oštetio je Republičku Direkciju za robne rezerve. Počinioci prevare su bili skladištari Republičke Direkcije za robne rezerve. Na osnovu falsifikovane dokumentacije koje je izdalo preduzeće „Jugoinspekt" D.O.O. oni su zaključili ugovor sa Republičkom Direkcijom za robne rezerve i tako postali ovlašćena lica zadužena za čuvanje merkanilnog kukuruza i merkantilne pšenice. Skladišni kapaciteti su iznosili 3.360 tona, dok je količina robe bila oko 20.000 tona. Ostatak robe ovi skladištari su prodavali i koristili za svoje potrebe što nije u skladu sa Zakonom o robnim rezervama. Skladišta AD „Gradska pekara" i AD „1. Oktobar" nisu mogla da prime ovoliku količinu robe. Za ovu informaciju je znao načelnik Centra republičke Direkcije za robne rezerve i ipak je dao saglasnost ovim ugovorima. Od ove prevare skladištari su imali protivpravnu imovinsku korist koja je iznosila 513.000.000 dinara. Prema neosnovanim naplaćenim uslugama skladištenja od Republičke Direkcije za robne rezerve skladištari su imali korist koja je iznosila 78.000.000 dinara. Ova prevara se desila u periodu od 2005. godine do 2013. godine. Ovlašćeni skladištari su kroz ovu prevaru AD „Gradska pekara" i AD „1. Oktobar" pribavili protivpravnu imovinsku korist koja je iznosila 5.500.000 evra i time oštetili Republičku Direkciju za robne rezerve, tj. budžet Republike Srbije.

Prema ACFE u 2012. godini na svetskom nivou najveći broj slučajeva je ispoljen kroz neevidentirane prodaje. Od ukupnog broja finansijskih prevara neevidentirane prodaje iznose 24,9%, a prosečna šteta po slučaju iznosi 100.000 dolara. Protivpravno prisvajanje materijalne imovine je sledeći najprisutniji oblik i odnosi se na neodobreno korišćenje

opreme unutar preduzeća koja lica koriste za privatne potrebe. Od ukupnog broja prevara u 2012. godini ova finansijska prevara iznosi 17,2%.

1.2. Lažno finansijsko izveštavanje

Cilj lažnog finansijskog izveštavanja je obmana bilansnih korisnika. Za ovu finansijsku prevaru karakteristično je izostavljanje određenih podataka ili namerno pogrešno iskazivanje u finansijskim izveštajima. Lažno finansijsko izveštavanje daje privid profitabilnosti i obmanjuje korisnike finansijskih izveštaja. Lažno finansijsko izveštavanje se može pojaviti u sledećim oblicima:

- prikrivanje obaveza i troškova,
- nepravilna obelodanjivanja,
- fiktivni prihodi,
- lažna vremenska razgraničenja,
- ostale tehnike lažnog finansijskog izveštavanja.

Počinioci kriminalnih radnji mogu manipulisati finansijskim izveštajima prikrivanjem obaveza i troškova i na taj način bi kod investitora pravno lice steklo privid profitabilne organizacije. Nepravilno obelodanjivanje ili prikrivanje, zbog stvaranja lažne slike o finansijskom položaju organizacije, uključuje potencijalne obaveze, naknadne događaje i transkacije sa povezanim pravnim licima. Fiktivni prihodi predstavljaju evidentiranje nepostojećeg prihoda od prodaje robe ili usluga.„ Princip uzročnosti prihoda i rashoda ili „matching" princip, kako se u praksi često naziva, ključni je princip kojim se reguliše vrednovanje bilansnih pozicija. „Matching" predstavlja zahtev za dodeljivanjem rashoda obračunskom periodu kada su nastali njima prouzrokovani prihodi."[6] Svesno kršeći osnovne računovodstvene principe, brojni počinioci finansijskih prevara putem lažnih vremenskih razgraničenja daju pogrešnu sliku o ostvarenim prihodima pravnog lica. Ostale tehnike lažnog finansijskog izveštavanja se mogu ispoljiti kroz nepravilno vrednovanje imovine (vrednovanje potraživanja, zaliha, nekretnina postrojenja i oprema i dr.). Moguće su zloupotrebe u određivanju rezidualne vrednosti i korisnog veka opreme, nevršenja otpisa potraživanja, stepen nenaplaćenosti potraživanja. U suštini kad god se koriste procene u računovodstvu, postoji dodatna mogućnost za kriminalnu radnju.

Kao jedan od oblika lažnog finansijskog izveštavanja u praksi često dolazi do precenjivanja ili umanjivanja neto imovine i poslovnih rezultata. Lažno se mogu prikazati rashodi, prihodi, potraživanja, troškovi i imovina. Fiktivni prihodi mogu podrazumevati nepostojanje stvarnih kupaca, a kod umanjenja imovine dolazi do neevidentiranja troškova odnosno obaveza. Često je cilj umanjenje prometa kroz fiktivne prodaje i na taj način se smanjuje osnovica na dobit. Roba se prodaje za gotov novac, a na fakturi, koja se ispostavlja kupcu je prikazan samo deo vrednosti robe koja je plaćena gotovim novcem. Fiktivna prodaja se računovodstveno može prikriti prikazivanjem takve robe kao manjka i tako se izbegava plaćanje poreza na dobit. Na ovaj način počinioci kriminalne radnje dolaze do gotovog novca koji koriste za različite nezakonite namene. U cilju izbegavanja plaćanja poreza i drugih zloupotreba osnivaju se tzv. fantomske firme. U ovom slučaju dolazi do fiktivne nabavke ili prodaje robe i pružanje usluga, ulazne i izlazne fakture su fiktivne. Ne dolazi do stvarnog prometa robe, fantomske firme se pojavljuju kao kupci ili kao dobavljači. Stvarno plaćanje robe se obavlja gotovim novcem, odnosno roba se prodaje „na crno".

[6] Knežević Goranka, Stanišić Nemanja, Mizdraković Vule: Analiza finansijskih izveštaja, prvo izdanje, Univerzitet Singidunum, 2013, str. 69

Kao jedan vid prevare, dešavaju se zloupotrebe u osiguranju. Tokom 2010. godine određena lica su uz pomoć fantomskih firmi i falsifikovane dokumentacije izvršili lažnu procenu vrednosti opreme preduzeća ,,Sinandra" u iznosu od 2.500.000 evra. Ubrzo posle lažne procene vrednosti opreme u magacinu preduzeća ,,Sinandra" je izbio požar. Cilj je bio da se, uz pomoć falsifikovane dokumentacije, izvrši naplata osigurane različite opreme u iznosu od 2.500.000 evra i na taj način ošteti osiguravajuća kuća DDOR Novi Sad.

1.2.1. Kreativno računovodstvo

Svaki postupak koji uključuje manipulaciju podacima u finansijskim izveštajima predstavlja kreativno računovodstvo. U kreativno računovodstvo spada agresivno računovodstvo i lažno finansijsko izveštavanje. Menadžeri preduzeća koriste kreativno računovodstvo kako bi ostvarili određene ciljeve i samim tim ne prikazuju pravu finansijsku i prinosnu snagu preduzeća. Oni su spremni da koriste instrumente kreativnog računovodstva i prikažu svoje preduzeće uspešnijim nego što zapravo jeste, da bi sačuvali poverenje postojećih i pridobili poverenje ostalih potencijalnih investitora. Kada menadžeri znaju da visina dobiti utiče na to da li će dobiti bonus, kao jedan vid nagrade, često su spremni da koriste kreativno računovodsto. Odlaganje poreza ili u potpunosti izbegavanje plaćanja poreza predstavlja jedan od ciljeva korišćenja kreativnog računovodstva.

Korišćenjem različitih mera u okviru kreativnog računovodstva menadžeri vrše uticaj na:

- dobit (bilans uspeha),
- neto imovinu (bilans stanja).

U cilju da pridobiju poverenje investitora ili da poprave bonitet preduzeća menadžeri koriste meru kreativnog računovodstva – iskazivanje više dobiti od ostvarene. Popravljanjem boniteta preduzeća utiče se na poboljšanje kreditnog rejtinga preduzeća. Iskazivanje više dobiti od ostvarene prikazuje se kroz više prihode ili niže rashode. Za prikazivanje viših poslovnih prihoda menadžeri koriste tehnike iskazivanja nepostojećih prihoda i precenjivanje ostvarenih prihoda, kao i prerano iskazivanje prihoda i uključivanje neposlovnih prihoda u poslovne prihode. Potcenjivanjem rashoda dolazi do iskazivanja većeg finansijskog rezultata. Iskazivanje manjih rashoda je praćeno povećanjem aktive ili smanjenjem obaveza, što dovodi do povećanja neto imovine preduzeća. Menadžeri mogu iskazati manje rashode tako što će uključiti u rashode i troškove koji podležu aktiviranju, previsoko odmeriti rezervisanja, prenisko otpisati imovinu i promeniti računovodstvene politike. Menadžeri mogu iskazati nižu dobit od ostvarene da bi odložili plaćanje poreza na dobit ili da odlože deo dobiti na buduće obračunske periode (to se dešava u godinama u kojima ostvarena dobit je premašila očekivanu). Za iskazivanje niže dobiti od ostvarene koriste se praktično jednake mere kao i za iskazivanje veće dobiti samo se kreću u suprotnom smeru (neiskazivanje nastalih prihoda, odlaganje priznavanja prihoda, potcenjivanje prikazanih prihoda i sl.). Kada su u pitanju rashodi, menadžeri će pokušati da rashode povećaju iskazivanjem rashoda budućih perioda kao rashode tekućeg perioda, otpisivanjem imovine, preteranim rezervisanjem i sl. Mere koje koriste menadžeri za iskazivanje drugačijeg rezultata su iste kao mere za iskazivanje više ili niže vrednosti neto imovine. Precenjivanjem aktive odnosno potcenjivanjem obaveza menadžeri mogu direktno uticati na visinu neto imovine. Ovom merom utiče se na racio zaduženosti, odnosno odnos između neto imovine i obaveza i na taj način mogu se obmanuti budući poverioci. Ukoliko menadžeri zarad ostvarenja svojih ciljeva preterano i namerno izaberu i primenjuju računovodstvena načela i postupke, reč je o agresivnom (nasilnom) računovodstvu. To podrazumeva prekoračenje norme dopuštene standardima ili se odredbe pojedinih standarda primenjuju i onda kada za njihovu primenu ne postoji opravdan razlog.

Menadžeri treba da primene računovodstvene politike koje će na najbolji način da prikažu performanse preduzeća. Međutim, da bi ostvarili određene ciljeve oni mogu izabrati neadekvatne računovodstvene politike i procene kako bi stvorili željenu sliku o preduzeću. Na taj način koriste kreativno računovodstvo.

Menadžeri često kroz tehnike kreativnog računovodstva koriste fleksibilnosti unutar, a često i na granici računovodstvenih okvira u cilju stvaranja što povoljnjije slike o preduzeću. Ukoliko oni pređu tu granicu tada dolazi do protivzakonitog kreativnog računovodstva koje prerasta u kriminalnu radnju.

1.3. Korupcija

Korupcija predstavlja „odnos koji se zasniva zloupotrebom službenog, odnosno društvenog položaja ili uticaja, u javnom ili privatnom sektoru, u cilju sticanja lične koristi ili koristi za drugoga."[7] Podmićivanje, kao oblik korupcije, predstavlja traženje, primanje ili nuđenje određenog poklona, novca ili neke druge vrednosti u cilju nezakonitog uticanja na obavljanje neke službene radnje. Na kvalitet finansijskih izveštaja mogu uticati poslovna podmićivanja koja predstavljaju podmićivanja sa dubokim poslovno-komercijalnim smislom. Kada npr. rukovodilac određene kompanije da bi potpisao vredan ugovor o nabavci opreme, traži od dobavljača novac ili „procenat". Slična situacija je kada se od izvođača radova traži novac ili „procenat" kako bi rukovodilac mogao uticati na odluke u postupku javnog nadmetanja ili licitacije. Ukoliko odgovorna osoba u preduzeću, prilikom određene transakcije u poslovanju tog preduzeća, ima neobelodanjene ekonomske ili lične interese reč je o obliku korupcije - sukob interesa. Do sukoba interesa u transakcijama kupovine dolazi ako precenjeni račun potiče od stvarnog pravnog lica kod kojeg određeno lice ima ekonomski ili lični interes. U transakcijama licitacija, tendera i javnih nabavki javlja se sukob interesa. Ukoliko zaposleni utiču na izbor izvođača u kojima oni imaju skriveni interes. Sukob interesa u prodajnim transakcijama se javlja prilikom prodaje robe i usluga ispod tržišne vrednosti. U ovom slučaju počinilac ima skrivenog vlasničkog ili drugog interesa kod kupca. Umanjuje se račun koji se šalje kupcu i time utiče na povlašćen status kupca, a na štetu preduzeća koje prodaje svoju robu ispod tržišne vrednosti.

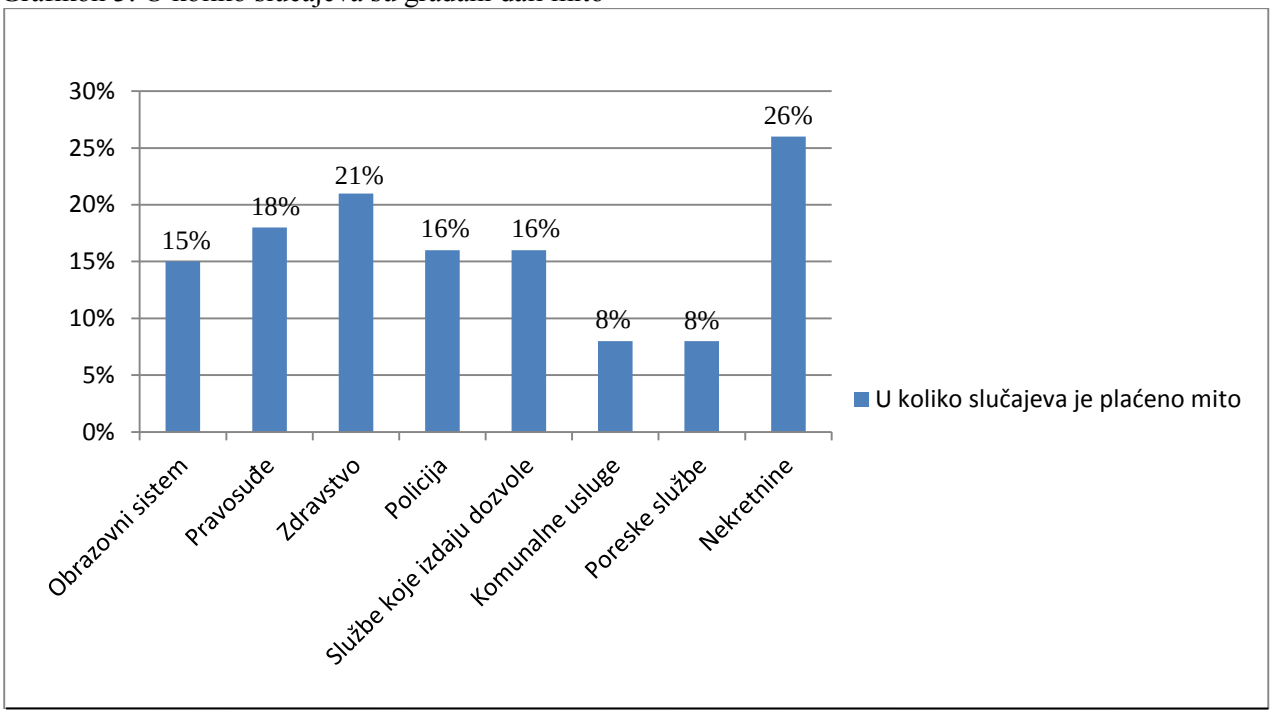
Poslovne ucene, preuzimanje poslova i primanje poklona mogu se svrstati u ostale koruptivne tehnike koje odgovorne osobe u pravnom licu koriste kako bi pribavili neku korist za sebe ili drugu osobu. Kada odgovorna osoba pravnog lica postavlja uslov poslovnom partneru da neće doneti odluku koja će biti u njegovom interesu ili će ga isključiti iz određenog posla, ukoliko mu za uzvrat ne isplati određenu sumu novca ili ne dobije neku drugu korist reč je o poslovnim ucenama. Preuzumanje poslova odnosi se na usmeravanje ili preuzimanje jednog dela poslovanja preduzeća u kojoj je lice zaposleno, prema drugom pravnom licu koje je u njegovom vlasništvu i bavi se sličnom ili istom delatnošću. Primanje poklona se često povezuje sa podmićivanjem. Međutim, ukoliko poslovne odluke nisu donešene sa željom da se na osnovu njih dobije novac ili neka druga korist, primanje poklona od poslovnih partnera je bezopasno.

Organizacija *Transparency International* je sprovela globalno istraživanje o korupciji. Prikazan je indeks percepcije korupcije koji meri stepen u kojem se opaža korumpiranost u javnom sektoru. Istraživanje obuhvata 177 država i sprovedeno je 2013. godine, skor je od 0 do 100. Države koje su percipirane kao najmanje korumpirane su Danska i Novi Zeland (skor – 91), zatim Finska i Švedska (skor – 89). Države koje su percipirane kao najkorumiranije su Sudan (skor – 11), zatim Somalija, Severna Koreja i Avganistan (skor – 8). U ovom

[7] Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, član 2

istraživanju Srbija (bez Kosova i Metohije) je rangirana na 72. mestu (skor – 42). Organizacija *Transparentnost Srbija* je sprovela istraživanje u Srbiji tokom prve polovine septembra 2012. godine na uzorku od 1011 ispitanika koji predstavlja stanovništvo u centralnoj Srbiji i Vojvodini. Sprovedeno je istraživanje u kojim oblastima je najviše dolazilo do davanja mita među onim građanima koji su bili u kontaktu sa institucijama. Ispitanici su odogovorili da najviše slučajeva čine nekretnine sa 26%, zatim zdravstvo sa 21% i pravosuđe sa 18%.

Grafikon 3: U koliko slučajeva su građani dali mito

Izvor: www.transparentnost.org.rs. Globalni barometar korupcije 2012/2013

Prema izvorima MUP-a za krivična dela primanje i davanje mita osuminjičena su odgovorna lica koja su učestvovala u nameštanju tendera između Rafinerije nafte Pančevo i preduzeća „Termoco plat". Odgovorna lica u preduzeću NIS Novi Sad – Rafinerija nafte Pančevo su zaključili ugovor o izvođenju radova na poslovima nabavke i ugradnje izolacije na sudovima i cevovodima sa preduzećem „Termoco plat". Sklopljen je i aneks 7 ovog ugovora u vrednosti od 8.220.949 evra. Nakon zaključenja ugovora odgovorna lica iz preduzeća NIS su zahtevala novčanu nadoknadu u visini od 10% vrednosti radova i usluga. Oni su od preduzeća „Termoco plat" u više navrata primili 400.000 evra. Putem fiktivnih poslova drugih preduzeća su obezbedili novac koji su predali ovim licima. Preduzeće „Valmex" i preduzeće „Jugometal" su ispostavila fakture preduzećima „Termoco plat" i „Isolmec". Fakture su sadržale uvećan iznos robe ili je fakturisana roba koju nisu isporučena. Nakon izvršenih uplata određena lica iz preduzeća „Valmax" i „Jugometal" su podizali novac koji su predavali licima iz preduzeća „Isolmec". Zatim bi se taj isti novac koristio za isplatu novčane nadoknade koja su tražila odgovorna lica iz preduzeća NIS.

1.4. Ostali tipovi finansijskih prevara

Pored ove tri finansijske prevare potrebno je napomenuti i ostale tipove prevara koje mogu uticati na kvalitet finansijskih izveštaja. U pitanju su prevare poput pranje novca i kompjuterski kriminal.

„Pranje novca se može odrediti kao niz složenih i međusobno povezanih postupaka kojima se prikriva izvor, protivzakonita priroda, postojanje, mesto, raspored ili kretanje imovine stečene vršenjem kriminalnih radnji, kako bi se takvoj imovini, zarad dalje nesmetane upotrebe, dao privid zakonitosti.“[8] Cilj je da se nezakoniti stečeni novac ubaci u legalne novčane tokove i na taj način prikrije njegova prava priroda i izvor. Na taj način kriminalne strukture mogu da prikriju izvršene kriminalne radnje od kojih su prihodi nastali i obezbede nesmetano trošenje tog prihoda ili ulaganje novca u zakonite poslove. Kroz ovu prevaru lica prvo plasiraju novac u sistem finansija da bi se prikrio nelegalni izvor. Zatim lice koristi složen set transakcija da bi pomerio novac kroz sistem u cilju da se uništi bilo kakav revizorski trag koji bi ukazao stvarni izvor novca. U poslednjoj fazi lice legalnim putem prebacuje novac na račun kako bi izgledalo kao da dolazi od legalnog izvora. Mnoga fantomska i regularna preduzeća u svom poslovanju prave lažna dokumenta pomoću ljudi koji se bave računovodstvom. Lažna dokumentacija se evidentira kroz poslovne promene i samim tim stvara lažnu sliku o poslovanju preduzeća, koja je izražena kroz finansijske izveštaje. Načini prikrivanja „prljavog“ novca može biti kroz ulaganje novca. Računovođe u preduzećima često služe da prebacuju novac sa jednog računa na drugi račun kako bi na kraju novac ušao u legitimne tokove i samim tim se izgubio izvor nezakontio stečenog novca.

„Tehnološki napredak doneo je mnogo novih i uzbudljivih mogućnosti i koristi, ali je isto tako povećao izloženost kriminalu.”[9] Kompjuterski kriminal predstavlja kriminalnu radnju u kojoj počinioci kao sredstvo izvršenja koriste računar u cilju da sebi ili drugom pribavi neku korist ili da se drugome nanese šteta. Ova prevara je direktno povezana sa finansijskim izveštajima, jer se pojedine tehnike i oblici ne mogu uraditi bez računara. Zloupotreba podataka na računaru se može izvršiti kroz izmenu ili brisanje tekućih podataka, uklanjanje ključnih ulaznih dokumenata. Ukoliko postoji povezanost počinilaca prevare sa licima koja nisu zaposlena u preduzeću može doći do krađe raznih planova, podataka, određenih rezultata istraživanja ili poslovnih tajni. Do prevare može doći i prilikom programiranja. To uključuje zamenu, krađu ili kopiranje programa, brisanje značajnih instrukcija, destrukciju ili sabotažu programa. Zaposleni u preduzeću mogu zloupotrebiti računar tako što će izvršiti neodobrene postupke na teret troškova klijenta. Određena lica u preduzeću mogu se pretvarati da su autorizovani korisnici i na taj način pristupiti sistemu i njegovom sadržaju. Lice na protivzakonit način pribavlja identifikacione podatke o korisniku (lozinke). Servisi, funkcije i sadržaj koje se na mreži nalaze često predstavljaju cilj napada počinilaca prevare. Dolazi do krađe usluga i podataka, uništavaju se ili oštećuju delovi ili cela mreža i komjuterski sistemi ili može doći do ometanja njihovog rada.

2. Podaci i značaj informacija

Jedan od ciljeva informacionih sistema je da se podaci obrade i transformišu u informacije ili znanje. Podaci se mogu definisati kao registrovane i zabeležene činjenice, oznake ili zapažanja koja se odnose na pojedine aspekte proučavanog sistema. Oni predstavljaju elementarni opis činjenica, događaja, aktivnosti i transakcija koji su registrovani

[8] Petković Aleksandar: Forenzička revizija, „Proleter“ AD Bečej, 2010, str. 263
[9] Gidens Entoni: Sociologija, Ekonomske fakultet Beograd, 2007, str. 246

i zabeleženi. Baze podataka mogu sadržati brojeve, karaktere i datume (vreme). Ovakav tip podataka se naziva struktuirani podaci. Osim ovih podataka, baze podataka sadrže i razna dokumenta, fotografije, zvuk, mape i video zapise. Podaci su klasifikovani i uskladišteni, ali nemaju konkretno značenje. Termini podatak i informacija su usko povezani. Podatak nema konkretno značenje sve dok se ne interpretira nekom vrstom sistema za obradu podataka. Tako obrađeni podaci predstavljaju informacije. Informacije imaju određeno značenje i vrednost za primaoca.

Korisnici finansijskih izveštaja mogu dobiti informacije o finansijskom položaju i uspešnosti preduzeća.„ Princip objektivnosti predstavlja zahtev da se u procesu računovodstvenih vrednovanja (merenja) koriste takve informacije koje će biti potvrdive i pouzdane.“[10] Da bi informacije bile potvrdive moraju biti potkrepljene odgovarajućim dokumentima. Pouzdanost informacija, koji princip objektivnosti zahteva, odnosi se na primenu nabavne vrednosti i cene koštanja. Nabavna vrednost i cena koštanja su realne činjenice koje su potkrepljene odgovarajućim dokumentima što omogućava njihovu kontrolu.

Pomoću analize i prezentacije informacija rukovodioci preduzeća mogu lakše donositi poslovne odluke. Informacije koje se prikupljaju iz unutrašnjih i spoljašnjih izvora kompanije mogu se koristiti za donošenje odluka u određenim oblastima upravljanja marketingom. Značaj informacija u marketingu je izuzetno bitan za postizanje efikasnog i efektivnog poslovanja. Danas preduzeća koja imaju bolje informacije su u konkurentskoj prednosti u odnosu na ostala preduzeća na tržištu. To preduzeće može da bolje izabere svoje tržište, da napravi bolju ponudu i marketing planiranje. U nastojanju da budu bolja od konkurencije preduzeća stvaraju marketing informacione sisteme koji će zadovoljiti potrebe menadžera za što boljim informacijama. „Marketing informacioni sistem se sastoji od ljudi, oprema i procedure za prikupljanje, sortiranje, analizu, evaluaciju i distribuciju potrebnih, pravovremenih i tačnih informacija za donosioce marketing odluka.“[11] Struktura marketing informacionog sistema (MIS) je skup međusobno povezanih delova u jednu celinu ili sistem. Relevantne marketinške informacije proizilaze iz same interakcije ljudi, mašina, postupaka i podataka koji čine jedan međusobno povezani skup. Prikladne, tačne, relevantne i pravovremene informacije se moraju koristiti u MIS-u. Takve informacije MIS prikuplja, analizira, procenjuje i distribuira, što čini i sam zadatak MIS-a. Informacije se prikupljaju unutar i izvan preduzeća i predstavljaju osnovu za donošenje odluka koje mogu uticati na proizvod, cenu, distribuciju i promociju. Informacije mogu uticati i na odluke vezane za analizu, planiranje, izvršenje ili kontrolu. Svako preduzeće ima različite potrebe za informacijama. U zavisnosti od organizacione strukture samog preduzeća i MIS će biti različit. MIS se mora prilgoditi odnosno uklopiti u samu organizaconu stukturu i potrebe preduzeća. Ne postoji opšti obrazac MIS-a za sva preduzeća. Proces funkcionisanja MIS-a polazi od izvora podataka i informacija koji su značajni za organizaciju marketing funkcije kao i ostalih poslovnih funkcija u preduzeću. U zavisnosti od zahteva za donošenje odluke u marketingu vrši se organizovanje podataka. Zatim dolazi do procesuiranja informacije koja se kasnije pretvara u izveštaj koji će sadržati preporuke za donošenje odluke. Odlučivanje predstavlja najvažniju završnu fazu MIS-a.

MIS sačinjavaju tri glavna sistema:

- interne evidencije preduzeća,
- marketing obaveštavanje,
- marketing istraživanje.

[10] Knežević Goranka, Stanišić Nemanja, Mizdraković Vule: Analiza finansijskih izveštaja, prvo izdanje, Univerzitet Singidunum, 2013, str. 72

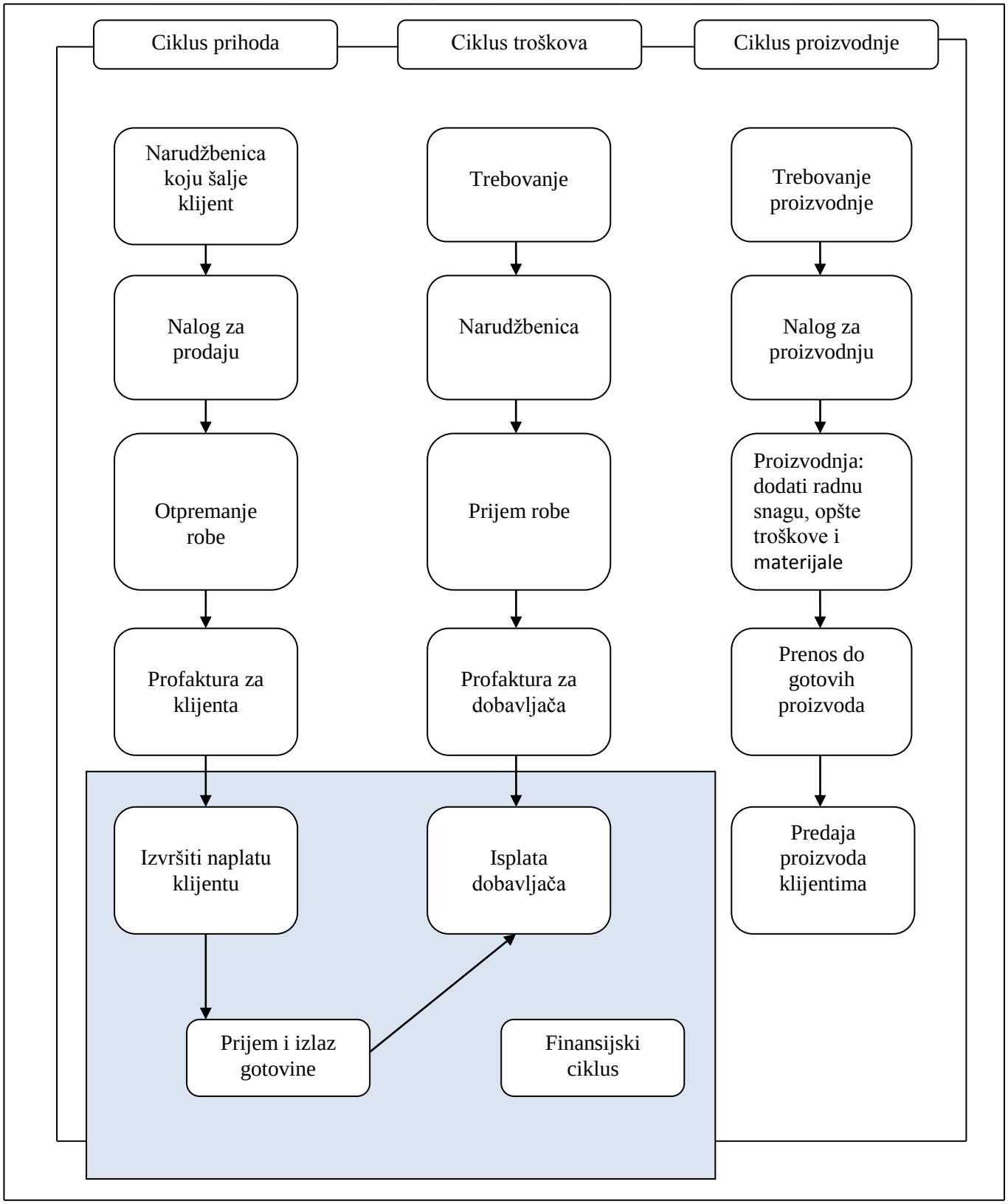
[11] Kotler Philip, Keller Kevin Lane: Marketing menadžment, dvanesto izdanje, Data status Beograd, 2006, str. 73

Interna evidencija predstavlja sistem internih izveštaja na koje se oslanjaju marketing menadžeri. Ova komponenta MIS-a izveštava o narudžbama, prodaji, visini zaliha, cenama, troškovima, potraživanjima, dugovanjima, itd. Sistem internih izveštaja ponekad nazivaju i računovodstvenim sistemom. Marketing menadžeri analiziraju ove informacije i moći će da identifikuju potencijalne šanse i probleme. Interna evidencija sadrži informacije o ciklusu od narudžbe do plaćanja i sistemima izveštaja o prodaji. Ciklus od narudžbe do plaćanja je glavni deo sistema interne evidencije. Preduzeće dobija narudžbe od prodavaca i kupaca. Oni svoje narudžbe šalju faksom ili e-mailom. Zatim se sastavljaju fakture i kopije faktura se šalju raznim odeljenjima. Prodajno odeljenje sastavlja fakture. Ukoliko je nestalo proizvoda na zalihama, naručuju se novi. Svaki otpremljen proizvod je propraćen odgovarajućim dokumentom i fakturom koja se šalje raznim odeljenjima. Neophodno je da čitav ovaj ciklus bude brz, tačan i efikasan da bi preduzeće bilo bolje od svoje konkurencije. Danas će kupci više ceniti preduzeće koje im omogući pravovremenu isporuku. Pravovremeni i tačni izveštaji o tekućoj prodaji su izuzetno bitni i potrebni marketing menadžerima. Kroz ove izveštaje marketing menadžeri će imati uvid o prodaji proizvoda i moći će na vreme da izdaju naloge dobavljačima za novu isporuku i obnovu zaliha, ukoliko ima potrebe za tim.

„Poslovni proces predstavlja niz koordinisanih aktivnosti i zadataka preko kojih se ostvaruje neki organizacioni cilj.”[12] Ovaj poslovni proces je propraćen odgovarajućim dokumentima i obuhvata prodaju proizvoda kupcima, nabavku od dobavljača i proizvodnju.

[12] Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R.: Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 54

Ilustracija 2: Ciklusi transakcije

Izvor: Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R. (2014). Forenzičko računovodstvo

Preduzeća svoje informacije organizuju u bazama podataka koje predstavljaju interni izvor svakog informacionog sistema. Preduzeća poseduju baze podataka kupaca, dobavljača,

proizvoda. Baza podataka kupaca može sadržati sadašnje kupce ili potencijalne kupce sa imenima, adresama, evidencijama kupovine, nazivima preduzeća i druge činjenice. Baze podataka se često razdvajaju prema stilu života, kupovnim navikama ili dohotku kupca. U nekim slučajevima preduzeća poseduju osnovne demografske i psihografske podatke (aktivnosti, mišljenja i interesovanja). Preduzeće može da kombinuje ove informacije sa podacima o kupovini i takvu bazu preduzeće može kasnije unapređivati na osnovu određenih karakteristika kupaca. Različitim klasifikacijama i kombinacijama preduzeće će doći do baze podataka kupaca koja će biti od izuzetne vrednosti za korišćenje u poslovnoj strategiji i politici preduzeća. Danas sve više preduzeća koristi različite kompjuterske programe koji im pomažu da upravljaju bazama podataka na efikasan i efektivan način. Preduzeće može imati veliki broj proizvoda od istog dobavljača ili može imati puno dobavljača. Baza podataka dobavljača omogućuje preduzeću da lakše klasifikuje sve dobavljače. U ovu bazu će se uneti osnovni podaci o dobavljaču i time obezbediti kvalitetan i pouzdan sistem za praćenje obaveza prema dobavljaču.

Preduzeće radi što veće profitabilnosti treba da se prilagodi uticaju iz njegovog okruženja i da jača svoju konkurentsku poziciju na tržištu. Pomoću sistema marketing obaveštavanja menadžeri dobijaju informacije o promenama u marketing okruženju. Sistem marketing obaveštavanja predstavlja skup postupaka i izvora, razlikuje se od istraživanja tržišta jer u kontinuitetu prati promene u okruženju. Postoji više načina da preduzeće poboljša svoj sistem marketing obaveštavanja. Jedan od načina predstavlja obuku i motivaciju komercijalista od strane preduzeća kako bi važne informacije prenosili menadžerima. Mnoga preduzeća šalju „misteriozne“ kupce u svoje prodajne objekte. Oni imaju zadatak da otkriju da li prodaja proizvoda ili pružanje usluga zadovoljava standarde tog preduzeća. Na taj način preduzeće će moći da ponovo razmotri proces i obuku zaposlenih ukoliko za to ima potrebe. Preduzeće može da kupuje proizvode svoje konkurencije, čita izveštaje koji su objavili konkurenti, da posećuje prezentacije i komercijalne izložbe. Na taj način preduzeće može dobiti korisne informacije u cilju da dostigne bolju poziciju na tržištu.

Kako bi preduzeće imalo uvid u stavove svojih kupaca i njihovo ponašanje pri kupovini proizvoda neophodno je da izvrši marketing istraživanje. U velikoj meri od kupaca zavisi poslovni rezultat preduzeća, pa se često potrebe i želje kupaca stavljaju u centar marketing istraživanja. Marketing istraživači prikupljaju, analiziraju i izveštavaju o podacima koji su bitni za preduzeće. To podrazumeva ispitivanje tržišta, test preferencija proizvoda ili predviđanje prodaje po regionima. Mnoga preduzeća danas imaju posebna odeljenja za marketing istraživanje. Druga preduzeća koriste usluge spoljašnih firmi za marketing istraživanje. Te firme pružaju usluge u kojima prikupljuju informacije o kupcima i trgovini koje su od značaja za samo preduzeće. Neke firme pružaju usluge terenskog istraživanja, odnosno obavljanja intervjua na terenu. Mala preduzeća mogu da sprovedu istraživanja na kreativan i finansijski dostupan način. To mogu uraditi angažovanjem studenata ili profesora za realizaciju određenog projekta. Prikupljanje informacije putem interneta kroz pregledanje web sajtova svoje konkurencije i ostale informacije vezane za konkurenciju koje su značajne za preduzeće. Preduzeća mogu doći do bitnih informacija ukoliko rutinski posećuju svoje konkurente i na taj način će saznati kako da poboljšaju svoje poslovanje.

Marketing istraživanje se sastoji od sledećih faza:

- definicija problema i ciljevi istraživanja,
- razvoj plana istraživanja,
- prikupljanje informacija,
- analiza informacija,
- prezentovanje dobijenih rezultata,
- donošenje odluke.

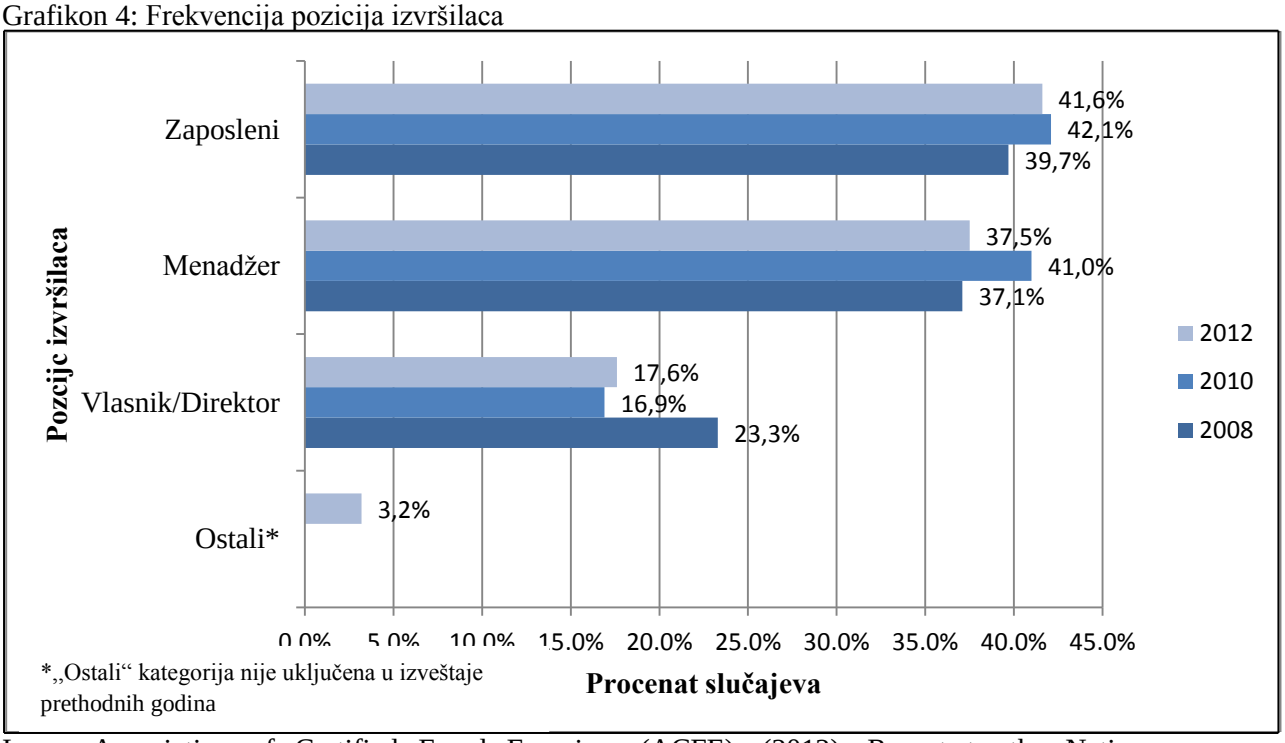
Prva faza u marketing istraživanju predstavlja definisanje problema i ciljeva istraživanja. Pri definisanju problema marketing menadžer može doći do mnogo nepotrebnih informacija, pri čemu treba da izdvoji samo one bitne koje će dovesti do jasnog definisanja problema. Marketing menadžeri moraju razmišljati da i ako dođu do idealnog rešenja, da li će ih njihova konkurencija kopirati ili koliko dugo će moći da održe vođstvo na tržištu. Sledeća faza predstavlja razvoj plana istraživanja.„ U dizajniranju plana istraživanja potrebno je doneti odluke o izvoru podataka, pristupu istraživanja, instrumentima istraživanja, planu uzorkovanja i metodima kontaktiranja.“[13] U ovoj fazi bitno je znati unapred troškove plana istraživanja pre nego što se plan odobri. Marketing menadžeri teže ka razvoju najefikasnijeg plana. U zavisnosti od istraživačkog projekta marketing menadžeri mogu prikupiti sekundarne ili primarne podatake, a mogu koristiti i jedne i druge. Sekundarni podaci već negde postoje, oni su prikupljeni za neku drugu svrhu. Marketing menadžeru ovi podaci odgovaraju zbog niskih troškova i neposredne dostupnosti. Ukoliko marketing menadžer za svoja istraživanja ne može doći do ovih podataka ili su oni nepouzdani, on će prikupiti primarne podatke. To su podaci koje se prikupljaju za određeni istraživački projekat. Primarni podaci se mogu prikupiti kroz posmatranje, istraživanje putem fokus grupa, ispitivanje, podaci o ponašanju i eksperimentalno istraživanje. Instrumenti istraživanja mogu biti upitnik, kvalitativne mere (npr. praćenje ljudi koji idu u kupovinu, fotografisanje ljudi u nekom prostoru, praćenje svih interakcija koje potrošač ostvaruje sa proizvodom) i mehanički uređaji. Kroz plan uzorkovanja marketing menadžer treba da zna koja ciljna populacija će biti obuhvaćena uzorkom. Zatim treba da zna koliko ljudi treba anketirati i na koji način odabrati ispitanike. Metodi kontaktiranja ispitanika mogu biti različiti, npr. putem pošte, lično, telefonom ili online. Treća faza marketing istraživanja obuhvata prikupljanje informacija. U praksi je često teško doći do kvalitetnih informacija. Neki ispitanici mogu odbiti saradnju, biti previše pristrasni ili dati neiskrene odgovore. Ovi problemi mogu uticati na celokupno marketing istraživanje. Četvrta faza predstavlja analizu informacija. Na osnovu prikupljenih podataka marketing istraživač će primeniti statističke tehnike i modele za donošenje odluka. Peta faza marketing istraživanja predstavlja prezentovanje rezultata. U ovoj fazi će biti prikazani relevantni nalazi koji će biti od značaja za donošenje odluka od strane menadžmenta. Posledanja faza je donošenje odluka. Celokupno marketing istraživanje doprinosi sticanju više informaciju o samom problemu. Na osnovu nalaza menadžeri će odlučiti da li će odobriti ili odbiti rešenje koje je prikazno u nalazu. Menadžeri mogu odlučiti da treba obaviti dodatna istraživanja koja će doprineti boljem rešenju problema.

2.1. Počinioci prevare

Ne postoji jasno definisan profil počinioca prevare. To mogu biti zaposleni, rukovodioci, dobavljači, ali i klijenti i konkurencija mogu izvršiti prevare ukoliko kompanija ima slab nadzorni sistem. ACFE u svom istraživanju navodi da zaposleni najviše čine prevara u preduzeću, zatim menadžeri i najmanje prevara je izvršeno od strane vlasnika ili direktora preduzeća.

[13] Kotler Philip, Keller Kevin Lane: Marketing menadžment, dvanaesto izdanje, Data status Beograd, 2006, str. 104

Grafikon 4: Frekvencija pozicija izvršilaca

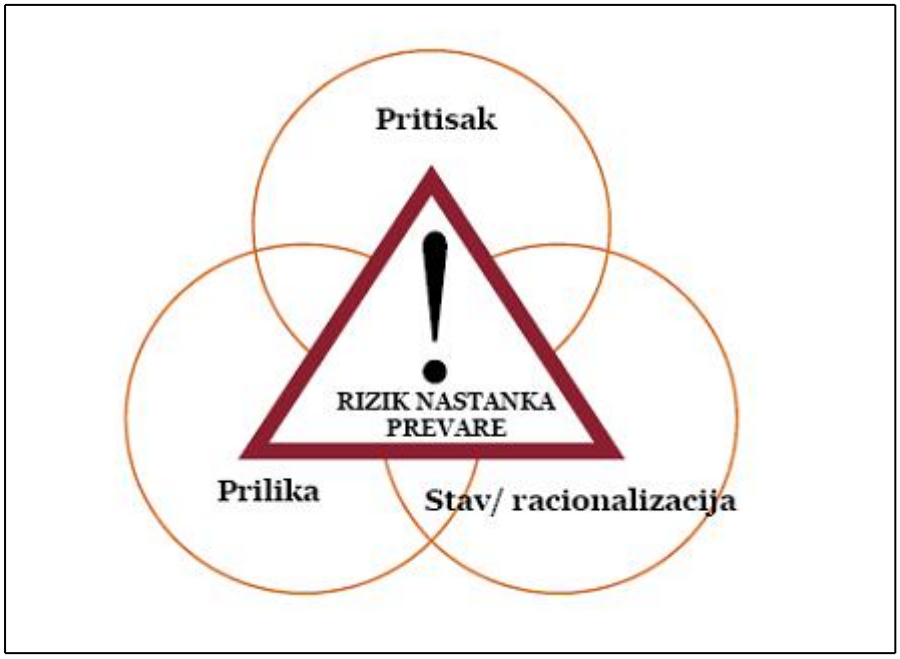
Izvor: Association of Certified Fraud Examiner (ACFE). (2012). Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. Global Fraud Study

Prema istraživanju ACFE približno najviše prevara su izvršili počinioci koji imaju diplomu fakulteta ili više od toga i najveći broj počinioca nije bio ranije optužen ili osuđen. Prema nalazima ACFE za 2012. godinu približno 54% svih počinilaca prevara imaju između 31 i 45 godina. Prosečan gubitak od prevare za 2012. godinu je najveći kod počinilaca prevara koji imaju od 51 do 55 godina i taj gubitak iznosi 600.000 dolara. Počinioci prevare mogu imati veliko radno iskustvo i mogu biti na visokim pozicijama u kompaniji. Ukoliko se kompanija oslanja samo na mesečne izveštaje dobavljača, verujući da su tačni i ispravni, tada postoji mogućnost da dobavljači naplate svoju robu više nego što treba. Ukoliko kompanija nema nikakvu metodu primanja i kontrole primljene robe dobavljač može to zloupotrebiti i isporučiti kompaniji nestandardnu robu.

2.1.1. Motivi počinilaca prevare

Istraživanja pokazuju da zaposleni u preduzeću mogu biti osobe koje su u osnovi nepoštene i da bi ukoliko im se ukaže prilika verovatno potkradali kompaniju u kojoj rade. Ostale osobe u kompaniji bi učinile prevaru samo pod određenim okolnostima, npr. ako su pod stresom ili ostali u kompaniji su nepošteni i potkradaju kompaniju. Naravno, uvek će postojati zaposleni koji su pošteni i lojalni prema kompaniji u kojoj rade i ne bi krali ni pod kakvim okolnostima. U cilju sprečavanja prevare često se razmatraju okolnosti u kojima prevare nastaju. U opisu počinilaca prevare može pomoći tzv. trougao prevara koji je prisutan u mnogim nezakonitim radnjama koje su oštetile kompanije.

Ilustracija 3: Trougao prevare

Izvor: www.sam.org.rs. (2014). Forenzičko računovodstvo PwC Srbija

Trougao prevare obuhvata:
- pritisak,
- priliku,
- stav/racionalizaciju.

Pritisak se obično odnosi na finansijski pritisak. Može biti prouzrokovan velikim medicinskim računima, zavisnošću o drogama, problemi sa kockom ili alkoholom, ekstravagantan način življenja. Prilika predstavlja idealnu situaciju u kojoj počinilac može da izvrši nezakonite radnje. Racionalizacija predstavlja opravdavanje ponašanja. Pravdanje za učinjenu nezakonitu radnju nagoni lice da učini prevaru koja može imati materijalno značajne uticaje na finansijske izveštaje. U zavisnosti od tipa ličnosti opravdanja za prevare će biti različita. Osobi koja je u osnovi nepoštena i neiskrena će biti lako da daje opravdanje za prevare, jer je već naviknuta na nepoštenje. Takva osoba daje izjave kao što su ,,Meni to treba više nego njima“ i ,,Neće im nedostajati“. Postoje osobe koje su uglavnom poštene, ali će izvršiti prevaru ukoliko im se ukaže prilika za to ili pod pritiskom. Takve osobe daju opravdanja da oni samo pozajmljuju novac koji će kasnije vratiti. Često se dešava da osoba i vrati novac, ali to može postati njen lični izvor za pozajmljivanje novca. U drugim slučajevima dešava se da osoba nikada neće moći da vrati novac koji je uzela.

2.2. Odgovornosti za kriminalne radnje

U akcionarskom društvu često su ciljevi i interesi vlasnika akcija različiti. Tada vlasnici akcija prenose svoja ovlašćenja na upravni odbor koji ima odgovornost za poslovanje preduzeća. U sprečavanju nezakonitih radnji upravni odbor može usvojiti kodeks ponašanja u preduzeću. Bitno je imenovati stručne i kvalitetne članove u upravnom odboru i odrediti primerenu dužinu mandata članova upravnog odbora. Rukovodstvo preduzeća može pomoći prilikom sprečavanja i otkrivanja kriminalne radnje ukoliko uspostavi uspešan proces interne kontrole. Potrebno je od strane najviših nivoa rukovodstva usvojiti kulturu poštenja i etičkog ponašanja. Do sprečavanja kriminalnih radnji može doprineti ukoliko rukovodstvo dostavlja

periodične izveštaje o delovanju internih kontrola. Upravni odbor uspostavlja odbor za reviziju. Njegova uloga je da vrši nadzor nad finansijskom tačnošću, internoj kontroli, upravljanjem rizicima, internom i eksternom revizijom. Odbor za reviziju vrši nadzor u odabiru računovodstvenih politika i principa. Primena kodeksa etičkog ponašanja od strane upravnog odbora treba da bude periodično nadzirana i pregledana. Odbor revizora treba i da podstiče rukovodstvo da usvoji postupke koje zaposlenima u preduzeću omogućuje da prijave nezakonitosti ili kršenje kodeksa etičkog ponašanja. Zbog odgovornosti odbora za reviziju neophodna je adekvatna finansijska stručnost i nezavisnost članova odbora. Interna revizija u okviru preduzeća kroz objektivan pregled podataka daje nezavisnu ocenu sistema upravljanja rizikom i kontrole. Odgovornost interne revizije za sprečavanje nezakonitih radnji se ogleda u ispitivanju i ocenjivanju primerenosti i uspešnosti internih kontrola protiv kriminalnih radnji. Na ovaj način interna revizija pomaže rukovodstvu da li su postavljene interne kontrole primenljive u praksi. Interna revizija treba da se usmeri na uočavanje simptoma kriminalne radnje. Provera simptoma je postupak koji će otkriti veličinu nezakonite radnje, počinioce i način izvršenja. Rukovodstvo u preduzeću snosi odgovornost da li će se pokrenuti dalji postupci u praćenju simptoma koje je uočila interna revizija. Ukoliko interna revizija smatra da je i samo rukovodstvo umešano u kriminalnu radnju, u tom slučaju treba da bude obavešten upravni odbor. Nezavisna revizija treba da obezbedi nezavisnu i objektivnu proveru finansijskih izveštaja rukovodstva. Prilikom otkrivanja kriminalnih radnji nezavisan revizor treba da ima dovoljno visok nivo obučenosti, da može da prepozna nagoveštaje neregularnosti u finansijskim izveštajima, da ima dovoljno iskustva i da bude upoznat sa načinima izvršenja nezakonitih radnji. Nezavisna revizija ima posredni uticaj na sprečavanje kriminalnih radnji i ogleda se u odvraćanju i psihološkom uticaju na mogućeg počinioca. Finansijski izveštaji i poslovne knjige će biti sigurno pregledane od strane nezavisne revizije i iz tog razloga mogući počinioci će razmisliti da li će učiniti nezakonitu radnju. Treba naglasiti da rukovodstvo, upravni odbor i odbor revizije imaju glavnu odgovornost za otkrivanje nezakonitih radnji, a nezavisna revizija može biti dodatna pomoć pri otkrivanju nezakonitih radnji. Ukoliko nezavisni revizor ustanovi postojanje sumnje na kriminalne radnje dužan je da o tome obavesti nivo rukovodstva koji je za najmanje jedan nivo iznad lica za koje se sumnja da je umešano u kriminalne radnje.

2.3. Posledice prevare i obmana korisnika finansijskih izveštaja

Posledice prevare će naneti štetu korisnicima finansijskih izveštaja, finansijskim tržištima i društvu kao celini. Kada kompanije razmatraju opšte poslovne mogućnosti kao što su zajednička ulaganja i spajanja uvek će težiti da posluju sa uspešnom kompanijom. „Rukovodstvo ponekad vrši prevaru u finansijskim izveštajima kako bi delovalo da njihova kompanija izgleda bolje nego što zapravo jeste i kako bi imali veći pristup poslovnim mogućnostima.“[14] Prevare se mogu desiti na berzi i time može biti oštećen svako ko kupi akcije. Rukovodstvo kompanije može kroz lažne finansijske izveštaje, npr. preuveličavanje prihoda, prikazati da je cena akcija njihove kompanije viša nego što zapravo jeste. Ukoliko u narednom periodu prodaje ne rastu i rukovodstvo će da prihvati nižu cenu akcije i manje će preuveličavati prihode i zarade. Cena akcije će postepeno da opada dok ne dostigne realnu cenu. Osoba koja kupi akcije ove kompanije platiće previše za njih, jer je njihova cena zapravo niža od one koja se prikazuje. Može se desiti drugačiji slučaj da rukovodstvo potajno zna da se prodaja povećala i da će cena akcije biti povećana. Rukovodstvo objavljuje lažne

[14] Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R.: Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 306

finansijske izveštaje i cena akcije je niža od realne cene. Osobe koje imaju ovu informaciju kupuju akcije po nižoj ceni od stvarne vrednosti te akcije. Kasnije kada rukovodstvo prikaže realne finansijske izveštaje, cena akcije će se povećati i svako ko proda akcije će profitirati. U ovom slučaju biće oštećeni oni koji prodaju svoje akcije tokom perioda kada njihova cena zapravo raste. Kompanije koje nude proizvode koji su od društvenog značaja imaju veću profitabilnost od ostalih kompanija na tržištu. Prevare loše utiču na finansijska tržišta, jer se stvara lažan utisak da kompanije nude proizvode i usluge od važnosti. Posledice prevare mogu smanjiti poverenje u računovodstvenu i revizorsku profesiju, dolazi do sumnje u efikasnost revizije finansijskih izveštaja. Preduzeće će u narednom periodu imati otežano pribavljanje kapitala i gubi poverenje investitora. Prevare dovode do poslovnog gubitka preduzeća i stečaja.

3. Sprečavanje i otkrivanje prevare u finansijskim izveštajima

U sprečavanju prevare u finansijskim izveštajima mogu pomoći crvene zastavice koje predstavljaju indikatore mogućih prevara u finansijskim izveštajima. Sledeći nagoveštaji kriminalne radnje se mogu ispoljiti u vidu:

- nedostatka nezavisnosti između rukovodstva, interne i eksterne revizije,
- nedovoljno stručnosti, nadzora ili truda revizorske komisije ili interne revizije,
- slaba interna kontrola,
- neadekvatna profesionalna etika,
- slaba ili loša organizacija računovodstvenog informacionog sistema,
- previše optimistični ili neadekvatni budžeti,
- česte promene eksterne revizije.

Loš način upravljanja preduzećem, neadekvatna obuka zaposlenih, preteran pritisak i akcenat na izvršenje poslova u kratkom roku i preterano autoritativan stil može dovesti do prevara. Ukoliko veliki broj radnika napušta preduzeće, naročito među rukovodstvom ili se angažuju nekvalifikovani radnici ili angažovanje radnika bez proveravanja njihovih sposobnosti i prethodnog iskustva predstavlja još neke nagoveštaje da može doći do prevare. Ovi pokazatelji se ne mogu smatrati dokazom postojanja kriminalne radnje, ali mogu ukazati da se u preduzeću događa nešto neuobičajno i mogu podstaći dalje ispitivanje da li je došlo do prevare.

„Zakon je najvažniji pisani izvor, a predstavlja sistematizovane pravne norme koje regulišu imovinske i privredne odnose, donesen od najviše zakonodavne vlasti, najviši pravni akt, posle ustava."[15] Svaka država može sprečiti prevare donošenjem dobrih međusobno usklađenih zakona koji će imati svoju primenu u praksi. U cilju poboljšanja kvaliteta finansijskih izveštaja i sprečavanja mogućih prevara u SAD-u je 2002. godine donet Sarbejns-Okslijev zakon. Ovaj zakon zahteva visok standard nezavisnosti revizije. Naime preduzeća ne mogu pružati klijentima nad kojima se vrši revizija usluge koje nisu povezane sa revizijom, treba da menjaju partnere u reviziji i revizorskoj komisiji korporacije će obavezno podnositi izveštaje o određenim informacijama i događajima. Postoji određeni minimalni period vremena u kom revizor treba da čuva radne papire o reviziji. Zakon zahteva od rukovodstva da obelodanjivanje informacija mora biti veće i zakon sprečava sukob interesa. Glavni izvršni i finansijski direktor treba da potvrdi tačnost finansijskih izveštaja i ispravnost sistema interne kontrole. Putem niza odredbi zakon nalaže da finansijski analitičar treba da daje nezavisne preporuke i izveštaje. Prema ovom zakonu advokat korporacije treba da podnese glavnom direktoru korporacije ili glavnom izvršnom direktoru izveštaj o

[15] Babić Ilija: Privredno pravo, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Univerzitet Singidunum, 2008, str. 8

određenim nezakonitostima ili etičkim problemima. U slučaju da oni ne reaguju adekvatno, advokat korporacije treba da prijavi problem revizorskoj komisiji. Prema ovom zakonu članovi revizorske komisije ne smeju od preduzeća da prihvataju novac za bilo koju vrstu usluge osim za službu u komisiji. Na taj način zakon obavezuje i revizorsku komisiju na nezavisnost.

U cilju poboljšanja kvaliteta vršenja revizije evropski parlament i evropsko veće su 2006. godine usvojili osmu direktivu u vezi zakonom propisane revizije godišnjih i konsolidovanih bilansa. ,,Osma direktiva obavezuje zemlje, članice EU, da osiguraju da se zakonska revizija vrši s profesionalnim integritetom i da nacionalni zakon mora obezbediti i štititi nezavisnost revizora.“[16]

U sprečavanju prevara u finansijskim izveštajima može značajno doprineti nova računovodstvena profesija forenzičko računovodstvo. Forenzička revizija kao nova praktična disciplina u okviru revizije može pomoći pri sprečavanju prevara. U okviru preduzeća adekvatan sistem interne kontrole i interna revizija može pomoći pri sprečavanju prevara. Nezavisna revizija prilikom provere finansijskih izveštaja može naći neregularnosti u finansijskim izveštajima koje upućuju na prevaru.

3.1. Forenzičko računovodstvo

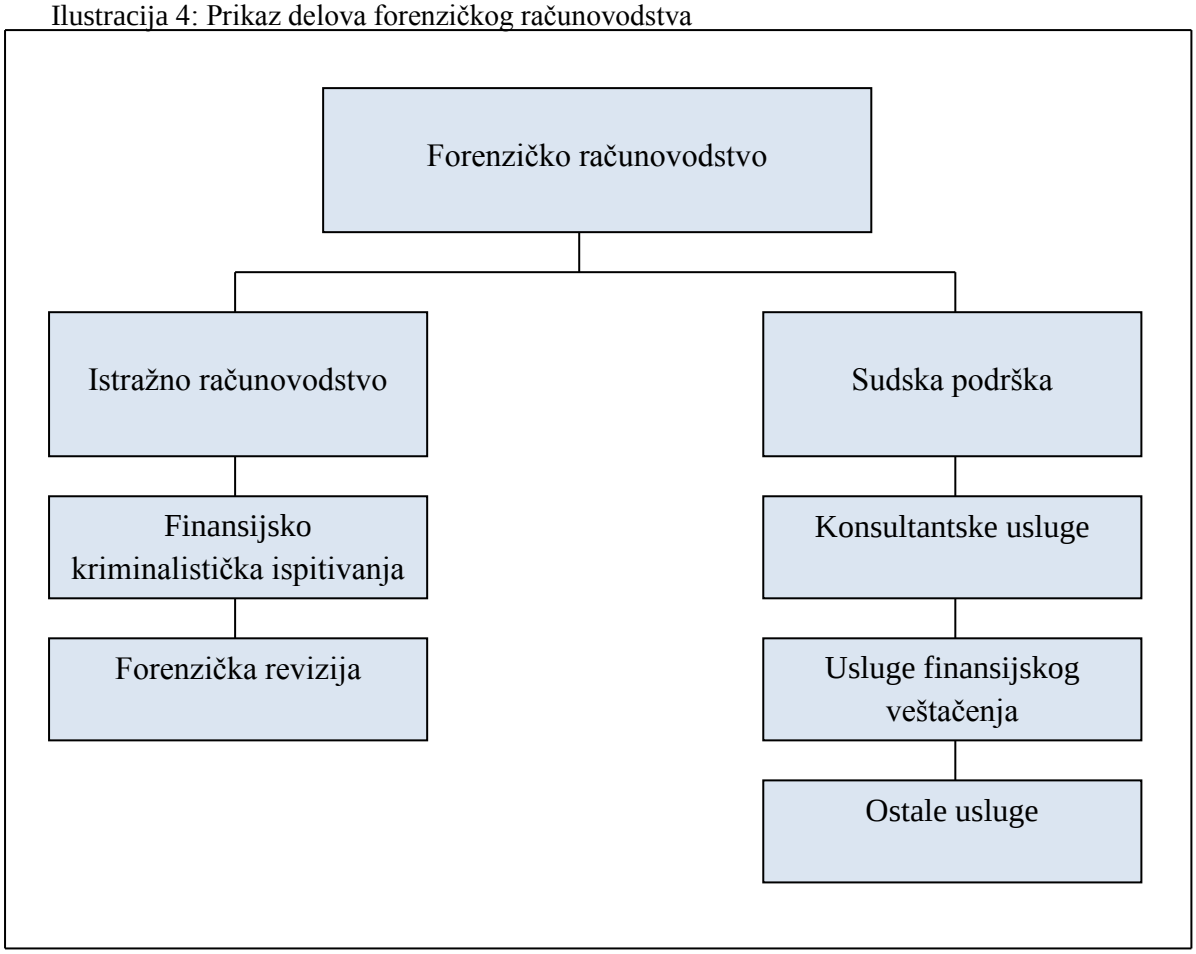
Neophodno je da se sve nastale prevare u finansijskim izveštajima otkriju, istraže i sankcionišu. Računovodstvena profesija nije u mogućnosti da u potpunosti spreči lažne finansijske izveštaje i u okviru računovodstvene profesije se javlja nova grana – forenzičko računovodstvo. Forenzičko računovodstvo je značajno i zbog davanja mišljenja veštaka u vezi sa pravnim i poslovnim potrebama. Menadžment, vlasnik ili drugi korisnici finansijskih izveštaja mogu angažovati forenzičke računovođe u cilju otkrivanja prevara u finansijskim izveštajima. Forenzičko računovodstvo predstavlja primenu analitičkih i istraživačkih veština, u cilju sprečavanja prevare u finansijskim izveštajima, koje su trenutno ili će biti u sudskom postupku.

Forenzičko računovodstvo se deli na dve kategorije:

- istražno računovodstvo,
- sudska podrška.

[16] Stanišić Milovan: Revizija, treće izdanje, Univerzitet Singidunum, 2009, str. 13

Ilustracija 4: Prikaz delova forenzičkog računovodstva

Izvor: Petković Aleksandar. (2010). Forenzička revizija

Kada forenzički računovođa sumnja da postoji prevara u fianansijskim izveštajima onda se u okviru forenzičkog računovodstva primenjuje istražno računovodstvo. Finansijsko kriminalistička ispitivanja i forenzička revizija čine dve oblasti u okviru istražnog računovodstva. Velike korporacije najčešće koriste usluge finansijsko kriminalističkih ispitivanja u cilju uočavanja i prepoznavanja kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima. Forenzička revizija kroz različite revizorske postupke i procedure primenjuje računovodstvene i revizorske veštine u cilju otkrivanja kriminalne radnje u finansijskim izveštajima koja može rezultovati sudskim postupkom. U rešavanju sudskih postupaka forenzički računovođa može pomoći u smislu pružanja sudske podrške advokatima ili drugim licima koja nemaju odgovarajuće računovodstvene i revizorske veštine. Usluge sudske podrške se mogu pojaviti u vidu konsultantskih usluga, usluge finansijskog veštačenja i ostale usluge. Forenzički računovođa kroz pružanje konsultantskih usluga pomaže advokatima i drugim licima u rešavanju sudskog postupka, ali ne svedoče na sudu kao sudski veštaci. Na osnovu svojih znanja i veština iz računovodstva i revizije forenzički računovođa daje savete u vezi sa računovodstveno finansijskim pitanjima i činjenicama. On procenjuje nastalu ekonomsku štetu ili gubitak u trenutku kada dolazi do nepoštovanja ili raskida ugovora. Može proceniti imovinu do koje dolazi npr. prilikom razvoda, može sve računovodstvene informacije prikazati na jednostavan način kako bi se koristile u određenom sudskom postupku. Usluge finansijskog veštačenja forenzički računovođa može pružati na osnovu stečenog obrazovanja, iskustva u struci i posedovanja određenih računovodstvenih i revizorskih znanja i veština. Prema nacionalnom zakondavstvu forenzički računovođa se može registrovati kao sudski veštak i iznositi svoje nalaze i mišljenja koja se tiču stručnih

pitanja. „Forenzički računovođa u okviru ostalih usluga sudske podrške ne postupa niti kao klasičan konsultant, niti kao sudski veštak, već se može pojaviti kao medijator jedne od strana u sudskom postupku, od suda imenovan ekspert za svedočenje i sl.“[17]

Lica koja su odgovorna za sastavljanje i prezentovanje finansijskih izveštaja i menadžment preduzeća treba da obezbede visok nivo pouzdanosti i kvaliteta finansijskih izveštaja. Interna revizija ima značajnu ulogu u ovom procesu, jer kroz prikupljanje i procenjivanje podataka može doprineti odlučivanju o eventualnim izmenama u samom poslovanju preduzeća. U pogledu istraga prevare, u oblasti računovodstva, eksterna revizija je možda najsličnija forenzičkom računovodstvu. Eksterna revizija prilikom provere finansijskih izveštaja utvrđuje da li oni objektivno, potpuno i tačno prikazuju finansijsku situaciju, rezultate poslovanja i novčane tokove preduzeća. Eksterna revizija traži netačan prikaz finansijskog stanja ili izostavljanje podataka. Netačan prikaz može biti posledica grešaka ili prevare. Eksterna revizija nije direktno orjentisana na prevaru i ona kroz uzorkovanje ispituje detalje u finansijskim izveštajima. Za razliku od eksterne revizije forenzičko računovodstvo traga za prevarom i ispituje one oblasti koje verovatno sadrže prevaru. Često ispituje celu populaciju umesto da uzima samo uzorak iz populacije u određenim oblastima.

„Forenzičke računovođe primenjuju posebne veštine u računovodstvu, reviziji, finansijama, kvantitativnim metodama, određenim oblastima zakona, istraživanju, kao i istražne veštine, kako bi pribavili, analizirali i procenili dokazni materijal, i protumačili i saopštili nalaze.“[18] Forenzički računovođa treba da poseduje znanja i veštine iz oblasti računovodstva, s obzirom na to da u finansijskoj istrazi analizira i tumači finansijske informacije. Neophodno je i da poseduje odgovarajuća znanja o internim kontrolama. Posedovanje znanja i veština iz oblasti prava su izuzetno bitni za forenzičkog računovođu. On mora da prepozna koji će dokaz biti neophodan za zadovoljenje pravnih standarda nadležnog suda koji donosi presudu u datom slučaju. Forenzički računovođa treba da poseduje veštine revidiranja. Slučajevi na kojima rade forenzičke računovođe moraju biti potkrepljeni dokazima na sudu i iz tog razloga moraju biti sposobni da pribavljaju i analiziraju relevantne informacije. Za samo sprovođenje istrage forenzički računovođa treba da poseduje određena znanja i veštine kao što su taktike nadzora i veštine intervjuisanja i ispitivanja. Poznavanje oblasti kriminologije, a posebno studije psihologije kriminalaca je od važnosti za forenzičkog računovođu. Poznavanje mogućih motiva počinioca nezakonite radnje je od izuzetnog značaja za forenzičkog računovođu. U današnje vreme mnogo prevara se dešavaju korišćenjem računara. Iz tog razloga forenzičkim računovođama su neophodna znanja i veštine iz oblasti informacionih tehnologija. Rezultati istrage ili analize forenzičkih računovođa treba da budu tačno i jasno preneti korisinicima usluga forenzičkog računovodstva. U tu svrhu forenzičke računovođe treba da poseduju odgovarajuće komunikacijske veštine. Ukoliko se forenzički računovođa bavi procenom vrednosti imovine ili procenama nastale štete, potrebno je da poseduje znanje iz finansijske i aktuarske matematike. Pored ovih veština forenzički računovođa treba da bude sposoban da razmišlja „izvan konteksta“ kako bi stvorio celokupnu sliku i otkrio prevaru.

U Srbiji treba preduzeti još više konkretnih koraka od strane države i računovodstvenih institucija kako bi došlo do razvoja forenzičkog računovodstva. U Srbiji još uvek ne postoji zvanje forenzički računovođa. U poređenju sa državama u regionu u Hrvatskoj je 2009. godine uvedeno zvanje forenzičkog računovođe, a u Republici Srpskoj 2012. godine je uvedeno zvanje forenzičkog računovođe. U Srbiji je 2011. godine održano jedno od retkih savetovanja koje se direktno bavi forenzičkim računovodstvu i njegovoj

[17] Petković Aleksandar: Forenzička revizija, „Proleter“ AD Bečej, 2010, str. 185

[18] Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R.: Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 5

primeni pri otkrivanju prevara. Ovaj kurs je bio namenjen tužiocima u cilju razumevanja i korišćenja forenzičkog računovodstva. Kurs je organizovan od strane Misije OEBS-a u Srbiji i Ministarstva pravde SAD. Ukoliko postoje dokazi koji su potkrepljeni finansijskim podacima postoji veća mogućnost u uspešnom gonjenju u finansijskim krivičnim delima. Jačanje kapaciteta tužilaca igra ključnu ulogu. Na kursu je bilo prikazano od koga tužioci mogu tražiti podatke kada se radi o krivičnim delima privrednog kriminala i na koji način da analiziraju finansijske podatke koji će im pomoći u istragama i krivičnom gonjenju. Vlada Srbije je 2015. godine usvojila Strategiju istraga finansijskog kriminala za period od 2015. do 2016. godine. Ova strategija kroz bolju saradnju policije i tužilaštva putem oficira za vezu, uvođenje finansijskih forenzičara i stalnu obuku, ima za cilj jačanje finansijskih istraga u Srbiji. Pojedine kompanije u Srbiji koje se bave pružanjem usluga poreskog savetovanja, konsaltinga i revizije, između ostalog, pružaju i usluge forenzičke revizije. Prema registru društva za reviziju od ukupno 61 revizorske kuće u Srbiji, njih 6 pruža usluge forenzičke revizije.[19] Procentualno 10% revizorskih kuća pružaju usluge i forenzičke revizije.

Ilustracija 5: Revizorske kuće u Srbiji koje pružaju usluge forenzičke revizije

	Ukupan broj revizorskih kuća	Revizorske kuće koje pružaju usluge forenzičke revizije	Revizorske kuće koje ne pružaju usluge forenzičke revizije
	61	6	55
%	100%	10%	90%
Naziv revizorskih kuća koje pružaju usluge forenzičke revizije		- Ernst & Young - LeitnerLeitner - PricewaterhouseCoopers - Revibil - TPA Horwath - Confida	

3.1.1. Tehnike forenzičkog računovodstva

Tehnike koje forenzički računovođa koristi prilikom otkrivanja prevare su:

- Benfordov zakon,
- teorija relativne veličine faktora,
- kompjuterski podržane tehnike revizije (*Computer Assisted Auditin Tools – CAATS*),
- tehnike pretraživanja podataka (*Data mining techniques*),
- racio analiza.

Pomoću Benfordovog zakona može se odrediti kolika je verovatnoća da se određena cifra nađe na određenom mestu u broju. Kod Benfordovog zakona matematički je dokazano da se cifra „1" pojavljuje u 30% slučajeva kao vodeća cifra kod slučajnih i većih skupova brojeva, cifra „2" se pojavljuje u 18% slučajeva, a cifra „9" u 4% slučajeva. Koristi se u forenzičkoj reviziji kao pomoćno sredstvo za otkrivanje prevara. Pokazuje kolika je verovatnoća da dođe do prevara u finansijskim izveštajima. Ukoliko se očekivana Benfordova veličina i veličina, koju je forenzički računovođa dobio posmatranjem, razlikuju može se očekivati da je u pitanju prevara. Ukoliko se podaci ne slažu sa Benfordovim zakonom postoji mogućnost da su u pitanju lažni podaci. Benfordov zakon se više može upotrebiti sa većom količinom podataka, nego sa manjom. Teorija relativne veličine faktora koristi se kao pomoćno analitičko sredstvo pri otkrivanju prevara. Koristi se tako što se jedna

[19] Videti detaljnije na http://www.kor.rs/registri_preduzeca.asp (pristupljeno 01.08.2014.)

veličina uporedi sa drugom veličinom iz seta podataka. Dolazi do poređenja racia jednog velikog broja sa drugim. Tada se definiše određeni limit i svim vrednostima koje su van određenog ranga treba detaljnije posvetiti pažnju. Kompjuterski podržane tehnike revizije se mogu koristiti u forenzičkoj reviziji i računovodstvu. Predstavljaju praktičnu primenu informacionih tehnologija u poslovima revizije. Pomoću softvera se može efikasnije manipulisati različitim podacima (npr. računi, potraživanja, plaćanja dobavljačima) i mogu se kreirati različite vrste izveštaja. Računovodstveni softveri se mogu upotrebljavati kod identifikovanja nezakonitosti, testiranja transakcija i stanja, program uzorka za izvlačenje podataka (revizorsko testiranje), ponovno kalkulisanje u računovodstvenim sistemima i testiranje kompjuterskih sistema.

Tehnike pretraživanja podataka služe forenzičkim računovođama da kroz istraživanje velike količine podataka u bazi, pronađu informacije koje će im biti od značaja u otkrivanju prevara. Tehnike pretraživanja podataka se mogu koristiti kroz posmatranje podataka gde se posmatraju različiti trendovi, varijacije. Drugi način je da se na osnovu baze podataka može predvideti dolazeći podatak. Treći način je da se na osnovu utvrđenih normi mogu pronaći podaci koje se razlikuju od običnih. Takvi sumnjivi podaci se mogu dalje istraživati. Racio analiza se koristi kao pomoćno analitičko sredstvo u forenzičkoj reviziji. Vrši se analiza određenih podataka i na osnovu te analize se dolazi do određenih simptoma. Svaki racio predstavlja pouzdan trag u otkrivanju prevara. Tri racia koja su od velikog značaja u forenzičkoj reviziji su:

- racio tekuće godine u odnosu na prethodnu,
- racio visoke vrednosti u odnosu na drugu visoku vrednost,
- racio visoke vrednosti u odnosu na nižu vrednost.

3.1.2. Forenzička revizija

U današnje vreme postoji sve veći broj kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima i to je dovelo da revizorske kuće sve više pružaju usluge i forenzičke revizije.„ Osnovni cilj forenzičke revizije jeste otkrivanje kriminalne radnje u finansijskim izveštajima klijenata, bez obzira na veličinu njene materijalnosti, tj. stepena njenog uticaja na istinitost i objektivnost finansijskih izveštaja.”[20] Postoje bitne razlike između tradicionalne revizije finansijskih izveštaja i forenzičke revizije.

[20] Petković Aleksandar: Forenzička revizija, „Proleter“ AD Bečej, 2010, str. 188

Ilustracija 6: Karakteristike forenzičke revizije

	Karakteristike	Nezavisna revizija	Forenzička revizija
1.	Cilj	Izražavanje mišljenja o istinitoj i „fer“ prezentaciji finansijskih izveštaja.	Utvrđivanje i otkrivanje kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima.
2.	Tehnike	Metode uzrokovanja i izvođenje kontrolnih i suštinskih testova.	Suštinsko, detaljno i dubinsko proveravanje svih, ili tačno odabranih transakcija u sumnjivim područjima poslovanja.
3.	Period	Ispitivanje finansijskih izveštaja, transakcija i računa za određeni vremenski period.	Nema takvih ograničenja. Izveštaji, transakcije i računi mogu po potrebi biti ispitani od početka, „od korena“ bez obzira na datum događaja.
4.	Izveštaj i mišljenje	Izražavanje mišljenja sa ili bez rezerve, uzdržavajućeg mišljenja ili negativnog mišljenja.	Izražavanje mišljenja u pogledu mesta, vremena i načina izvršenja kriminalne radnje, obračunavanja štete i imenovanja počinioca.

Izvor: Petković Aleksandar. (2010). Forenzička revizija

Forenzička revizija treba da otkrije ko je počinio prevaru, kolika je materijalna šteta, u kojim transakcijama je učinjena prevara, način na koje prevara izvršena i treba da pruži dokaz o učinjenoj prevari. Potrebno je da forenzički revizor zna da li zakon tu prevaru tretira kao krivično delo. U mnogim postupcima lažnih nabavki počinioci koriste tzv. „fantom firme“ kako bi činili i prikrili kriminalnu radnju. Pregledom dokumenata i finansijskih izveštaja forenzički revizor može naići na sledeće indikatore o postojanju tzv. „fantomskih“ firmi:

- dokumenta poslovnog partnera (npr. faktura, otpremnica i dr.) su sačinjena na najprostijim obrascima. Na tim dokumentima ne postoje adrese, telefoni, matični i poreski identifikacioni brojevi,
- iznosi na dugovnom i potražnom saldu iznose često nula, što je neuobičajno za poslovanje preduzeća, prilikom plaćanja i naplate po transakcijama,
- često se dešava da postoje zaokružene sume novca (200.000; 500.000, a retko postoje iznosi 156.756,23; 327.523,47 itd.),
- postoji kratak vremenski period poslovanja sa određenim poslovnim partenrom i više se nikada ne pojavljuje u poslovanju,
- „životni vek“ fantom firme traje veoma kratko. Sumnju izaziva da neka firma radi samo nekoliko meseci ili u nekim slučajevima samo nekoliko dana.

3.2. Interna kontrola

„Interna kontrola predstavlja proces kojim upravlja rukovodstvo, upravni odbor i ostalo osoblje koje je zaduženo da svede izlaganja riziku na prihvatljiv nivo imajući u vidu ciljeve samog preduzeća."[21] Preduzeće će biti izloženo riziku ukoliko se dese događaji koji će negativno uticati na preduzeće. U slučaju gubitka sredstava zbog krađe ili oštećenja robe, gubitka prihoda, računovodstvene greške i posledice do kojih te greške dovode, prekida rada, prevare i pronevere, prekoračenja troškova i gubitka konkurentske prednosti na tržištu preduzeće može biti izloženo riziku. Interne kontrole, posebne politike i procedure zajedno čine proces interne kontrole. Uspešan proces interne kontrole može sprečiti gubitke do kojih dolazi usled izlaganja riziku. Interne kontrole treba da omoguće razumno uverenje da će ostvariti sve svoje ciljeve. To znači da treba da se napravi ravnoteža između koristi koje preduzeće ima od smanjenog izlaganja riziku nasparam troškova primene internih kontrola. Proces interne kontrole treba da obezbedi pouzdanost i integritet finansijskih izveštaja, da bude usklađen sa zakonima, uredbama, profesionalnim pravilima i ugovornim obavezama.

Efikasnost procesa interne kontrole u preduzeću zavisi od sledećih komponenata: kontrolno okruženje, procena rizika, kontrolne aktivnosti, informacija, komunikacija i nadzor. Kontrolno okruženje podrazumeva etičke standarde koje određuje rukovodstvo, jasna raspodela odgovornosti zaposlenima, politike i procedure upravljanja ljudskim resursima, efikasnu i nezavisnu funkciju interne revizije. Preduzeće treba prvo da ima dobar i funkcionalan sistem upravljanja rizikom preduzeća pa nakon toga da osmisli efikasan proces interne kontrole. Politike i procedure koje sačinjavaju kontrolne aktivnosti treba da doprinesu da se osigura izvršenje svih direktiva koje je izdalo rukovodstvo. To obuhvata segregaciju (podelu) dužnosti, adekvatnu dokumentaciju i evidenciju od strane računovodstva, da bude kontrolisan pristup sredstvima i da postoje nezavisne provere odgovornosti i pregledi učinka. Segregacija odnosno podela dužnosti čini temelj svih postupaka interne kontrole. Segregacija dužnosti podrazumeva odvajanje dužnosti funkcija: ovlašćenja, nadzora i vođenja evidencije. Značaj informacija u procesu interne kontrole se prevashodno odnosi na računovodstveni sistem koji bi trebao pravilno i na odgovarajući način da se dokumentuje. Značaj komunikacije u procesu interne kontrole se odnosi na tokove informacija kroz organizaciju. Proces interne kontrole se mora stalno nadgledati i ažurirati po potrebi.

Slabe interne kontrole ili neuspeh rukovodstva da učestvuju u razvoju i kontrolisanju interne kontrole, kao i nedostatak određenog korporativnog ponašanja zaposlenih može dovesti do prevara. U preduzećima gde ne postoje kontrole ili se ne primenjuju dovoljno prevare se uglavnom dešavaju. Iz tog razloga je izuzetno bitno da sva preduzeća imaju jake interne kontrole. Svi u organizaciji moraju biti svesni da postoji nulta tolerancija za prevare i da postoji program za sprečavanje prevare. Jedna od mera sprovođenja interne kontrole jeste i rotacija zaposlenih. Zaposlene povremeno treba zamenjivati drugim zaposlenim koji mogu otkriti nepravilnosti i greške koji su prethodni zaposleni učinili. Uobičajna praksa je da se od zaposlenih traži da iskoriste svoje odmore. Kod nezakonite radnje, npr. pronevere, koju vrše zaposleni, biće im mnogo teže prikrivanje od same prevare. Prikrivanje prevare mogu razotkriti obavezni odmori. U jednom slučaju, sa neaktivnih računa službenica u banci je krala novac. Kada je ta službenica otišla na odmor i drugi zaposleni došao na njeno mesto, otkrio je šemu prevare koja je bila u toku. Rotacija zaposlenih, kao i obavezni odmori, čini prikrivanje prevare težim.

[21] Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R.: Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 57

3.3. Interna revizija

„Interna revizija je postupak u kojem poslovanje preduzeća proveravaju zaposleni unutar tog preduzeća, koji se nazivaju interni revizori.“[22] Interna revizija vrši analize, procene, daje preporuke, savete i informacije koje se odnose na aktivnosti unutar same organizacije. Rukovodstvu, upravnom odboru i menadžerima preduzeća interna revizija pomaže u rasterećenju njihovih obaveza. Na osnovu pregledanih aktivnosti interna revizija direktno brine o prevenciji prevare i kontinuirano pregleda finansijske izveštaje. Interna revizija je spremna da odgovori svim željama i potrebama svih elemenata upravljanja, ali pritom je nezavisna od proverene aktivnosti. Interna revizija predstavlja veoma profesionalan i stručno zahtevan posao. Iz tog razloga internu reviziju mora obavljati stručno i obučeno osoblje.

Interna revizija daje savete rukovodstvu u vezi otklanjanja nedostatka interne kontrole koji mogu omogućiti da se prevara desi. Jedna od bitnih aktivnosti interne revizije je i metodologija procene rizika za organizaciju. Interna revizija može proceniti adekvatnost i efektivnost kontrola. U cilju sprečavanja kompjuterskog kriminala potrebne su povremene interne revizije od strane obučenog i stručnog osoblja.

3.4. Eksterna revizija

Eksterna (nezavisna) revizija obavlja svoje poslove na tržištu u okviru firmi za reviziju. „Nezavisnost se ogleda u ekonomskoj nezavisnosti (revizor uvek može da se povuče iz angažmana ako ima ograničenja u poslu ili trpi pritiske) i u misaonoj nezavisnosti (samostalno donosi sudove, stavove i konačno mišljenje i za njih profesionalno odgovara).“[23] Otkrivanje da li postoje pogrešne interpretacije podataka ili postoje netačni materijalni podaci u finansijskim izveštajima predstavlja zadatak eksterne revizije. Ukoliko se prilikom revizije utvrdi postojanje netačnih podataka u finansijskim izveštajima, potrebno je da eksterna revizija navede menadžment da otkloni netačnosti ili materijalno značajne greške. Objavljivanjem mišljenja sa rezervom ili negativnog mišljenja revizori skreću pažnju investitorima da se ne oslanjaju na informacije iz finansijskog izveštaja. Postoje ograničenja eksterne revizije u otkrivanju prevara, jer revizor mora u skladu sa standardom i procedurom proceniti određena područja koja će biti predmet njegove analize i samim tim revizor nije u mogućnosti da obuhvati celokupno preduzeće u svojoj analizi. U slučaju da postoji prevara u poslovanju koja može biti posledica zaposlenih, menadžera ili nekog drugog lica, revizor može biti uskraćen bitne dokumentacije, može biti navođen pogrešnim podacima ili čak falsifikovanjem određenih dokumenata. Revizori treba da znaju mehanizme transfera sredstava i pranja novca, zatim unapređenje znanja i veština i razumevanja korupcije u praksi, odnosno razumevanje na koji način se korupcija širi i štiti. Borba protiv korupcije zahteva saradnju na svim nivoima. Samim tim, revizorske firme treba da sarađuju sa drugim institucijama i agencijama kako bi došlo do bolje razmene informacija ili obuke kadrova. Revizori treba da budu svesni da mogu biti zloupotrebljeni u svrhu pranja novca. Iz tog razloga treba da izrade analizu rizika i primenjuju mere poznavanja i praćenja stranke, sve sumnjive transakcije treba da prijave nadležnim organima. Prema Međunarodnim standardima revizor ima odgovornost da čuva poverljivost informacija klijenata, osim ukoliko postoji sumnja kriminalne radnje.„ Lincencirani ovlašćeni revizor i društvo za

[22] Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R.: Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 4

[23] Stanišić Milovan: Revizija, treće izdanje, Univerzitet Singidunum, 2009, str. 12

reviziju, dužni su da, kao poverljive, čuvaju sve podatke, činjenice i okolnosti koje su saznali tokom obavljanja revizije."[24] Ukoliko eksterna revizija ustanovi da postoji sumnja kriminalne radnje, prema Međunarodnim standardima revizije, treba da obavesti rukovodstvo preduzeća i nadležni državni organ, u skladu sa zakonom. Prema Zakonu o reviziji „društvo za reviziju dužno je da omogući uvid u podatke u slučaju primene propisa koji regulišu sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma, u pretkrivičnim ili krivičnim postupcima, kao i kada dostavljanje pisanim putem zatraži sud u krivičnom ili pretkrivičnom postupku."[25]

U cilju povećanja uspešnosti eksterne revizije prilikom otkrivanja kriminalnih radnji revizor treba pažljivo da donose odluku u vezi prihvatanja novog ili zadržavanja postojećeg klijenta. Neophodno je da za uspešnu reviziju revizor razume poslovanje klijenta i posebnosti privredne delatnosti kojim se klijent bavi. Revizor može porediti poslovanje klijenta sa njegovom konkurencijom u grani i na osnovu takve analize uoči odstupanje bilansnih pozicija klijenta i očekivanih vrednosti. U cilju uspešnosti revizije potrebno je da revizijski tim bude upoznat sa rizicima postojanja zloupotreba određenog klijenta. Proširivanje revizijskih postupaka razumevanja i vrednovanja sistema internih kontrola, kao i preuzimanje hitnih koraka ukoliko se pojave sumnje u integritet rukovodstva u toku revizije, predstavaljaju još neke načine da revizija poveća svoju uspešnost u otkrivanju kriminalnih radnji.

Pravilno planirana i sprovedena revizija može uočiti određene nagoveštaje da je došlo do korupcije u preduzeću. Npr. ako određeni projekat traje mnogo duže nego što je predviđeno, prelazi planirane troškove u značajnoj meri ili ne postigne ono što je prvobitno planirano, u tom slučaju sumnja se da postoji korupcija među osobama koje vode ovaj projekat. Određeni propusti u ekonomičnosti mogu ukazati na postojanje korupcije. Kada su u pitanju propusti u ekonomičnosti treba obratiti pažnju na ponude za nabavke koje se često ne prihvataju, jer se očekuje da samo određeni ponuđač dobije ugovor. Zatim, na kraju godine u kratkim rokovima se radi nabavka u cilju da se potroši budžet. Treba obratiti pažnju na analize za opravdanje projekta, jer mogu biti zasnovane na lažnim podacima. Na postojanje korupcije može ukazati i nedostatak efikasnosti. To se odnosi na kupovinu nepotrebne opreme bez značajnih mogućnosti korišćenja. Ukoliko postoje komplikovane procedure koje dovode do kašnjenja u isporuci robe i usluga i samim tim navode klijenata da se upusti u korupciju, odnosno ponudi mito. Nedostatak efektivnosti može ukazati na postojanje korupcije. U tom slučaju potrebno je analizirati, putem ankete, da li su klijenti nezadovoljni i ispitati da li u preduzeću postoji neki mehanizam za žalbe nezadovoljnih korisnika usluga. Način na koji revizija može otkriti da li se radi o lažnom finansijskom izveštavanju je da se ne oslanja samo na dokumentaciju koja joj je prezentovana, već da izvrši analizu i količinske i robne evidencije. U knjigovodstvu kroz lažno finansijsko izveštavanje često dolazi do prikrivanja protivpravnog prisvajanja imovine.

4. Uloga forenzičke revizije u Republici Srbiji

Primenom određenih znanja i veština forenzički računovođa može da uoči nagoveštaje kriminalne radnje, da sprovode istragu i prikupi određene dokaze koji mogu biti upotrebljeni u sudskom postupku. Forenzički računovođa konstatuje da li je počinjena prevara. Usluge forenzičkog računovodstva se mogu koristiti i u svrhe prevencije prevara. To se odnosi na sprečavanje nastanaka nezakonitih radnji i uspostavljanja odgovarajućih zaštitnih sistema od prevara. U okviru istražnog računovodstva, jedne kategorije forenzičkog računovodstva, nalazi se forenzička revizija koja predstavlja novu praktičnu disciplinu u

[24] Zakon o reviziji, član 29
[25] Zakon o reviziji, član 29

okviru revizije. Za razliku od nezavisne revizije koja nije direktno orjentisana na prevaru, forenzička revizija traga za prevarom ispitujući one oblasti koje verovatno sadrže prevaru. Forenzička revizija često ispituje celu populaciju umesto da uzima samo uzorak populacije u ciljnim oblastima. Forenzička revizija treba da otkrije ko je počinio prevaru, u kom vremenskom periodu, kolika je materijalna šteta, u kojim transakcijama je učinjena prevara, način na koji je prevara izvršena i treba da pruži dokaz o učinjenoj prevari. Potrebno je da forenzički revizor zna da li zakon tu prevaru tretira kao krivično delo. Forenzička revizija ima drugačiji pristup finansijskim izveštajima u odnosu na nezavisnu reviziju. Prema pojedinim teoretičarima forenzička revizija više predstavlja umetnost nego nauku. Mnogi postupci forenzičke revizije su intuitivniji procesi od postupaka koji se koriste u nezavisnoj reviziji. Ključni faktori uspeha forenzičkog revizora predstavljaju njegovo inovativno i kreativno razmišljanje. Odlučnost, upornost, samopouzdanje, logika i rešavanje problema su bitne osobine koje forenzički revizor treba da poseduje. Na osnovu stečenog obrazovanja, iskustva, revizorskih i računovodstvenih znanja i veština forenzički revizor može pomoći u sprečavanju i otkrivanju kriminalnih radnji.

U radu će biti prikazani sporni slučajevi u kojima postoji osnovana sumnja da se desila prevara. U pitanju su a.d. Galenika, privatizacije tri šećerane „Jugozapadna Bačka" iz Bača, „Jedinstvo" iz Kovačice i „Donji Srem" iz Pećinaca i slučaj Mobtel.

4.1. Galenika a.d. Beograd – u restrukturiranju

4.1.1. Osnovni podaci o privrednom društvu

Preduzeće akcionarsko društvo „Galenika" je osnovano 1945. godine pod nazivom Fabrika farmaceutskih i hemijskih proizvoda Galenika. Do 1999. Godine je poslovalo pod nazivom „ICN Jugoslavija"., Na dan 15.03.1999. godine „ICN Jugoslavija" je promenila naziv u Akcionarsko društvo „Galenika" za proizvodnju lekova, dentala, antibiotika, farmaceutskih sirovina, parafaramaceutike, veterinarskih proizvoda i aditiva, Beograd."[26] Rešenjem Agencije za privredne registre u 2007. godini izvršena je izmena pravne forme u Zatvoreno akcionarsko društvo. Pokretanje postupka privatizacije Akcionarskog društva „Galenika" doneto je 2013. godine od strane Ministarstva privrede Republike Srbije, u skladu sa Zakonom o privatizaciji. Iste godine doneta je odluka o restrukturiranju Akcionarskog društva „Galenika".

„Postupak restrukturiranja subjekta privatizacije sprovodi se:

- statusnim promenama, promenama pravne forme, promenama u unutrašnjoj organizaciji i drugim organizacionim promenama,
- otpisom glavnice duga, kamata ili drugih potraživanja, u celini ili delimično,
- otpuštanjem duga u celini ili delimično radi namirivanja poverilaca iz sredstava ostvarenih od prodaje kapitala subjekta privatizacije i
- drugim promenama koje se odnose na subjekt privatizacije i njihova zavisna preduzeća koja omogućuju prodaju njegovog kapitala i imovine."[27]

[26] Napomena uz finansijski izveštaj, str. 1, preuzeto sa http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/Podaci_Komplet_1.asp?strSearch=07726325&kod=c43c936624674871426635 0adac66a4c15773a0d&godina=2011&pk_zag=356805 (pristupljeno 28.06.2015. godine)

[27] Napomena uz finansijski izveštaj, str. 4, preuzeto sa http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/Podaci_Komplet_1.asp?strSearch=07726325&kod=c43c9366246748714266350a dac66a4c15773a0d&godina=2013&pk_zag=753173 (pristupljeno 25.10.2014. godine)

Galenika a.d. svoje proizvode prodaje na domaćem i međunarodnim tržištima. Galenika a.d. je veliko pravno lice sa ukupno 2.002 zaposlena radnika.

4.1.2. Prevara protivpravnog prisvajanja sredstava u a.d. Galenika

„Protivpravno prisvajanje sredstava može se odrediti kao kategorija kriminalne radnje u finansijskim izveštajima kojom počinilac, bez saglasnosti i odobrenja rukovodnih i upravljačkih organa, uzima, prisvaja i koristi za svoje potrebe materijalna sredstva pravnog lica, pri čemu se, a zarad skrivanja samog čina prisvajanja koristi krivotvorenjem poslovne dokumentacije."[28] Prema saopštenju iz MUP-a sumnja se da je osam osoba izvršilo prevaru i time naneli štetu a.d. Galenika. Postoji osnovana sumnja da su prevaru izvršili bivše odgovorno lice u a.d. Galenika, odgovorno lice Upravnog odbora a.d. Galenika, bivše odgovorno lice i odgovorno lice Upravnog odbora „Velefarm a.d. Holding kompanije", pomoćnik odgovornog lica za ekonomske poslove u a.d. Galenika, bivše odgovorno lice Direkcije razvoja i strateškog marketinga „Velefarm a.d. Holding kompanije" i odgovorno lice za zastupanje Privrednog društva „Velefarm VFB" d.o.o., odgovorno lice za zastupanje „Velefarm VFB" d.o.o., odgovorno lice za upravljanje finansijskim sredstvima u Privrednom društvu „Velefarm a.d. Holding kompanije" i odgovorno lice za zastupanje Privrednog društva „Velefarm VFB" d.o.o., odgovorno lice računovodstva u Privrednom društvu „Velefarm a.d. Holding kompanije" i lice ovlašćeno za zastupanje Privrednog društva „Velefarm VFB" d.o.o. Sumnja se da je u prevaru umešano i odgovorno lice Direkcije finansijskih poslova „Velefarm a.d. Holding kompanije" i lice ovlašćeno za zastupanje Privrednog društva „Velefarm VFB" d.o.o., za kojim se intenzivno traga.

„Sumnja se da su oni, u periodu od novembra 2008. godine do kraja 2012. godine, u nameri pribavljanja imovinske koristi privrednim društvima, koja su poslovala u okviru „Velefarm a.d. Holding Kompanije" iz Beograda, oštetitli Privredno društvo „Galenika" a.d. u ukupnom iznosu od oko 75 miliona evra."[29] Za ova lica se sumnja da su izvršili više krivičnih dela zloupotrebe položaja odgovornog lica.

U periodu od novembra 2008. do kraja 2012. godine a.d. „Galenika" je isporučila robu „Velfarm a.d. Holding kompaniji", a kao sredstvo obezbeđenja plaćanja izdate su menice. A.d. Galenika je prvo eskontovala menice, a zatim su po regresnom pravu po dospeću menice na naplatu, naplaćivane sa računa a.d. Galenika. To je odobrilo bivše odgovorno lice a.d. Galenika i pomoćnik odgovornog lica za ekonomske poslove u a.d. Galenika. Strukturu navedene štete čine redovna potraživanja po osnovu isporučene robe, izdatih, a neplaćenih faktura, zatim potraživanja po osnovu kamate i zatezne kamate koje su banke naplatile od a.d. Galenika i jemstvo dato a.d. Velefarm. Postoji osnovana sumnja da su lica iz a.d. Velfarm izdala 102 menice a.d. Galenika na ime isporučene, a neplaćene robe. Korišćenjem metode zamene novih menica sa kasnijim rokovima dospeća te menice su ostale nenaplaćene, jer je u međuvremenu pokrenut stečajni postupak nad dužnikom zbog neprekidne blokade računa. U februaru 2011. godine po nalogu predsednika Upravnog odbora a.d. Galenika, odgovorna lica iz tog preduzeća su povukla sa naplate menice.

Po nalogu odgovornog lica Upravnog odbora a.d. Galenika potpisan je ugovor u kojem je a.d. Galenika pristupilo dugu. Kredit je odobren „Velfarm a.d. Holding kompaniji" od strane „Unikredit Banke Srbije" a.d., a a.d. Galenika je postalo solidarni dužnik po tom kreditu. Zbog nedostatka sredstava na računu a.d. Velafarm, iznos kredita je u celosti isplaćen sa računa a.d. Galenika sredstvima odobrenim na osnovu garancije Vlade Republike Srbije.

[28] Petković Aleksandar: Forenzička revizija, „Proleter" AD Bečej, 2010, str. 196
[29] Preuzeto sa http://www.mup.gov.rs/cms_cir/saopstenja.nsf/MUP (pristupljeno 20.10.2014. godine)

4.1.3. Finansijski izveštaji a.d. Galenika

U radu će biti prikazane najznačajnije pozicije u finansijskim izveštajima koje se mogu povezati sa prevarom koja se desila. Ove pozicije mogu ukazati da se u preduzeću dešava nešto neuobičajno i mogu podstaći dalje ispitivanje da li je došlo do prevare. Biće prikazane pozicije u finansijskim izveštajima u periodu od 2010. do kraja 2012. godine.

4.1.3.1. Obrtna imovina

Prema finansijskim izveštajima u periodu od 2010. do kraja 2012. godine obrtna imovina se značajno razlikuje.

Tabela 1: Obrtna imovina u periodu od 2010. do kraja 2012. godine

iznosi u 000 dinara

	2010	2011	2012
Obrtna imovina	15.173.089	5.936.314	4.885.177

U odnosu na 2010. godinu u 2011. godini obrtna imovina je značajno smanjena i to za 9.236.775 hiljada dinara. Na smanjenje obrtne imovine je najviše uticala pozicija kratkoročna potraživanja, plasmani i gotovina u okviru obrtne imovine.

Tabela 2: Kratkoročna potraživanja, plasmani i gotovina u periodu od 2010. do kraja 2012. godine

iznosi u 000 dinara

	2010	2011	2012
Kratkoročna potraživanja, plasmani i gotovina	10.826.075	1.687.482	2.378.844

Kratkoročna potraživanja, plasmani i gotovina su značajno manji u 2011. godini i to za 9.138.593 hiljada dinara. U okviru ove pozicije, potraživanja i kratkoročni finansijski plasmani su najviše uticali na smanjenje kratkoročnih potraživanja, plasmana i gotovine u ovom periodu.

Tabela 3: Potraživanja u periodu od 2010. do kraja 2012. godine

iznosi u 000 dinara

	2010	2011	2012
Potraživanja	6.345.417	963.608	1.559.309

Potraživanja su se smanjila u 2011. godini za 5.381.809 hiljada dinara. Na ime potencijalnih obaveza prema poslovnim bankama a.d. Galenika je izvršilo korekciju finansijskih izveštaja. Potencijalne obaveze predstavljaju obavezu regresnih prava po osnovu eskontovanih menica kupaca Velefarm i BG farm. A.d. Galenika je izvršilo eskontovanje menica. Preduzeće eskontovanjem menice prodaje menicu pre dospeća radi pribavljanja gotovine. Kupci menice mogu biti banke, investicioni fondovi, penzioni fondovi i

osiguravajuća društva. U slučaju a.d. Galenika došlo je do eksontovanja menica kupaca kod poslovnih banaka pre roka dospeća.

Tabela 4: Kratkoročni finansijski plasmani u periodu od 2010. do kraja 2012. godine

iznosi u 000 dinara

	2010	2011	2012
Kratkoročni finansijski plasmani	3.729.076	91.616	147.030

Kratkoročni finansijski plasmani su se smanjili u 2011. godini za 3.637.460 hiljada dinara. Došlo je do smanjenja hartija od vrednosti – primljene menice kupaca, što je uticalo na smanjenje pozicije kratkoročnih finansijskih plasmana.

Slika 1: Kratkoročni finansijski plasmani u periodu od 2010. do kraja 2011. godine, napomene uz konsolidovane finansijske izveštaje za 2011. godinu „Galenika" A.D.

iznosi u 000 dinara

17. КРАТКОРОЧНИ ФИНАНСИЈСКИ ПЛАСМАНИ

	2011	2010
Краткорочно улагање у банке-депозит	24,138	7,702
Краткорочни кредит-зајам дат радницима	11,682	77
Краткорочна позајмица зависним друштвима	0	0
Краткорочни кред. и пласмани	0	0
Део дугор. кред. који доспева на наплату у овој год.		
Део дуг. стам. кредита (исплата ове године)	46,006	5,095
Хартије од вредности – примљене менице од купаца	1,797,056	3,879,891
Исправка вредности примљених меница	(1,787,266)	(163,689)
	1,878,882	3,892,765
Краткорочни финансијски пласмани,нето	91,616	3,729,076

Izvor: Preuzeto sa http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/Podaci_Komplet_1.asp?strSearch=07726325&kod=c43c93662467487 14266350adac66a4c15773a0d&godina=2011&pk_zag=356805 (pristupljeno 21.10.2014. godine)

4.1.3.2. Poslovna imovina

Tabela 5: Poslovna imovina u periodu od 2010. do kraja 2012. godine

iznosi u 000 dinara

	2010	2011	2012
Poslovna imovina	31.122.541	21.382.404	19.907.739

Poslovnu imovinu čine pozicije stalna imovina, obrtna imovina i odložena poreska sredstva. Svaka promena, smanjenje ili povećanje, ovih pozicija utiče direktno na poslovnu

imovinu. Na smanjenje poslovne imovine je najviše uticala pozicija obrtne imovine. Poslovna imovina je u 2011. godini smanjena za 9.740.137 hiljada dinara.

4.1.3.3. Kapital

Tabela 6: Kapital u periodu od 2010. do kraja 2012. godine

iznosi u 000 dinara

	2010	2011	2012
Kapital	16.093.647	2.371.273	0

Kapital se u 2011. godini smanjio za 13.722.374 hiljada dinara, dok na kraju 2012. godine a.d. Galenika praktično i nema kapital. Imajući u vidu da je gubitak ispravka vrednosti kapitala, u toku 2012. godine gubitak je veći od ukupnog kapitala, tako da je iskazan u aktivi, što znači da u 2012. godini a.d. Galenika nema kapitala. Gubitak iznad vrednosti kapital u 2012. godini iznosi 5.114.448 hiljada dinara.

Tabela 7: Gubitak u periodu od 2010. do kraja 2012. godine

iznosi u 000 dinara

	2010	2011	2012
Gubitak	1.551.333	16.622.546	17.997.475

Gubitak a.d. Galenika je svake godine sve veći. U 2011. godini se povećao za 15.071.213 hiljada dinara, a u 2012. godini za 1.374.929 hiljada dinara.

4.1.3.4. Dugoročni krediti

Tabela 8: Dugoročni krediti u periodu od 2010. do kraja 2012. godine

iznosi u 000 dinara

	2010	2011	2012
Dugoročni krediti	4.520.799	3.705.318	12.856.147

U a.d. Galenika dugoročna rezervisanja i obaveze su svake godine sve veće. Na to su imali uticaj dugoročni krediti, u okviru dugoročnih obaveza. U 2012. godini došlo je do povećanja dugoročnih kredita u iznosu od 9.150.829 hiljade dinara. A.d. Galenika je u skladu sa ugovorima koji su odobreni od strane banaka, u obavezi da ukupnu finansijsku zaduženost merenu kao odnos između neto finansijske zaduženosti i dobitka pre kamate, poreza i amortizacije (EBITDA) održava u rasponu ≤ 3, na konsolidovanom nivou. Na kraju 2012. godine ovaj uslov nije bio zadovoljen od strane a.d. Galenika. Započet je proces finansijskog restrukturiranja koji je kontrolisan od strane banaka i tako je ovo pitanje regulisano u okviru postupka restrukturiranja i finansijske konsolidacije. Iz tog razloga a.d. Galenika nije vodilo posebne pregovore sa bankama u vezi regulisanja slučaja neizvršenja ugovora.

4.1.3.5. Kratkoročne finansijske obaveze

Tabela 9: Kratkoročne finansijske obaveze u periodu od 2010. do kraja 2012. godine

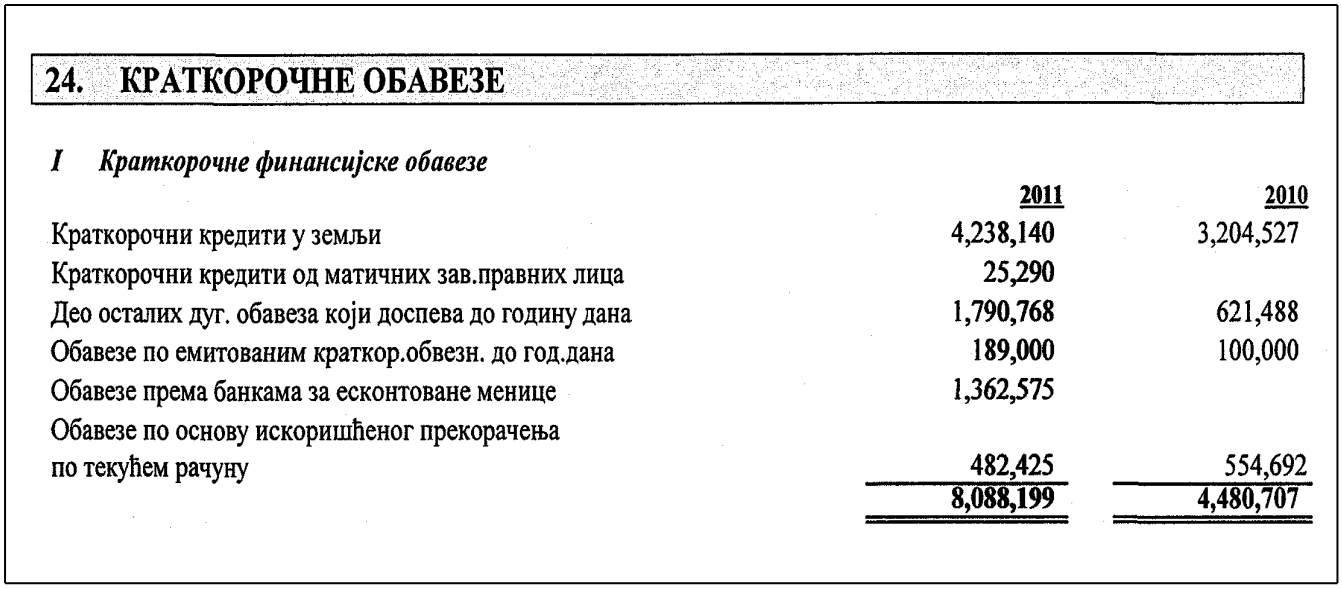
iznosi u 000 dinara

	2010	2011	2012
Kratkoročne finansijske obaveze	4.480.707	8.088.199	5.232.416

Na povećanje dugoročnih rezervisanja i obaveza uticale su i kratkoročne finansijske obaveze, u okviru pozicije kratkoročne obaveze. Povećanje kratkoročnih finansijskih obaveza je bilo u 2011. godini u iznosu od 3.607.492 hiljade dinara. Do povećanja kratkoročnih finansijskih obaveza u 2011. godini je došlo zbog povećanja kratkoročnih kredita, obaveza koje dospevaju do godinu dana i obaveze prema bankama za eskontovane menice.

Slika 2: Kratkoročne finansijske obaveze u periodu od 2010. do kraja 2011. godine, napomene uz konsolidovane finansijske izveštaje za 2011. godinu „Galenika" A.D.

iznosi u 000 dinara

24. КРАТКОРОЧНЕ ОБАВЕЗЕ

I Краткорочне финансијске обавезе

	2011	2010
Краткорочни кредити у земљи	4,238,140	3,204,527
Краткорочни кредити од матичних зав.правних лица	25,290	
Део осталих дуг. обавеза који доспева до годину дана	1,790,768	621,488
Обавезе по емитованим краткор.обвезн. до год.дана	189,000	100,000
Обавезе према банкама за есконтоване менице	1,362,575	
Обавезе по основу искоришћеног прекорачења по текућем рачуну	482,425	554,692
	8,088,199	4,480,707

Izvor: Preuzeto sa http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/Podaci_Komplet_1.asp?strSearch=07726325&kod=c43c93662467487 14266350adac66a4c15773a0d&godina=2011&pk_zag=356805 (pristupljeno 21.10.2014. godine)

4.1.4. Zaključna razmatranja o a.d. Galenika

A.d. Galenika je u napomenama za 2011. i 2012. godinu iskazalo moguće potencijalne obaveze za 2012. i 2013. godinu. Zbog eskontovanja menica svojih kupaca kod poslovnih banaka pre roka dospeća u napomenama je dat pregled potencijalnih obaveza u narednim godinama po osnovu iskorišćavanja regresnog prava od strane poslovnih banaka kod kojih je izvršen eskont. Dat je pregled potencijalnih obaveza po osnovu sudskih sporova, ali nisu uključene zatezne kamate i drugi sudski troškovi. Najveći iznos sudskog spora je sa kupcem BG Farm i iznosi 3.950.627 hiljada dinara. Stečajni postupak je pokrenut kod kupca

BG Farm u kome je utvrđen iznos potraživanja od 309.462 hiljade dinara. A.d. Galenika je pokrenulo sudski postupak za utvrđivanje preostalog iznosa.

Međunarodni računovodstveni standard 37 Rezervisanja, potencijalne obaveze i potencijalna sredstva - „Cilj Standarda je propisivanje odgovarajućih kriterijuma i postupaka za priznavanje i vrednovanje rezervisanja, potencijalnih obaveza i potencijalnih sredstava, kao i obelodanjivanja u napomenama, koja bi trebalo da omoguće korisnicima finansijskih izveštaja bolje razumevanje njihove prirode, vremena (dospeća) i iznosa. Standard ne ostavlja slobodu privrednom subjektu da formira rezervisanje ukoliko ima uslova za to i ukoliko ono želi da formira to rezervisanje. Po Standardu, ukoliko ima uslova za formiranje rezervisanja, onda rezervisanje treba i formirati."[30] Rezervisanje se može izvršti ukoliko privredni subjekt daje garanciju (jemstvo) drugom privrednom subjektu za izmirenje njegovih obaveza ukoliko ono zapadne u finansijske probleme.

Stukturu štete koja je nanesena a.d. Galenika čine redovna potraživanja po osnovu isporučene robe, izdatih, a neplaćenih faktura u iznosu većem od 6 milijardi dinara. Kamate i zatezne kamate koje su banke naplatile od a.d. Galenika iznose 1,37 milijardi dinara i jemsto koje a.d. Galenika dalo „Velefarm a.d. Holding kompaniji" iznosi više od 250 miliona dinara. Postoji osnovana sumnja da su lica u vreme blokade računa „Velfarm VFB" d.o.o. izdali 102 menice a.d. Galenika u iznosu od 2,5 milijardi dinara. Od strane a.d. Galenika je potpisan ugovor u kojem a.d. Galenika postaje solidarni dužnik po kreditu koji je banka odobrila „Velefarm a.d. Holding kompaniji" u iznosu od 2,246 miliona evra. Taj iznos je isplaćen u celosti sa računa a.d. Galenika usled nedostatka sredstava na računu „Velfarm a.d. Holding kompanije". Sredstva su odobrena na osnovu garancije Vlade Republike Srbije. Na zahtev a.d. Galenika 2011. godine Vlada Republike Srbije se obavezala da za račun Društva izda garanciju na ime obezbeđenja dugoročnih bankarskih kredita zbog reprogramiranja tekućih kratkoročnih obaveza. Kredit bi trebao da služi za namirenje neobezbeđenih poverilaca a.d. Galenika (banaka i dobavljača). Vlada Republike Srbije je donela Zakon o davanju garancije u korist nekoliko banaka i obezbedila je plative garancije za račun istih u iznosu od 70.000 hiljada evra. Na bazi datih garancija od strane Vlade Republike Srbije a.d. Galenika je zaključilo ugovore o dugoročnom kreditu.

U skladu sa Zakonom o privatizaciji 2013. godine Ministarstvo privrede Republike Srbije je pokrenulo postupak privatizacije a.d. Galenika. Agencija za privatizaciju je iste godine donela odluku o restrukturiranju a.d. Galenika. Tužilaštvo za organizovani kriminal je potvrdilo optužnicu protiv odgovornih osoba za koje se smatra da postoji opravdana sumnja da su počinili prevaru i oštetili a.d. Galeniku. Bivši generalni direktor i ostala osumnjičena lica su negirali da su zloupotrebom položaja odgovornog lica oštetili preduzeće. Bivši generalni direktor a.d. Galenike tvrdi da je Vlada Republike Srbije i predsednik države bio upoznat sa problemom koji je imalo a.d. Galenika. Pošto je a.d. Galenika sto posto državno preduzeće, samim tim predstavnici Vlade su morali biti upoznati sa problemom oko naplate potraživanja od veledrogerija kojima je a.d. Galenika isporučivala lekove. Bivši generalni direktor je istakao da a.d. Galenika nije mogla sama da prodaje lekove, već da to rade veledrogerije. Naveo je da su morali da isporuče lekove bez obzira na to što ih nisu plaćali. U slučaju da nisu isporučivali lekove došlo bi do nestašice lekova i on bi bio odgovoran za to. On je naveo da su tadašnji predstavnici vlasti bili upozoreni da ako se ne naplate potraživanja krajnji dužnik će biti država.

„Forenzičko računovodstvo predstavlja primenu istraživačkih i analitičkih veština sa ciljem rešavanja finansijskih pitanja na način koji je u skladu sa standardima koje zahtevaju sudovi. Važno je istaći da forenzičko računovodstvo nije ograničeno samo na sprovođenje finansijskih istraga koje za posledicu imaju gonjenje sudskim postupkom; međutim, ako je to

[30] Petrović Zoran: Računovodstvena regulativa, Univerzitet Singidunum, 2009, str. 355

svrha, istraga i analiza moraju zadovoljavati standarde koje zahteva nadležni sud.“[31] Forenzičko računovodstvo kao nova računovodstvena disciplina u Srbiji bi pomogla u otkrivanju postojećih i sprečavanju budućih prevara. Forenzički revizor primenjujući različite računovodstvene i revizorske veštine dolazi do dokaza o počinjenoj prevari. Takvi dokazi mogu biti upotrebljeni protiv počinioca prevare u sudskom postupku. Za otkrivanje prevara koje su počinjene od strane rukovodioca ili vlasnika potrebno je više vremena, jer su takve prevare kompleksnije. Forenzički računovođa se ne može oslanjati samo na finansijske izveštaje preduzeća, već treba da bude sposoban da razmišlja „izvan konteksta“ kako bi stvorio celokupnu sliku i otkrio prevaru.

4.2. MK Group d.o.o.

4.2.1. Osnovni podaci o privrednom društvu

MK Group d.o.o., Beograd je prvobitno osnovano kao trgovinsko – uslužno društvo MK Commerce d.o.o., Novi Sad i upisano u Sudski registar kod Trgovinskog suda u Novom Sadu 1990. godine. MK Commerce d.o.o. je registrovano u Agenciji za privredne registre 2005. godine. Došlo je do promene naziva delantosti i sedište firme MK Commerce d.o.o., Novi Sad u MK Group d.o.o., Beograd 2008. godine.„ Osnovna delatnost Grupe su proizvodnja i prodaja poljoprivrednih proizvoda, prodaja robe i proizvoda iz proizvodnog programa Grupe i povezanih pravnih lica, trgovina nekretininama, finansijske usluge, konsalting informacionih tehnologija, iznajmljivanje poslovnog prostora, usluge transporta i drugo.”[32] MK Group d.o.o. je 2005. godine upisano u Registar privrednih subjekata kod Agencije za privredne registre. MK Group d.o.o. je veliko pravno lice sa ukupno 1.807 zaposlena radnika.

4.2.2. Privatizacija šećerana

Agencija za privatizaciju je 2002. godine raspisala međunarodni tender za prodaju šećerana. MK Commerce d.o.o. je kupilo tri šećerane za po tri evra za svaku. U pitanju su šećerane „Jugozapadna Bačka” iz Bača, „Jedinstvo” iz Kovačice i „Donji Srem” iz Pećinaca. Prilikom sklapanja ugovora MK Commerce d.o.o. je pristalo da izmiri obaveze šećerana prema državi pre roka dospeća u iznosu od 1,5 miliona evra. Zatim treba da uloži u opremu oko 20,5 miliona evra i u socijalni program svake fabrike još po 2,1 milion evra. Najmanje 25 miliona evra su dugovi tri šećerane, ali MK Commerce d.o.o. je reklo da će moći kod banaka poverilaca da ih povoljno reprogramira.

Šećeranu u Senti je kupila italijanska kompanija SFIR (iz Romanjole) i platila 3,8 miliona evra (za nešto više od 58% kapitala), a šećeranu u Crnji je platila 192 miliona dinara (za 100% vlasništva). Italijanska kompanija može biti nezadovoljana, jer je platila mnogo višu cenu nego što je platilo MK Commerce d.o.o. Oni nisu u ugovoru obećali investicije i socijalni program, ali to ne znači da neće investirati u šećerane koje su u lošem stanju i da neće dati adekvatnu platu radnicima.

---

[31] Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R.: Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 3

[32] Napomene uz finansijski izveštaj, str. 7, preuzeto sa http://fi.apr.gov.rs/prijemfi/cir/Podaci_Komplet_1.asp?strSearch=08179107&kod=6c02ed16296365a559988849f29e553470956a5e&godina=2012&pk_zag=554028 (pristupljeno 21.10.2014. godine)

Jedan deo javnosti smatra da je sporno što sećeranu koja dobro posluje država prodaje za tri evra. Naime, radnici i predstavnici sindikata šećerane iz Kovačice smatraju da ova šećerana ne posluje sa gubitkom i da se radi o fabrici koja nije u lošem stanju da bi se prodala za tri evra. Mnogi ovakve prodaje šećerana povezuju sa odličnim odnosima vlasnika MK Commerca i predstavnika Vlade Srbije. Sumnja se na koji način je vlasnik MK Commerca uspeo da dobije kredite kod banaka. Savet za borbu protiv korupcije je naglasio da ne postoji koncepcijski pristup privatzaciji šećerana niti plan privatizacije.„ Podaci o vrednosti kapitala su nedorečeni, jer ne sadrže mnogo drugih podataka, o zalihama robe i repromaterijala, nedovršenoj proizvodnji, vlasništvu nad drugim objektima koji nisu vezani za proizvodnju šećera, a čijom prodajom su se mogli vratiti dugovi, ili makar njihov deo (hoteli, stadioni, posebni magacini, lokacija na Čukarici – stara šećerana, i sl.).”[33]

Kroz analizu privatizacija šećerana dobija se slika o moći korupcije u Srbiji. Pre same privatizacije bilo je potrebno da se utvrdi kolika je ukupna vrednosti imovine svih šećerana. Trebalo je utvrditi da li bi efekat prodaje imovine mogao da da utiče na smanjenje finansijskih gubitaka šećerane. Javnost smatra da je neuobičajno da se na tenderu pojavljuje jedan kupac i da je MK Commerce privilegovan od strane predstavnika Vlade Srbije prilikom kupovine šećerana. Na takve tvrdnje MK Commerce konstatuje da je cela proceduta urađena po zakonu i da su sve ponude date u skladu sa tenderom. Savet za borbu protiv korupcije u izveštaju o izvozu šećera u zemlje Evropske unije (III deo) navodi da je bilo još zaniteresovanih kupaca za kupovinu šećerana, kao što su proizvođači: Agrana iz Austrije, S.F.I.R iz Italije, St. Louise Sucre iz Francuske, Shaffer and Associates iz SAD. U to vreme spovedene su različite studije u kojima se dolazi do zaključka da industrija šećera u Srbiji se može obnoviti ako postoji red u proizvodnji i prometu šećera. St. Louise Sucre je upozorio da iako Vojvodina predstavlja veliki potencijal za proizvodnju šećerne repe, u Srbiji i dalje postoji rizik od legalnog i ilegalnog uvoza šećera i samim tim svaki ozbiljan proizvođač šećera neće investitrati u srpske šećerane. Austrijska Agrana je pružala napore da se uvedu stabilni okviri za tržište šećera u Srbiji. Nakon što su predstavnici vlasti ignorisali studiju istraživačkog konsalting servisa francuske industrije šećera, kada su ignorisali upozorenja St. Louise Sucre i Agrane, ozbiljni strateški partneri napustili su Srbiju. Nije jasno na koji način su postavljeni kriterijumi za tender prilikom kupovine tri šećerane od strane MK Commerce. Čudno je da za strateškog kupca bude izabrana kompanija čija je delatnost bila trgovina proizvoda, a ne proizvodnja šećera.„ MK Komerc je 2001. godine uvezao 22.000 t šećera za koje tržišni inspektor nije dao potrebne saglasnosti za stavljanje u promet na domaćem tržištu (Uverenju o kvalitetu robe namenjene uvozu), iz čega sledi da je MK Komerc 22 hiljade tona šećera ili nezakonito stavio u promet na domaćem tržištu, ili ga uvezao da bi dobio preferencijalno, srpsko poreklo, i zatim izvezao u EU; tako je MK Komerc, kao jedan od najvećih trgovaca šećerom iz Srbije u periodu preferencijalnog izvoza šećera u zemlje EU, kupovinom tri šećerane za po 183 dinara dobila mogućnost da se predstavi i kao proizvođač.”[34]

---

[33] Preuzeto sa http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/sr-Cyrl-CS/izvestaji/cid1028-1321/izvestaj-o-izvozu-secera-u-zemlje-evropske-unije-ii-deo (pristupljeno 21.10.2014. godine)

[34] Preuzeto sa https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.antikorupcija-savet.gov.rs%2FStorage%2FGlobal%2FDocuments%2Fsecer%25203.doc&ei=g2hGVJqICsfkarSWgaAB&usg=AFQjCNG7xhBNEF7-DmjsDaJoTnjyxES4aQ&bvm=bv.77880786,d.bGQ&cad=rja (pristupljeno 21.10.2014. godine)

4.2.3. Prodaja a.d. „Šećerana - Jedinstvo" Kovačica

Prilikom kupovine šećerane „Jedinstvo" iz Kovačice za tri evra MK Commerce d.o.o. je zaradilo 2,84 miliona evra, jer je toliko iznosila razlika između potraživanja i dugovanja firme. U ovom slučaju dolazi do propusta prilikom privatizacije, jer Agencija za privatizaciju nije reagovala na to da MK Commerce d.o.o. nije uložilo 6 miliona evra u investicioni program.

Mali akcionari šećerane „Jedinstvo" iz Kovačice su pokrenuli postupak za poništenje privatizacije, jer kupac nije ispunio ugovorne obaveze. Za 70% društvenog kapitala šećerane trebalo je platiti 3 evra, ali kupac se obavezao da investira u narednih pet godina ukupno 9.915.000 evra, od toga u razvoj šećerana 7.840.000 evra, a za kupovinu stanova i socijalni program 2.075.000 evra.

Tabela 10: Ugovor o kupoprodaji društvenog kapitala javnim tenderom zaključen 18. oktobra 2002. godine, aneks 3 investicioni program kupca

GODINA	VREDNOST EUR	PREDMET INVESTICIJE I TEHNIČKE KARAKTERISTIKE
2003.	50.000	Projekat ugradnje Majške sok-rezanac i smanjenje utroška energije sa 42kg para/100 kg repe na 22-25 kg pare/100 kg repe za 5000 t/dan prerade
	800.000	Ugradnja Majške sok-rezanac sa pripadajućom opremom (BMA Majška, pumpe sok-rezanac, cirkulaciona pumpa, hvatač peska, otpenjivač, regulacija i merenja, armature, cevovodi)
	400.000	Rekonstrukcija otparne stanice I faza) ugradnja potrebnih zagrevača regulacija)
	50.000	Ugradnja mešalice na "B" vakum aparatima (preostala 2 komada)

UKUPNO
za 2003 : 1.300.000

GODINA	VREDNOST EUR	PREDMET INVESTICIJE I TEHNIČKE KARAKTERISTIKE
2004.	800.000	Rekonstrukcija otparke II faza)ugradnja novog tela za povećanje površine otparke, izmena na cevovodima, regulacija, kuvanje III i IV Brid)
	100.000	Rekonstrukcija difuzera ugradnjom središnih sita
	300.000	Termokompresija
	700.000	Automatizacija kuvanja na 10 vakum aparata

UKUPNO
za 2004: 1.900.000

GODINA	VREDNOST EUR	PREDMET INVESTICIJE I TEHNIČKE KARAKTERISTIKE
2005.	300.000	Rekonstrukcija mokrog istovara i lagera repe u suvi istovar sa lagerom repe
	100.000	Rekonstrukcije pralice za repu
	240.000	Ugradnja bubnjaste rezalice za repu
	200.000	Ugradnja jedne prese za presovanje rezanaca
	500.000	Ugradnja dve membran filter prese za saturacioni mulj
	100.000	Rekonstrukcija pogona za uzimanje uzoraka repe

UKUPNO
za 2005: 1.440.000

GODINA	VREDNOST EUR	PREDMET INVESTICIJE I TEHNIČKE KARAKTERISTIKE
2006.	100.000	Projekat za podizanje kapaciteta na 7.500 – 8.000 t repe/dan sa utroškom energije od 22 – 25 kg pare/100 kg repe
	1.000.000	Ugradnja difuzera sa Majškom (korišćen) sa pripadajućom opremom
	300.000	Bubnjasta rezalica (2 komada korišćene)
	150.000	Bunker za repu sa rekonstrukcijom transporta repe

UKUPNO
za 2006: .550.000

GODINA	VREDNOST EUR	PREDMET INVESTICIJE I TEHNIČKE KARAKTERISTIKE
2007.		Rekonstrukcija čišćenja sokova (pumpe, reaktori, filteri)
		Diskontinualne centrifuge (4 kom. Tip – FCB 612)
		Povećanje broja vakum aparata – ili ugradnja kontinualnog vakum aparata
		Ugradnja sušare za šećer sa fludizacionim slojem umesto bubnja

OČEKIVANO
UKUPNO
za 2007: 1.650.000

UKUPNO: 7.840.000,00

Izvor: Preuzeto sa http://www.priv.rs/upload/company/contract/502837.PDF (pristupljeno 21.10.2014. godine)

U tabelama je prikazana strukura investiciong programa za pet godina od dana potpisivanja ugovora 2002. godine. MK Commerce d.o.o. se obavezalo da će u potpunosti ispuniti obim i dinamiku investicionog ulaganja kako je to u tabelama šematski prikazano po godinama. U periodu od pet godina MK Commerce d.o.o. je trebalo da investira najmanje 7.840.000 evra koji će biti pokriven bankarskom garancijom.

Trgovinski sud u Beogradu, pred kojim su mali akcionari šećerane pokrenuli postupak, je utvrdio da MK Commerce d.o.o. nije ispunilo svoje ugovorne obaveze. U izmenama i dopunama ugovora o kupoprodaji društvenog kapitala javnim tenderom dana 16. Maja 2006. godine MK Commerce d.o.o. je sve svoje neizvršene obaveze prenelo na drugo pravno lice „Sunoko" d.o.o. Neizvršene obaveze su tada iznosile 1.424.032 evra.

Tabela 11: Investicione obaveze i obaveze iz socijalnog programa koje je MK Commerce d.o.o. prenelo na „Sunoko" d.o.o., izmene i dopune br. 5 ugovora o kupoprodaji društvenog kapitala javnim tenderom zaključen 16. maja 2006. godine, član 3

Обавезе Купца које морају бити покривене банкарском гаранцијом	**Износ банкарске гаранције у еврима**
Инвестициона обавеза-76 комисија	**301.017**
Зараде запослених (Део Социјалног програма који се оцењује, тачка 2.)	**28.187,60**
Бонус од 5% од профита	**90.000**
Стамбени програм	**0.00**
Обука радника	**444.328,33**
Спонзорство 1% од профита	**60.,500,00**
Континуитет	**500.000**
УКУПНО	**1.424.032,93**

Izvor: Preuzeto sa http://www.priv.rs/upload/company/contract/502837.PDF (pristupljeno 21.10.2014. godine)

U izveštaju Trgovinskog suda u Beogradu naglašava se da je MK Commerce d.o.o. izmenom aneksa 3 kupoprodajnog ugovora, koji je zaključen dana 24. februara 2005. godine, smanjilo svoje obaveze u rekonstrukciju i modernizaciju šećerane u iznosu od 3.980.037,17 evra. Pri tome MK Commerce d.o.o. nije povećalo kupoprodajnu cenu od tri evra za 70% društvenog kapitala.

Tabela 12: Smanjene obaveze u rekonstrukciju i modernizaciju šećerane, izmene i dopune br. 2 ugovora o kupoprodaji društvenog kapitala javnim tenderom zaključen 24. februara 2005. godine, aneks 3 investicioni program kupca

Година	Вредност у ЕУР	Предмет инвестиције
2003	958.000,00	Пријем, истовар, прање, резање репе, таложна поља
	111.000,00	Пресовање,сушење,складиштење резанаца
	53.000,00	Дифузија, чишћење, кречане
	176.000,00	Енергана, отпарна станица, компресорска станица
	362.000,00	Рафинерија, барометрија, сушење и складиштење шећера
	11.000,00	Таложна поља, призме истовар
	30.000,00	Машина за одржавање круга
Укупно у 2003. години	**1.701.000,00**	
2004		**I)ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ**
	164.585,32	Пријем, истовар, прање, резање репе, таложна поља - Кинета и опрема за суви истовар - Моторредуктори за траке и погон пралице - репна пумпа - траке за уломке и око хватача камена - Hein-lehman сита - увозни резервни делови
	191.734,53	Пресовање,сушење,складиштење резанаца - 2 Сторд пресе - матрице и ролери за пелет пресе - мерач влаге - увозни резервни делови
	127.097,00	Дифузија, чишћење, кречане - 5 загревача на чишћењу -електомотор за погон мајшке -делови пумпе на чишћењу - увозни резервни делови
	64.885,23	Енергана, отпарна станица, компресорска станица -уградња озида на котловима -рачунарска опрема за обраду података - увозни резервни делови
	2.827,25	Рафинерија, барометрија, сушење и складиштење шећера -тахо генератор - увозни резервни делови
	551.129,33	**Укупно за техничко-технолошке инвестиције**
		II) ГРАЂЕВИНСКЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ
	3.154,61	Машина за одржавање круга фабрике -тракторска косилица

	3.154,61	**Укупно за грађевинске инвестиције**
		III) ИНВЕСТИЦИЈЕ СИРОВИНСКОГ СЕКТОРА
		Механизација
	304.753,23	- 4 телескопска манипулатора
	304.753,23	**Укупне инвестиције сировинског сектора**
Укупно у 2004. години	**859.037,17**	
2005	140.000,00	2 вакум -брид загревача(уградња и монтажа)
	80.000,00	2 плочаста измењивача за алкалисани сок
	75.000,00	Пумпа за чишћење сока
	160.000,00	Посуде на чишћење сока са преправкама,
Укупно у 2005.години	**455.000,00**	
2006	80.000,00	Централно оцеђивање
	40.000,00	Вакум апарат
	120.000,00	Отпарно тело (2 500м^2)
	25.000,00	2 загревача
	250.000,00	Уградња 3 центрифуге
	450.000,00	Мајшка са уградњом
Укупно у 2006	**965.000,00**	
Укупна инвестициона обавеза	**3.980.037,17**	

Izvor: Preuzeto sa http://www.priv.rs/upload/company/contract/502837.PDF (pristupljeno 21.10.2014. godine)

Veštaci iz trgovinskog suda u Beogradu smatraju da je došlo do potcenjivanja kapitala, jer nadležni organ šećerane nije usaglasio vrednost kapitala u periodu 1997-2002. godine i registrovao kod Trgovinskog suda u Pančevu. Oni zaključuju da prilikom izrade tenderske dokumentacije nije u potpunosti poštovana korektnost i objektivnost u proceni imovine.

Kod procene imovine, zalihe robe, materijala, avansi i potraživanja od kupaca nisu vrednovani i to je sve imalo uticaj na korektnost i objektivnost u proceni imovine. Zalihe gotovih proizvoda, materijala i robe, dati avansi, potraživanja od kupaca i gotovina su iznosili 711.437.000 dinara na dan prodaje šećerane. Zatim, obaveze prema dobavljačima i druge obaveze su iznosile 573.733.000 dinara. Pozitivna razlika bi bila 173.704.000 dinara ili 2.842.801,80 evra.

Prema informacijama iz kompanije Sunoko u šećeranu „Jedinstvo“ iz Kovačice od trenutka njenog osnivanja uloženo je 10 miliona evra.„ Svake godine se izdvajaju značajne svote novca, pa je tako u toku 2013. i 2012. godine u cilju zaštite životne sredine, poboljšanja kvaliteta šećera i smanjenja potrošnje energije u PC Kovačica ukupno investirano preko 2 miliona evra.“[35]

4.2.4. Zaključna razmatranja o privatizaciji šećerana

Prilikom privatizacije šećerana ne može se jasno videti na koji način su postavljeni kriterijumi za tender privatizacije tri šećerane koje je kupio MK Commerce. Neuobičajno je

[35] Preuzeto sa http://www.sunoko.rs/ekologija/investicije-u-pc-kovacica/ (pristupljeno 21.10.2014. godine)

da se za strateškog kupca na tenderu izabere preduzeće čija je delatnost trgovina proizvoda, a ne proizvodnja šećera.

Sumnju kod javnosti izaziva i što se na tenderu prilikom prodaje šećerana pojavljuje samo jedan kupac MK Commerce d.o.o. Ovo preduzeće konstatuje da je sve urađeno u skladu sa zakonom i da su sve ponude date u skladu sa tenderom, dok u privrednim krugovima postoji sumnja da nije bilo konkurencije i da se na tenderu pojavljuje samo jedan kupac. Jedan deo javnosti smatra da je MK Commerce d.o.o. privilegovan od strane Vlade Srbije. Savet za borbu protiv korupcije navodi da je bilo još zainteresovanih kupaca za kupovinu šećerana. U pitanju su neki od najznačajnijih svetskih proizvođača šećera. Oni su skrenuli pažnju da strani investitori ne mogu kupiti šećerane, jer pre svega treba da postoji red u proizvodnji i prometu šećera. Strani investitori ne mogu kupiti šećerane u Srbiji, jer postoji rizik od legalnog i ilegalnog uvoza šećera i ne postoje stabilni okviri za tržište šećera u Srbiji. Nakon što su predstavnici vlasti ignorisali različite studije i upozorenja od strane stranih investitora, ozbiljni strateški partneri su napustili Srbiju. Iz tog razloga potrebno je da Agencija za privatizaciju objasni kako je moguće da i pored velikog broja zainteresovanih kompanija na tender je izlazio samo jedan kupac. Potrebno je posebno ispitati okolnosti pod kojima su šećerane privatizovane.

Prilikom prodaje šećerana treba da postoji koncepcijski pristup privatizaciji i plan privatizacije. Potrebno je da postoje tačni podaci o vrednosti kapitala šećerana. Prodajom nekih delova imovine mogli su se smanjiti dugovi šećerane. Savet za borbu protiv korupcije u svom Izveštaju o nezakonitom sprovođenju privatizacija navodi da je potrebno utvrditi jasne kriterijume koji se odnose na odstupanje i izmenu investicionog programa.[36]

Korupcija često predstavlja ključan problem zbog kog strani investitori ne ulažu sredstva u Srbiju. Kroz analizu privatizacija šećerana stiče se utisak da tu postoji određenih elemenata korupcije. Pre privatizacije potrebno je da se utvrdi kolika je ukupna vrednosti imovine svih šećerana. Trebalo je utvrditi da li bi efekat prodaje imovine mogao da da utiče na smanjenje finansijskih gubitaka šećerane.

Jedan deo javnosti smatra da je sporno da se šećerana „Jedinstvo" iz Kovačice koja dobro posluje prodaje za tri evra. Radnici i predstavnici sindikata smatraju da ova šećerana ne posluje sa gubitkom i da se radi o fabrici koja nije u lošem stanju da bi se prodala za tri evra. Veštaci iz trgovinskog suda u Beogradu smatraju da je došlo do potcenjivanja kapitala. Nadležni organ šećerane nije usaglasio vrednost kapitala u periodu 1997-2002. godine i registrovao kod Trgovinskog suda u Pančevu. Korektnost i objektivnost imovine nije u potpunosti poštovana prilikom izrade tenderske dokumentacije. MK Commerce d.o.o. je zaradilo 2,84 miliona evra prilikom kupovine ove šećerane, jer je toliko iznosila razlika između potraživanja i dugovanja šećerane. Prilikom privatizacije ove šećerane dolazi do propusta, jer Agencija za privatizaciju nije reagovala na to da MK Commerce d.o.o. nije uložilo 6 miliona evra u investicioni program. MK Commerce d.o.o. je kupilo šećeranu za tri evra, ali kupac se obavezao da investira u narednih pet godina u investicioni i socijalni program. MK Commerce d.o.o. je kasnije svoje obaveze prenelo na drugo pravno lice Sunoko. S druge strane, informacije na sajtu kompanije Sunoko pokazuju da je u šećernu „Jedinstvo" iz Kovačice uložena određena suma novca u investicije šećerane.

MK Commerce d.o.o. da bi otplatilo dugove NIS-u podiže kredit, a šećeranu „Donji Srem" iz Pećinaca opterećuje hipotekom. Međutim ni tada društvo nije isplatilo ceo iznos duga, već samo prvu ratu. Dugovi u 2004. godini su bili na približno istom nivou kao i 2002. godine zbog naraslih kamata. NIS je ipak pristao na reprogram dugova tri šećerane u 2004. godini koje su u vlasništvu MK Commerce d.o.o. Nameće se pitanje pod kojim kriterijumima

[36] Videti detaljnije na http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/izvestaji/cid1028-2835/izvestaj-o-nezakonitom-sprovoenju-privatizacija (pristupljeno 20.06.2015)

je Agencija za privatizaciju omogućila da se šećerana „Donji Srem" privatizuje na tenderu za cenu od tri evra, a zatim je odobrila da istu šećeranu kupac stavi pod hipoteku i time garantovao da će platiti dugove zbog kojih je šećerana i prodata za tri evra.

Prilikom svake privatizacije preduzeća nephodno je utvrditi ko može da proda preduzeće i u kakvoj proceduri. Pre same privatizacije potrebno je izvršiti adekvatnu procenu vrednosti preduzeća. Postoje različite metode za procenu vrednosti imovine preduzeća. Potrebno je definisati zadatak procene vrednosti, prikupiti i uraditi analizu informacija o preduzeću, istražiti industriju u kojoj preduzeće posluje, izvršiti analizu finansijskih izveštaja i primeniti odgovarajući metod procene vrednosti preduzeća. Finansijski pregled predstavlja jedan od elemenata analize informacija o preduzeću i može se koristiti da bi se shvatili najvažniji aspekti preduzeća. Finansijski pregled predstavlja „pregled trenutnih i prethodnih finansijskih izveštaja, budžeta, prognoza, internih izveštaja, poreskih prijava, izveštaji o kreditima, raspored nepokretne imovine, raspored bilo koje imovine koja se ne nalazi na bilansu stanja, pregled obaveza, ili obaveza kontigenta."[37] Potrebno je znati u kakvom okruženju preduzeće posluje da bi se na ispravan način procenila vrednost preduzeća.„ Analitičar procene vrednosti bi trebalo da sakupi ekonomske, regionalne, lokalne i industrijske podatke koje imaju uticaja na preduzeće. Takve informacije se objavljuju kroz izveštaje, članke i baze podataka, od strane vlade i drugih neprofitnih agencija uključujući i udruženja privrednika."[38] U računovodstvu može doći do različitih zloupotreba i nepravilnog vrednovanja imovine (vrednovanje potraživanja, zaliha, nekretinina postrojenja i oprema i dr.). U suštini kad god se koriste procene u računovodstvu, postoji dodatna mogućnost za kriminalnu radnju. Državni tužioci, državne agenicije i uprave (npr. Uprava za sprečavanje pranja novca, Bezbedonosno-informativna agencija) mogu da koriste usluge forenzičkog računovođe. Ukoliko ima potrebe pravni zastupnici i državni tužioci se mogu savetovati sa forenzičkim računovođom u vezi nastale štete, vrednosti, naknade štete za specifične pravne slučajeve. Forenzički računovođa može pomoći u slučajevima koji su predmet odgovornosti i obaveza, vlasničih diskvalifikacija i prekida ugovora. Ukoliko je određeni slučaj u sudskom postupku, forenzički računovođa može na osnovu stečenog obrazovanja, iskustva i posedovanja određenih veština, nastupati kao svedok, odnosno sudski veštak.

Trenutno se vodi istraga povodom izvoza šećera u zemlje EU. Nije do kraja okončana istraga o tome ko je u Srbiji uvozio jeftiniji šećer od šećerne trske, prepakivao ga i kao skuplji, domaći šećer od šećerne trske, izvozio ga u EU, koja je početkom 2003. godine Srbiji uvela sankcije na izvoz šećera. Radna grupa MUP-a Srbije zadužena za sporne privatizacije obavila je informativni razgovor sa vlasnikom MK Group Miodragom Kostić u vezi kupovine tri šećerane i da li su poštovani dogovoreni investicioni programi.

4.3. Tajni računi na Kipru i slučaj Mobtel

Poslednjih godina se često u javnosti spominju tajni računi na Kipru, odnosno novac koji je iz Srbije iznet na Kipar u periodu kada je Srbija bila pod sankcijama. U ovom delu rada biće opisano kakva je bila reakcija vlasti nakon 2000. godine i kakve su izjave pojedinih organizacija povodom tajnih računa na Kipru. Biće prikazano iz kog razloga neke organizacije smatraju da je slučaj Mobtel sporan i na osnovu čega sumnjaju da je došlo do prevare.

[37] Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R.: Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 508

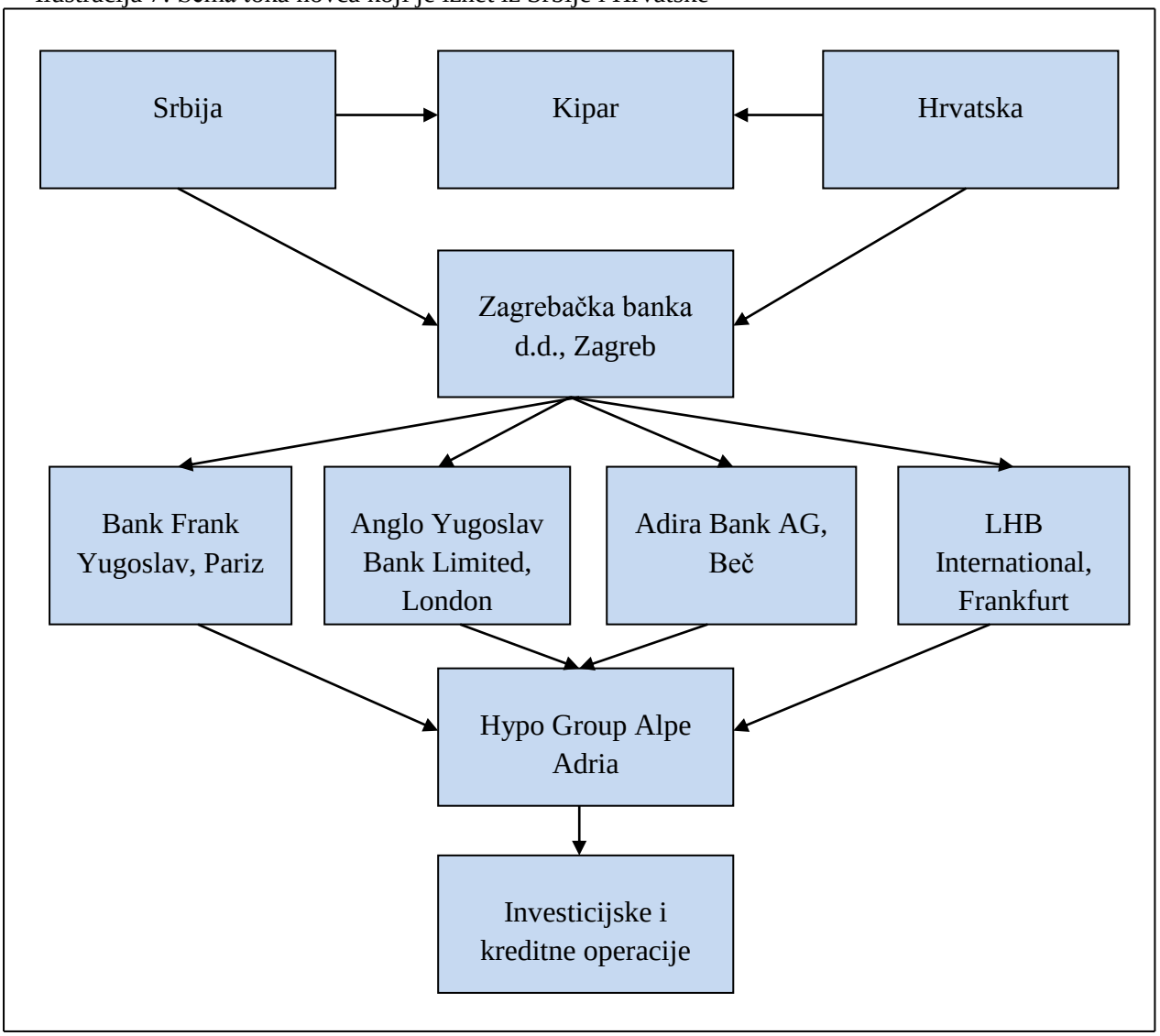
[38] Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R.: Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 509

4.3.1. Slučaj kiparskog novca

Kipar za mnoge uspešne biznismene i bogate pojedince predstavlja poreski raj. Poreski sistem te države ima povoljnije poreske stope ili neke druge uslove poslovanja koje su vezane za oporezivanje. Na to se najčešće odnosi oporezivanje preduzeća porezom na dobit. Prema zakonu Kipra identitet stvarnih vlasnika „off-shore" kompanija registrovanih na Kipru je zaštićen i jedino Centralna banka Kipra zna identitet vlasnika kompanije.

U javnosti su se pojavile mnoge izjave visokih funkcionera i organizacija koje tvrde da je novac iznet iz Srbije na Kipar u periodu kada je Srbija bila pod sankcijama. Organizacija Antikorupcijska liga Balkan tvrdi da je tokom svog istraživanja došla do dokumentacije koja potvrđuje da je nesporno da se novac nalazio na Kipru. Tokom svog istraživanja organizacija se bavila tokovima novca koji je iznet iz Srbije i Hrvatske. Šemu tokova novca koji je iznet iz ovih država predstavili su Evropskoj komisiji.

Ilustracija 7: Šema toka novca koji je iznet iz Srbije i Hrvatske

Izvor: Preuzeto sa https://www.youtube.com/watch?v=n8t84rTzs-A (pristupljeno 21.10.2014. godine)

Antikorupcijska liga Balkan tvrdi da, prema dokumentaciji koju poseduje, novac koji je iznet iz država sa Balkana iznosi minimalno 150 milijardi evra. Ova organizacija tvrdi da

je iz Srbije izneto 55 milijardi evra. Prema navodima ove organizacije novac koji je iznet iz Srbije i Hrvatske završavao je jednim delom na Kipar, na tajne „off-shore“ račune, a drugim delom na tajne račune u Zagrebačkoj banci d.d., Zagreb. Sa tajnih računa na Kipru i Zagrebačke banke novac je prebačen na račune četiri banke: Bank Frank Yugoslav u Parizu, Anglo Yugoslav Bank Limited u Londonu, Adria Bank AG u Beču i LHB International u Frankfurtu. Nakon 1995. godine novac sa ovih računa iz četiri banke se objedinjava kod Hypo Group Alpe Adria. Nakon toga dolazi do situacije da se taj isti novac vraća na Balkan kroz različite investicijske i kreditne operacije. Najveći deo novca se vraća kroz investicije u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Sloveniji i manji iznos novca u Bugarskoj. Plasiranjem kredita i investicija na Balkanu dolazi do prevare pranje novca.„ Nezakonite radnje pranja novca u najširem smislu obuhvataju radnje kojim se prikriva veza između izvora finansiranja i njihove krajnje upotrebe. Kada je reč o organizovanom kriminalu, on obuhvata prikrivanje izvora krivo stečenog novca tako da deluje kao da potiče od legitimnih izvora. Drugim rečima, ovim procesom se prljavi novac prikazuje tako da deluje kao da je čist.”[39] Povodom afere Hypo u Austriji je pokrenuta istraga zbog sumnji da je došlo do pranja novca, nezakonitih bankarskih špekulacija i drugih kriminalnih radnji. Hypo Alpe Adria banka je negirala navode predstavnika Antikorupcijske lige Balkan.

Prema izjavama visokih funkcionera, raznih medija i organizacija nesporno je da su pojedinci u Vladi Republike Srbije nakon 2000. godine došli do dokumentacije koja potvrđuje da se na tajnim računima na Kipru nalazio novac iznet iz Srbije. Vlada Republike Srbije je 2001. godine osnovala tročlani radni tim koji je bio zadužen za istragu o tokovima novca koji je iznet na Kipar. Jedan od članova radnog tima Velimir Ilić i danas tvrdi da je postojala dokumentacija na kojoj je pronađeno oko 1.300.000.000 američkih dolara, koje su trebale da budu vlasništvo Republike Srbije, kao i da su dokumentaciju dostavili tadašnjem guverneru Narodne banke Jugoslavije Mlađanu Dinkiću. Nakon toga, taj član radnog tima je isključen iz komisije.

Organizacija Antikorupcijska liga Balkan tvrdi da je Mlađan Dinkić bio upućen u celu dokumentaciju vezanu za kiparski novac i da to pokazuje dokumentacija koju poseduje organizacija i tri krivične prijave podignute protiv Mlađana Dinkića. Prvu krivičnu prijavu protiv Mlađana Dinkića i osobe koje su sarađivale sa njim podneo je advokat Aleksandar Lojpur 2006. godine koja se odnosi na korupciju i organizovani kriminal u vezi zloupotreba i malverzacija sa novcem koji je iznet na Kipar. Organizacija Antikorupcijska liga Balkan navodi da se na ovoj krivičnoj prijavi Mlađan Dinkić tereti da je utvrdio da se na tajnim računima na Kipru nalazi od 1 milijarde američkih dolara do 11 milijardi američkih dolara. Osim toga, Mlađan Dinkić nije podneo izveštaj tadašnjoj vladi o novcu na tajnim računima na Kipru, nije obavestio nadležne organe i nije pokrenuo postupak koji je po zakonu kao državni funkcioner bio obavezan da pokrene. Nadležnom tužilaštvu u Beogradu drugu krivičnu prijavu protiv Mlađana Dinkić i osoba koje su sarađivale sa njim, podneo je advokat Vladan Batić, bivši ministar pravde u vladi Srbije nakon 2000. godine. Ova krivična prijava se odnosi na korupciju i kriminal u vezi sa manipulacijama i zloupotrebama novca iznetog na Kipar. Slučajem kiparskog novca se bavio i Savet za borbu protiv korupcije. Bivša predsednica Saveta za borbu protiv korupcije Verica Barać je svoja saznanja o slučaju kiparskog novca predala nadležnim državnim institucijama. Mlađan Dinkić tvrdi da pare na Kipru nikada nisu pronađene. Guverner Narodne banke Srbije Jorgovanka Tabaković pokrenula je proceduru o sredstvima koja su iz Srbije izneta na Kipar.

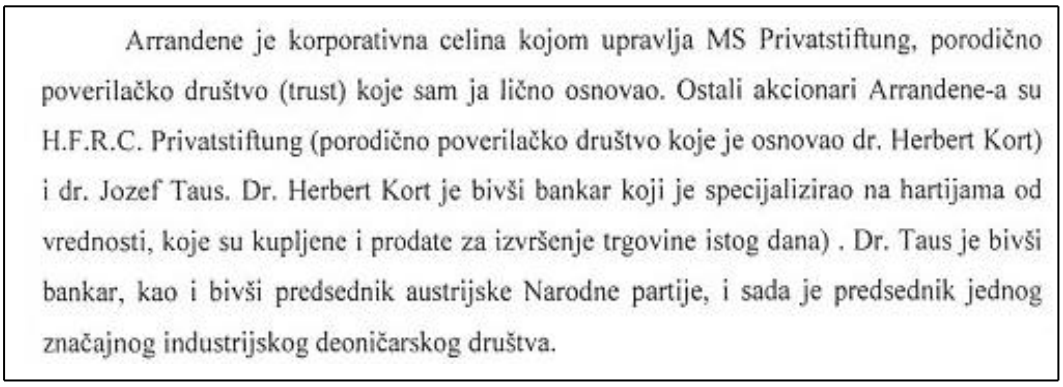
[39] Hoopwood William S., Leiner Jay J., Young George R.: Forenzičko računovodstvo, Univerzitet Singidunum, 2014, str. 466

4.3.2. Mobtel

Antikorupcijska liga Balkan tvrdi da je novac prebačen na tajne račune privatnih fondacija kod Hypo Alpe Adria Group i povezanih pravnih i fizičkih lica sa tim privatnim fondacijama. Kasnije taj isti novac je prebačen na „off-shore" kompanije na Kipru koje je kontrolisala Hypo grupa. Zatim je novac sa tih „off-shore" kompanija ponovo reinvestiran u Srbiju da bi se oprao novac u poslovnim operacijama u Srbiji. To pokazuje i slučaj Mobtel prema dokumentaciji koju poseduje organizacija.

Prema navodima ove organizacije novac sa tajnih računa kod Hypo grupe se poverava Martinu Šlafu i njegovom privatnom investicionom fondu MS Privatestiftung koji je registrovan u Beču. Zatim Martin Šlaf osniva „off-shore" kompaniju na Kipru Holdenhurst Holding Limited i novac se prebacuje na ovu kompaniju. U faks poruci koju je Martin Šlaf poslao tadašnjem generalnom direktoru PTT-a Draganu Kovačeviću, dana 22.08.2005. godine, potvrđuje da je vlasnik privatnog investicionog fonda MS Privatestiftung.

Slika 3: Deo faks poruke generalnom direktoru PTT-a Draganu Kovačeviću od vlasnika privatnog investicionog fonda MS Privatestiftung Martina Šlafa

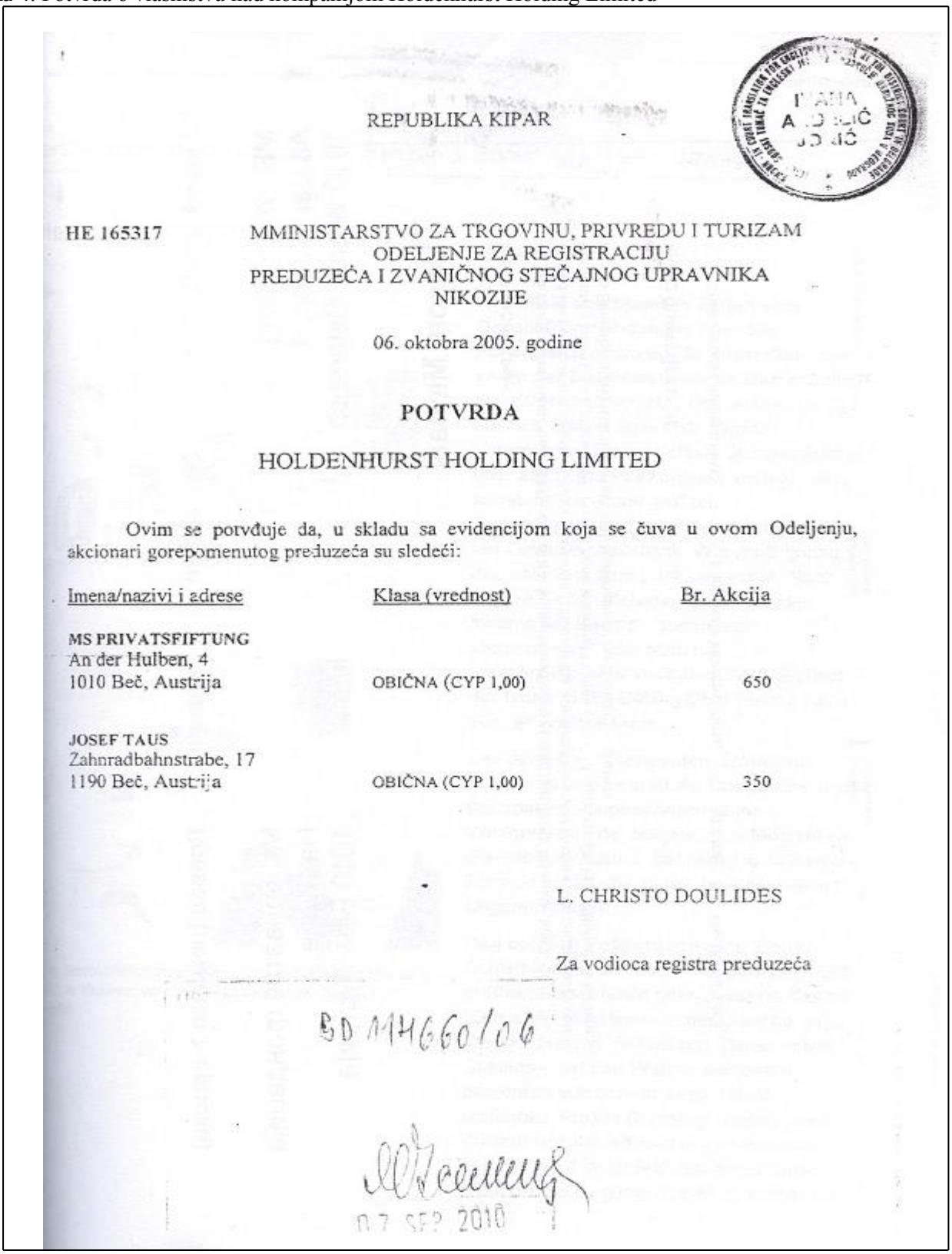

Arrandene je korporativna celina kojom upravlja MS Privatstiftung, porodično poverilačko društvo (trust) koje sam ja lično osnovao. Ostali akcionari Arrandene-a su H.F.R.C. Privatstiftung (porodično poverilačko društvo koje je osnovao dr. Herbert Kort) i dr. Jozef Taus. Dr. Herbert Kort je bivši bankar koji je specijalizirao na hartijama od vrednosti, koje su kupljene i prodate za izvršenje trgovine istog dana) . Dr. Taus je bivši bankar, kao i bivši predsednik austrijske Narodne partije, i sada je predsednik jednog značajnog industrijskog deoničarskog društva.

Izvor: Preuzeto sa http://kolumnista.com/wp-content/uploads/2013/11/34.jpg (prustupljeno 21.10.2014. godine)

U sledećem dokumentu se vidi da većinski deo vlasništva nad kompanijom Holdenhurst Holding Limited sa Kipra ima privatni investicioni fond MS Privatestiftung čiji je vlasnik Martin Šlaf.

Slika 4: Potvrda o vlasništvu nad kompanijom Holdenhurst Holding Limited

REPUBLIKA KIPAR

HE 165317

MMINISTARSTVO ZA TRGOVINU, PRIVREDU I TURIZAM
ODELJENJE ZA REGISTRACIJU
PREDUZEĆA I ZVANIČNOG STEČAJNOG UPRAVNIKA
NIKOZIJE

06. oktobra 2005. godine

POTVRDA

HOLDENHURST HOLDING LIMITED

Ovim se potvđuje da, u skladu sa evidencijom koja se čuva u ovom Odeljenju, akcionari gorepomenutog preduzeća su sledeći:

Imena/nazivi i adrese	Klasa (vrednost)	Br. Akcija
MS PRIVATSFIFTUNG An der Hulben, 4 1010 Beč, Austrija	OBIČNA (CYP 1,00)	650
JOSEF TAUS Zahnradbahnstrabe, 17 1190 Beč, Austrija	OBIČNA (CYP 1,00)	350

L. CHRISTO DOULIDES

Za vodioca registra preduzeća

BD 111660/06

07 SEP 2010

Izvor: Preuzeto sa http://kolumnista.com/wp-content/uploads/2013/11/36.jpg (pristupljeno 21.10.2014. godine)

Na osnovu donešene odluke Vlade Republike Srbije da se poništava vlasništvo bivših vlasnika Mobtela zbog navodnih nezakonitosti, istog dana se donosi odluka o zatvaranju

firme Mobtel i osnivanju nove firme Mobi 63 d.o.o. koja će kasnije biti privatizovana. Antikorupcijska liga Balkan tvrdi da Mlađan Dinkić, kao ministar finansija, u ime Vlade Republike Srbije donosi odluku da u privatnoj, tajnoj i netransaparentnoj proceduri priznaje Martinu Šlafu, vlasniku kompanije Holdenhurst Holding Limited, 30% udela u vlasništvu Mobi 63 d.o.o. Dok Vlada Republike Srbije ima 70% vlasništva u Mobi 63 d.o.o. Ova organizacija tvrdi da je novcem koji je trebao da bude u budžetu Republike Srbije, Martin Šlaf kao vlasnik Holdenhurst Holding Limited stekao 30% udela u vlasništvu Mobi 63 d.o.o.

Prema ugovoru koji je potpisan između Republike Srbije, koju zastupa ministar finansija, javnog preduzeća PTT saobraćaja „Srbija", „BK-Trejd" d.o.o. i Holdenhurst Holding Limited u ugovornim konstatacijama i garancijama se navodi odluka o oduzimanju prava Mobtela da obavlja delatnost pružanja telekomunikacionih usluga. Vlada Republike Srbije imenuje preduzeće „Telekom Srbija" a.d. da privremeno vrši nadzor, upravljanje i održavanje nad telekomunikacionom mrežom Mobtela.

Slika 5: Ugovor zaključen između Republike Srbije, PTT-a, „BK-Trejd" d.o.o. i Holdenhurst Holding Limited, ugovorne konstatacije i garancije, D)

Д) Дана 29.12.2005. године Влада Републике Србије је Одлуком 05 број: 345-2836/1998-9 одузела лиценцу за пружање телекомуникационих услуга које не спадају у услуге фиксне телекомуникационе мреже, која је издата Мобтелу Одлуком Владе Републике Србије 05 број: 345-2836/1998 од 29.јула 1998 године, те сходно том одузимању је престало право Мобтела да обавља делатност пружања телекомуникационих услуга;

Истовремено, Закључком Владе Републике Србије 05 број: 345-2836/1998-10 од 29. децембра 2005. године, именовано је предузеће за телекомуникације "Телеком Србија" а.д ("Телеком"), да привремено извршава техничко-технолошку контролу (надзор, управљање и одржавање) над телекомуникационом мрежом Мобтела;

Izvor: Preuzeto sa http://kolumnista.com/dokumentacija-u-slucaju-dinkic/attachment/27/ (pristupljeno 21.10.2014. godine)

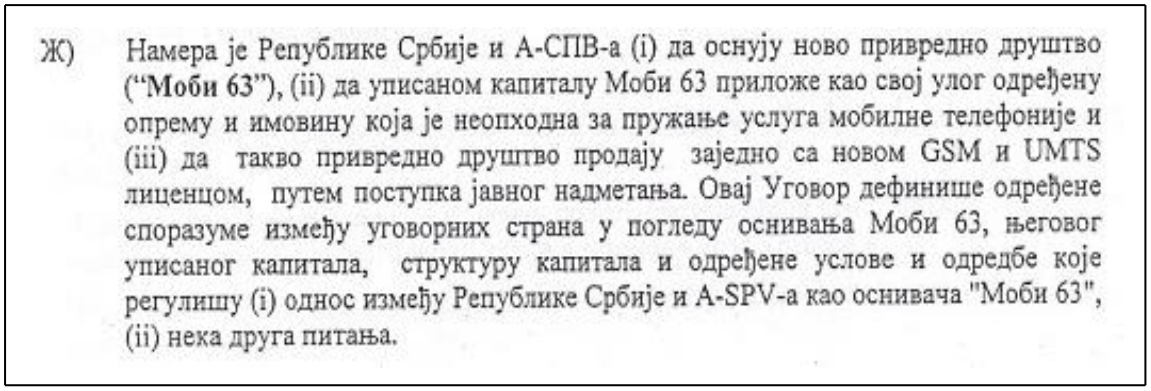
U sledećoj dokumentaciji je prikazano da Republika Srbija i kompanija Holdenhurst Holding Limited osnivaju novo preduzeće Mobi 63 u nameri da ga kasnije prodaju. Kompanija Holdenhurst Holding Limited u ugovoru je označena kao „A-SPV".

Slika 6: Kompanija Holdenhurst Holding Limited u ugovoru označena kao „A-SPV"

4. **HOLDENHURST HOLDING LIMITED**, друштво са ограниченом одговорношћу, основано по законима Републике Кипра под регистарским бројем HE 165317 (копија извода из регистра дата је овде као Прилог 5) са седиштем у ARCH. MAKARIOU III, Neocleous House, P.C. 3030 Limassol, Кипар које заступа Директор [•],("**A-SPV**").

Izvor: Preuzeto sa http://kolumnista.com/wp-content/uploads/2013/11/26.jpg (pristupljeno 21.10.2014. godine)

Slika 7: Ugovor zaključen između Republike Srbije, PTT-a, „BK-Trejd" d.o.o. i Holdenhurst Holding Limited, ugovorne konstatacije i garancije, Ž)

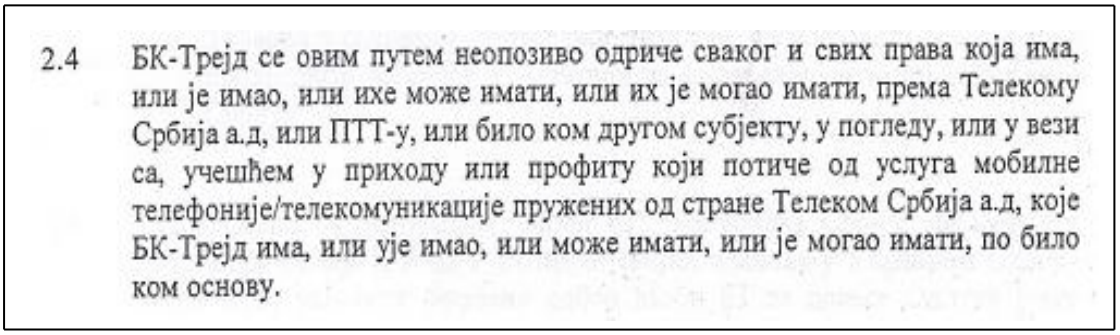

Ж) Намера је Републике Србије и A-СПВ-а (i) да оснују ново привредно друштво ("**Моби 63**"), (ii) да уписаном капиталу Моби 63 приложе као свој улог одређену опрему и имовину која је неопходна за пружање услуга мобилне телефоније и (iii) да такво привредно друштво продају заједно са новом GSM и UMTS лиценцом, путем поступка јавног надметања. Овај Уговор дефинише одређене споразуме између уговорних страна у погледу оснивања Моби 63, његовог уписаног капитала, структуру капитала и одређене услове и одредбе које регулишу (i) однос између Републике Србије и A-SPV-а као оснивача "Моби 63", (ii) нека друга питања.

Izvor: Preuzeto sa http://kolumnista.com/wp-content/uploads/2013/11/27.jpg (pristupljeno 21.10.2014. godine)

Prema ovom ugovoru „BK-Trejd" d.o.o., koji je imao udeo u vlasništvu Mobtela, odriče se svih prava koje je mogao imati nad preduzećem „Telekom Srbija" a.d.

Slika 8: Ugovor zaključen između Republike Srbије, PTT-a, „BK-Trejd" d.o.o. i Holdenhurst Holding Limited, član 2.4

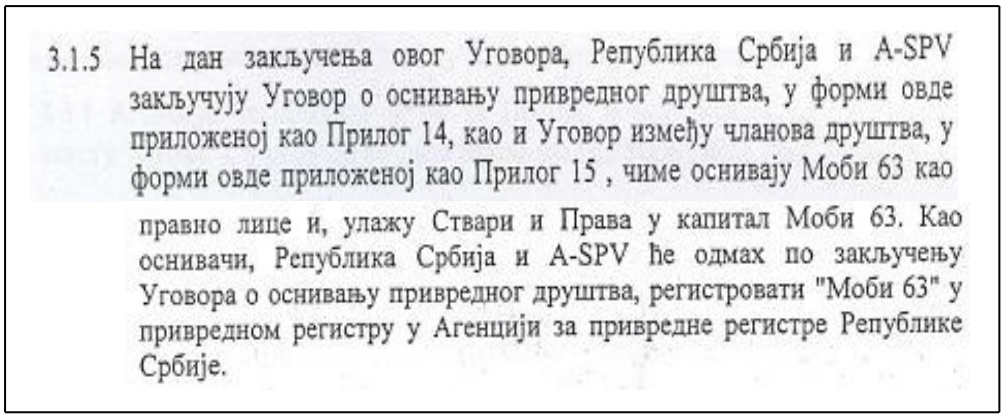

2.4 БК-Трејд се овим путем неопозиво одриче сваког и свих права која има, или је имао, или ихе може имати, или их је могао имати, према Телекому Србија а.д, или ПТТ-у, или било ком другом субјекту, у погледу, или у вези са, учешћем у приходу или профиту који потиче од услуга мобилне телефоније/телекомуникације пружених од стране Телеком Србија а.д, које БК-Трејд има, или ује имао, или може имати, или је могао имати, по било ком основу.

Izvor: Preuzeto sa http://kolumnista.com/wp-content/uploads/2013/11/31.jpg (pristupljeno 21.10.2014. godine)

U ovom ugovoru se navodi da Republika Srbija i A-SPV zaključuju Ugovor o osnivanju privrednog društva, odnosno osnivaju Mobi 63 kao pravno lice.

Slika 9: Ugovor zaključen između Republike Srbije, PTT-a, „BK-Trejd" d.o.o. i Holdenhurst Holding Limited, član 3.1.5

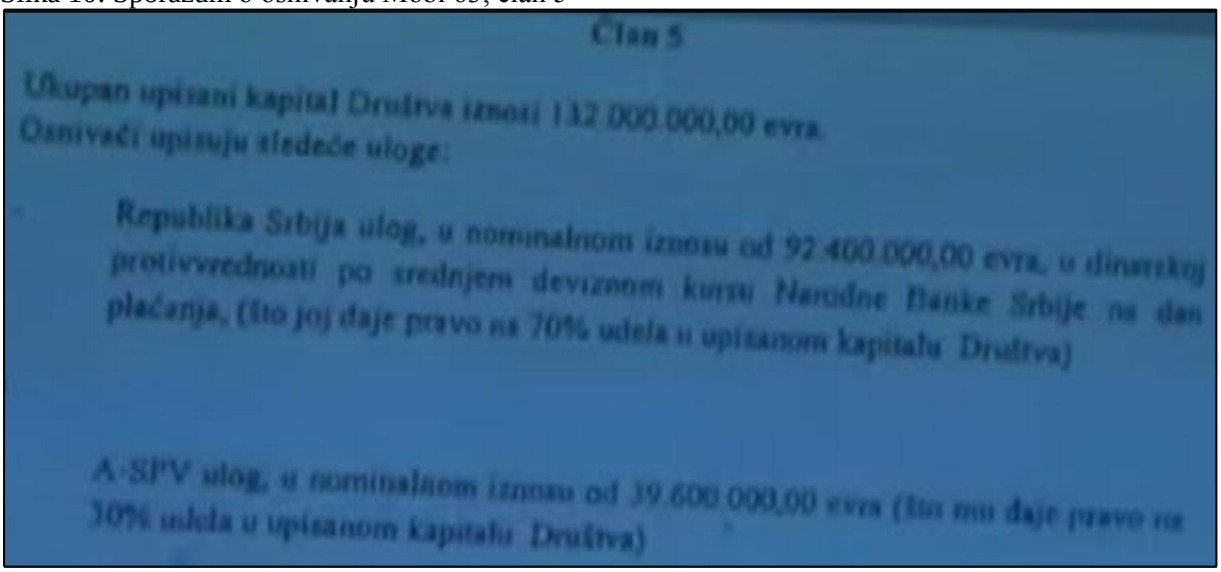

3.1.5 На дан закључења овог Уговора, Република Србија и A-SPV закључују Уговор о оснивању привредног друштва, у форми овде приложеној као Прилог 14, као и Уговор између чланова друштва, у форми овде приложеној као Прилог 15 , чиме оснивају Моби 63 као правно лице и, улажу Ствари и Права у капитал Моби 63. Као оснивачи, Република Србија и A-SPV ће одмах по закључењу Уговора о оснивању привредног друштва, регистровати "Моби 63" у привредном регистру у Агенцији за привредне регистре Републике Србије.

Izvor: Preuzeto sa http://kolumnista.com/wp-content/uploads/2013/11/31.jpg (pristupljeno 21.10.2014. godine)

Organizacija Antikorupcijska liga Balkan navodi da prema dokumentaciji 30% udela u vlasništvu Mobi 63 ima kompanijia Holdenhurst Holding Limited, a 70% udela u vlasništvu ima Republika Srbija. Pritom ukupan upisani kapital Mobi 63 iznosi 132 miliona evra. Republika Srbija ima udeo u iznosu od 92,4 miliona evra, odnosno 70% udela u vlasništvu, dok Holdenhurst Holding Limited ima 39,6 miliona evra, odnosno 30% udela u vlasništvu.

Slika 10: Sporazum o osnivanju Mobi 63, član 5

Član 5

Ukupan upisani kapital Društva iznosi 132.000.000,00 evra.
Osnivači upisuju sledeće uloge:

Republika Srbija ulog, u nominalnom iznosu od 92.400.000,00 evra, u dinarskoj protivvrednosti po srednjem deviznom kursu Narodne Banke Srbije na dan plaćanja, (što joj daje pravo na 70% udela u upisanom kapitalu Društva)

A-SPV ulog, u nominalnom iznosu od 39.600.000,00 evra (što mu daje pravo na 30% udela u upisanom kapitalu Društva)

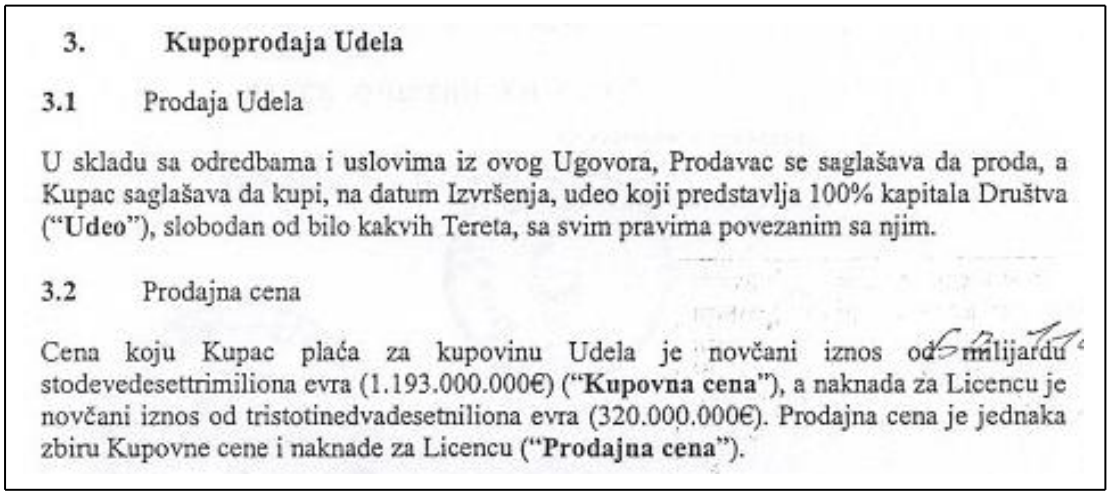
Izvor: Preuzeto sa http://www.youtube.com/watch?v=1sysvfc8pfo (pristupljeno 21.10.2014. godine)

Kasnije Repubika Srbija sklapa ugovor o prodaji Mobi 63 kompaniji Telenor. Prema tvrdnjama anitkorucijske lige Balkan, Telenor je u ugovoru tražio da se Vlada Republike Srbije izjasni jemstvom Telenoru kao stranom investitoru da je rešila sve odnose sa Kiparskim „off-shore" fondom. Prema ugovoru o kupoprodaji Mobi 63 Telenor je platio 1,5 milijardu evra. Prilikom osnivanja Mobi 63 vrednost kapitala 30% udela u vlasništvu kompanije Holedenhurst Holding Limited iznosi 39,6 miliona evra. Kasnije ministar finansija, a u ime Vlade Republike Srbije, prilikom prodaje Mobi 63 Telenoru isplaćuje 30% udela kompaniji Holedenhurst Holding Limited u iznosu od 357 miliona evra. Antikorupcijska liga Balkan prema dokumentaciji koju poseduje tvrdi da se jedan deo novca od prodaje Mobi 63 Telenoru, isplaćuje kompaniji Holedenhurst Holding Limited. Drugi deo

novca po nalogu ministra finansija Narodna banka Srbije otvara u Dojče banci (Deutsche Bank) i novac odlazi na taj račun, umesto u budžet Republike Srbije. Jedan od indikatora da u celom poslu postoje određene koruptivne radnje je da se ceo ovaj posao drži pod oznakom državne tajne.

Vlada Republike Srbije je zaključila ugovor sa kompanijom Telenor o prodaji Mobi 63 d.o.o. u iznosu od 1.513.000.000 evra.

Slika 11: Ugovor o kupoprodaji udela u Mobi 63 d.o.o. Beograd, član 3.1 prodaja udela i član 3.2 prodajna cena

3. Kupoprodaja Udela

3.1 Prodaja Udela

U skladu sa odredbama i uslovima iz ovog Ugovora, Prodavac se saglašava da proda, a Kupac saglašava da kupi, na datum Izvršenja, udeo koji predstavlja 100% kapitala Društva ("**Udeo**"), slobodan od bilo kakvih Tereta, sa svim pravima povezanim sa njim.

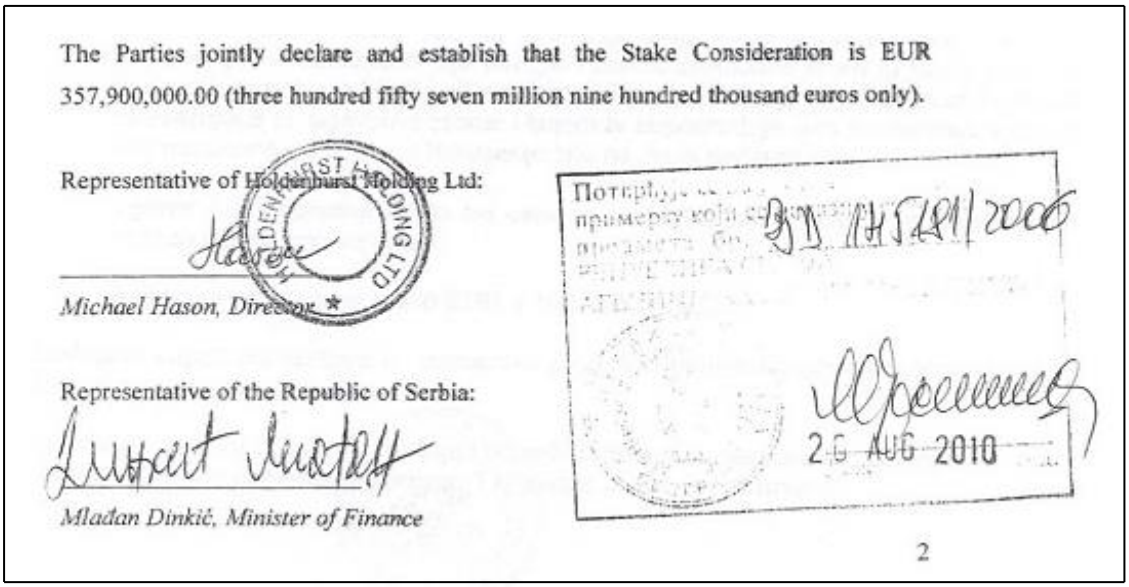
3.2 Prodajna cena

Cena koju Kupac plaća za kupovinu Udela je novčani iznos od milijardu stodevedesettrimiliona evra (1.193.000.000€) ("**Kupovna cena**"), a naknada za Licencu je novčani iznos od tristotinedvadesetniliona evra (320.000.000€). Prodajna cena je jednaka zbiru Kupovne cene i naknade za Licencu ("**Prodajna cena**").

Izvor: Preuzeto sa http://kolumnista.com/wp-content/uploads/2013/11/08.jpg (pristupljeno 22.10.2014. godine)

Vlada Republike Srbije kao naknadu za 30% udela u vlasništvu Mobi 63 isplaćuje kompaniji Holedenhurst Holding Limited u iznosu od 357.900.000 evra.

Slika 12: Zapisnik o izvršenju

The Parties jointly declare and establish that the Stake Consideration is EUR 357,900,000.00 (three hundred fifty seven million nine hundred thousand euros only).

Representative of Holedenhurst Holding Ltd:

Michael Hason, Director

Representative of the Republic of Serbia:

Mlađan Dinkić, Minister of Finance

26 AUG 2010

2

Izvor: Preuzeto sa http://kolumnista.com/wp-content/uploads/2013/11/03.jpg (pristupljeno 22.10.2014. godine)

Na sledećem dokumentu je prikazana potvrda ministra finansija, a u ime Republike Srbije, o kupoprodaji 30% kapitala u kompaniji Mobi 63 d.o.o.

Slika 13: Izjava i potvrda o kupoprodaji 30% udela u vlasništvu Mobi 63

"МОБИ 63" д.о.о.
Бр 890/2006
31.08. 2006 год
БЕОГРАД, Кнеза Михаила 36

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ВЛАДА

ЗА: МОБИ 63 д.о.о.
Кнез Михаилова 36
11000 Београд

Сл. број 00-239/2006-001
31 AUG 2006 год.
Београд, Немањина 11

ИЗЈАВА И ПОТВРДА

У складу са Уговором о купозини удела у вези са купопродајом 30% номиналног акцијског капитала у МОБИ 63 д.о.о. ("Друштво") од 4. априла 2006 и сагласно члану 128 (3) Закона о привредним друштвима:

Ми, Република Србија, овим изјављујемо и потврђујемо да смо сагласни са тим да постанемо члан Друштва и да будемо правно обавезни Уговором о оснивању Друштва и Уговором чланова Друштва који су закључени 4. априла 2006. године.

Београд, 31. август 2006. године

За и у име Републике Србије,

Млађан Динкић, Министар финансија

ВО 145181/2006

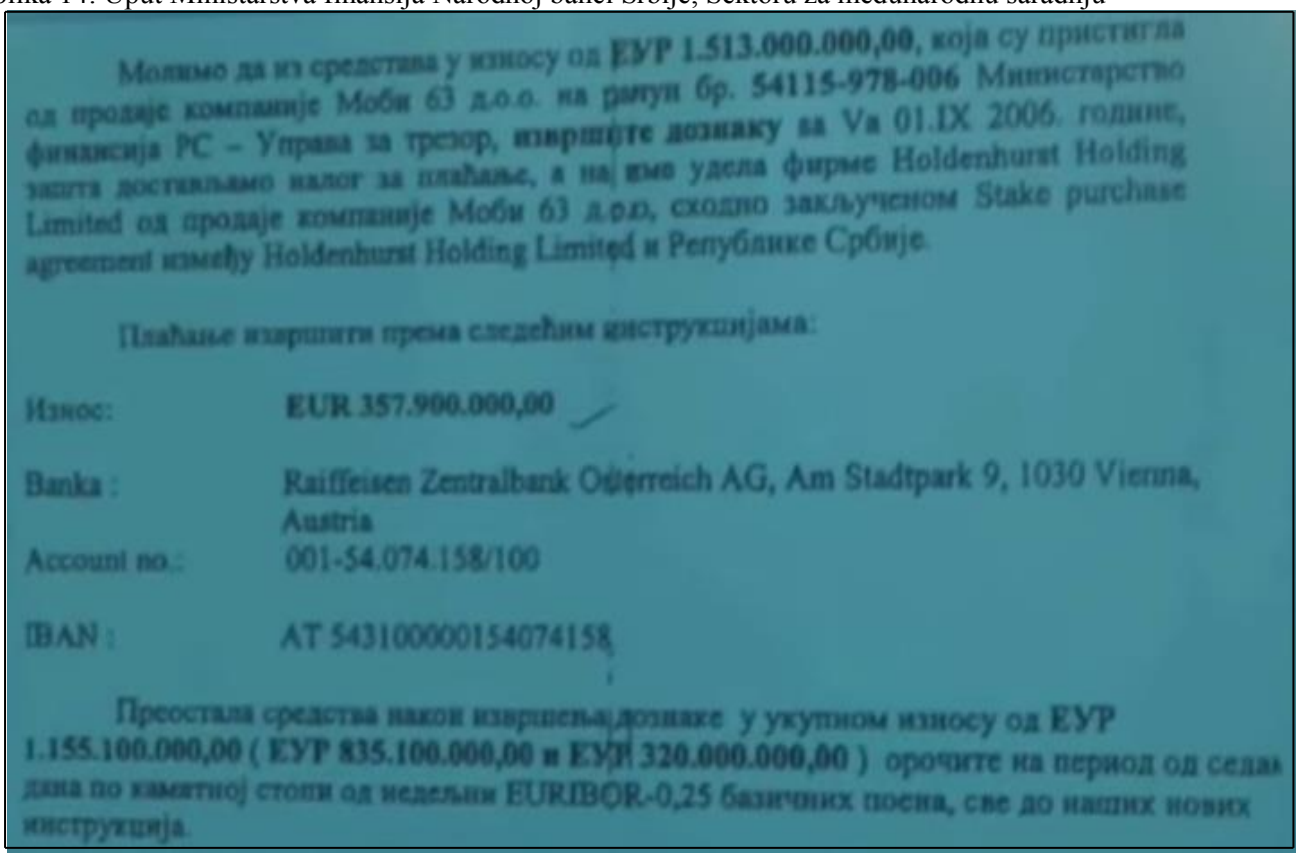
26 AUG 2010

Izvor: Preuzeto sa http://kolumnista.com/wp-content/uploads/2013/11/01.png (pristupljeno 21.10.2014. godine)

Prodaja Mobi 63 kompaniji Telenor iznosi 1.513.000.000 evra, od tog novca 357.900.000 evra se isplaćuje kompaniji Holdenhurst Holding Limited. Drugi deo novca u

iznosu od 1.155.100.000 evra Narodna banka Srbije, po nalogu ministra finansija, oročava na depozite na 7 dana sve do novih instrukcija ministra finansija.

Slika 14: Uput Ministarstva finansija Narodnoj banci Srbije, Sektoru za međunarodnu saradnju

Молимо да из средстава у износу од **ЕУР 1.513.000.000,00**, која су пристигла од продаје компаније Моби 63 д.о.о. на рачун бр. **54115-978-006** Министерство финансија РС – Управа за трезор, **извршите дознаку** за Va 01.IX 2006. године, чији достављамо налог за плаћање, а на име удела фирме Holdenhurst Holding Limited од продаје компаније Моби 63 д.о.о, сходно закљученом Stake purchase agreement између Holdenhurst Holding Limited и Републике Србије.

Плаћање извршити према следећим инструкцијама:

Износ: **EUR 357.900.000,00**

Banka : Raiffeisen Zentralbank Osterreich AG, Am Stadtpark 9, 1030 Vienna, Austria

Account no.: 001-54.074.158/100

IBAN : AT 543100000154074158

Преостала средства након извршења дознаке у укупном износу од **ЕУР 1.155.100.000,00 (ЕУР 835.100.000,00 и ЕУР 320.000.000,00)** орочите на период од седам дана по каматној стопи од недељни EURIBOR-0,25 базичних поена, све до наших нових инструкција.

Izvor: Preuzeto sa http://www.youtube.com/watch?v=1sysvfc8pfo (pristupljeno 22.10.2014)

Organizacija Antikorupcijska liga Balkan tvrdi da je svu dokumentaciju koju poseduje vezano za slučaj Mobtel predala tužiocu za organizovani kriminal. Mlađan Dinkić, bivši ministar finansija, negirao je da je učinio bilo kakve zloupotrebe u slučaju Mobtel.

4.3.3. Zaključna razmatranja

Osnovanu sumnju da je počinjena prevara u slučaju Mobtel predstavlja i činjenica da su mnogi dokumenti označeni kao strogo poverljivi i nisu bili javno dostupni. Pritom u pitanju je državna svojina Republike Srbije 70% kompanije Mobi 63 d.o.o. koja se prodaje kompaniji Telenor. Prema rezoluciji koju je Evropski parlament doneo 29. Marta 2012. godine, u članu 19 zatražena je od Vlade Republike Srbije deklasifikacija dokumenata koja su klasifikovana kao državna tajna.[40] To se odnosi na dokumenta koja su povezana sa privatizacijom i prodajom, a koja se odnose između ostalog i na slučaj Mobtel. Evropski parlament smatra da ceo slučaj Mobtel nije u skladu sa evropskim standardima. Iz tog razloga dokumenti treba da se učine javnim, da se skine sa dokumenata oznaka državne tajne i da se ceo slučaj istraži.

Vlada prilikom potpisivanja ugovora ili obavljanja određenih finansijskih transakcija treba da poštuje standarde koje se odnose na sprečavanje pranja novca. Postoje osnovane

[40] Videti detaljnije na http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2012-114 (pristupljeno 22.10.2014)

sumnje da se radi o operacijama pranja novca u slučaju Mobtel. Indikatori koji upućuje na moguću prevaru su:

- u posao je uključena ,,off-shore" kompanija sa Kipra. Može postojati namera izbegavanja plaćanja poreza ili drugih obaveza prema državi;
- u mulitimilionskim transakcijama Vlada mora da proveri poreklo novca poslovnog partnera sa kojim zaključuje ugovor. Postoji obaveza da se proveri odakle kompaniji više od milion evra za jednu poslovnu operaciju;
- multimilionski poslovi Vlade se ne rade u tajnoj i netransparentnoj proceduri. Ceo slučaj Mobtel je pod oznakom državne tajne;
- ceo posao sa ,,off-shore" kompanijom sa Kipra je urađen nakon završene istrage Međuresorske komisije Vlade za istragu vlasničkih odnosa u Mobtelu. Posao u kojem se kiparska ,,off-shore" kompanija ističe kao vlasnik 30% Mobi 63, nije prošao kroz vladinu istragu o vlasničkim odnosima u kompaniji.

Priznavanje kompaniji Holdenhurst Holding Limited 30% vlasničkog udela u Mobi 63 nije napravljeno na tenderu, niti u javnoj proceduri i nije napravljeno na temelju javnih odluka Vlade Republike Srbije. U uređenoj pravnoj državi ovakav posao mora biti javan i napravljen na tenderu. Antikorupcijska liga Balkan pretpostavlja da se radi o novcu koji je iznet na Kipar i kroz operaciju pranja novca ponovo ubačen u legalne tokove u Srbiji. Nameće se pitanje kako je moguće da Holdenhurst Holding Limited ima 30% udela u vlasništvu Mobi 63 u iznosu od 39,6 miliona evra i pritom prilikom prodaje Mobi 63 Telenoru naknada za udeo od 30% vlasništva iznosi 357,9 miliona evra. Pritom prilikom osnivanja vrednost kompanije Mobi 63 iznosi 132 miliona evra, a prodaje se Telenoru za 1,5 milijardu evra. Nakon prodaje jedan deo novca se isplaćuje Holdenhurst Holding Limited, dok drugi deo novca u iznosu od 1.155.100.000 se po nalogu ministarstva finansija oročava na depozite na 7 dana do daljih instrukcija. Taj novac je trebalo direktno da bude uplaćen na račun budžeta Republike Srbije. Pritom finansijske transfere nakon potpisivanja ugovora i nakon isplate kompaniji Holdenhurst Holding Limited, Narodna banka Srbije vodi kao državnu tajnu.

Prema izveštaju o istrazi 24 sporne privatizacije, između ostalog i slučaja Mobtel, pokrenut je krivični postupak u slučaju Mobtel. Međutim u ovom izveštaju se uglavnom navodi istraga povodom osnivanja Mobtela i vlasničkih odnosa, a manje se spominje priznavanje 30% udela u vlasništvu Mobi 63 kiparskoj ,,off-shore" kompaniji, prodaja Mobi 63 Telenoru i isplata naknade za udeo od 30% vlasništva kiparskoj ,,off-shore" kompaniji.

Efikasnijem rešavanju slučajeva u kojem postoje prevare poput pranja novca i korupcije može doprineti bolja saradnja policije, tužilaštva i suda. Ukoliko postoje dokazi koji su potkrepljeni finansijskim podacima postoji veća mogućnost u uspešnom gonjenju u finansijskim krivičnim delima. Iz tog razloga potrebno je jačanje kapaciteta tužilaca. Forenzički računovođa može pomoći tužiocu kada su u pitanju krivična dela privrednog kriminala. Forenzički računovođa može dati savete tužiocu od koga da traži podatke kada su u pitanju krivična dela privrednog kriminala i na koji način da analizira finansijske podatke koji će mu pomoći u istragama i krivičnom gonjenju. U cilju sprečavanja prevara forenzički računovođa upućuje na okolnosti u kojima dolazi do prevare. Pomoću istražnih tehnika forenzički računovođa u radu sa krivičnim delima pokušava da nađe dokaze u vezi motiva, prilike i koristi od počinjene prevare.

Postoji osnovana sumnja da je kroz ceo slučaj Mobtel budžet Repubike Srbije oštećen za više miliona evra. U Republici Srbiji je 2013. godine sprovedena nacionalna procena rizika od pranja novca. U tom izveštaju za unapređenje sistema za sprečavanje pranja novca, između ostalog se navodi da je potrebno jačanje kapciteta svih državnih organa koji su uključeni u slučajeve pranja novca, jačanje kapaciteta tužilaca, sudija i službenika koji rade

na slučajevima finansijskog kriminala u okviru MUP-a.[41] Borba protiv kriminala i korupcije podrazumeva i skidanje oznaka državne tajne sa sumnjivih i štetnih ugovora po državu. Ugovori u kojima se prodaje državna svojina treba da budu javni i transparentni. Prema evropskim standardima i u skladu sa zakonom u Republici Srbiji kriminal i korupcija se ne smeju naći iza oznake državne tajne. U skladu sa Zakonom o tajnosti podataka član 99[42] osoba koja pokuša da prikrije korupciju ili određenu kriminalnu radnju stavljanjem oznake državne tajne na ugovor, počinila je krivično delo zloupotrebe oznake državne tajne.

[41] Nacionalna procena rizika od pranja novca u Republici Srbiji, str. 140, videti detaljnije na http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/Publications/MOLI-SE/National%20Risk%20Assessment%20in%20Serbia%20April%202013_SE.pdf (pristupljeno 22.10.2014)

[42] Videti detaljnije na http://www.bia.gov.rs/download/zakoni/Zakon%20o%20tajnosti%20podataka.pdf (pristupljeno 22.10.2014)

Zaključak

Finansijski izveštaji preduzeća predstavljaju izuzetno značajan izvor informacija za sve korisnike finansijskih izveštaja. Prevare koje narušavaju kvalitet finansijskih izveštaja povlače niz negativnih posledica. U cilju sprečavanja prevara u okviru preduzeća neophodno je uspostaviti uspešan proces interne kontrole i usvojiti kodeks etičkog ponašanja. Kroz jačanje procesa internih kontrola smanjuje se mogućnost nastanka prevare. Potrebno je od strane najviših nivoa rukovodstva usvojiti kulturu poštenja i etičkog ponašanja. Zaposlenima treba omogućiti da mogu da prijave nezakonitosti ili kršenje etičkog ponašanja. Kao posledica prevare preduzeću može biti naneta velika finansijska šteta, a u nekim slučajevima i celoj privredi države.

Prevare u Srbiji predstavljaju aktuelni društveni problem. Postojanje prevare je usko povezano sa aktuelnim društveno-političkim i ekonomskim promenama i uticajima u Srbiji. Postojanje konkurencije na tržištu i mogućnost Srbije da bude u korak sa svetskim tržištem otežano je zbog političkog uticaja. Ekonomija i njeno regulisanje je zasnovano na politici i dominiraju preduzeća koja više odgovaraju političkim partijama. Ukoliko se u politici umesto ostvarenja društvenih ciljeva teži ostvarenju ličnih ciljeva i interesa, u takvom političkom sistemu dolazi i do finansijskih prevara. Danas u Srbiji privatna svojina postaje dominatna svojina i ukoliko vodeće ekonomske pozicije u državi dođu u ruke pojedinaca stvaraju se okolnosti u kojima može doći do prevare. Ukoliko takvi pojedinci imaju pre svega ekonomske motive, oni će i u samom procesu privatizacije društvene svojine pribegavati kriminalnim aktivnostima. U privatizaciji se mora utvrditi ko može da proda preduzeće i u kakvoj proceduri. Ukoliko se to ne reguliše zakonom stvara se prostor za privilegovane pojedince. Kada vlast u državi ima određena ovlašćenja uz to mora da ima i odgovornost. Ukoliko to ne postoji stvara se sistem korupcije. U Srbiji postoji problem korupcije u sistemu, odnosno korupcije na svim nivoima. Institucije se prave slabim odabirom kadrova, donošenjem loših zakona i korišćenjem različitih načina kako bi se kadrovi u državnim institucijama držali u poslušnosti. Loši zakoni kada se primene u praksi mogu postati moćan izvor korupcije. Loši zakoni daju ogromna diskreciona prava, ne definišu probleme i ne definišu procedure.

U okviru zakona za određene prevare, poput pranja novca, postoje jasne kaznene politike. Međutim, čest je slučaj da sudski postupci traju veoma dugo ili zastare. U određenim sudskim postupcima može doći do političkog uticaja ili korupcije u cilju da se određeni slučajevi što duže odlažu. Kako bi se sprečile prevare pravosuđe mora biti efikasno. To pre svega, podrazumeva nezavisnost pravosuđa u svim sudskim postupcima. Treba da postoji stroga odgovornost u pravosuđu i rokovi. Lica koje vode sudski postupak treba da snose određenu vrstu odgovornosti ukoliko se sudski postupak ne završi u roku. S druge strane, ukoliko je lice koje vodi sudski postupak ucenjeno, istražni organi treba da ispitaju ceo slučaj. O reformi pravosuđa Savet za borbu protiv korupcije je dostavio izveštaj Vladi Republike Srbije u aprilu 2014. godine. U tom izveštaju navedeno je da je Visoki savet sudstva (VSS) i Državno veće tužilaca (DVT), koji čine najvišu pravosudnu vlast, direktno zavisni od izvršne i zakonodavne vlasti. Izbor kandidata za VSS i DVT nije transparentan i vrši se izbor kandidata po unapred pripremljenim političkim spiskovima, bez određenih merila i kriterijuma. Sudije u pravosuđu ne mogu kvalitetno obavljati svoju funkciju jer postoji mogućnost da će se na njih vršiti politički pritisak. Mnogi nosioci pravosudnih funkcija obavljaju veliki obim posla, a da za taj posao nisu adekvatno plaćeni. Ukoliko se traži odgovornost od određenog lica u pravosuđu uz to mora da ide i visoka zarada.

Na osnovu dosadašnjeg iskustva u praćenju poslovanja stranaka, neke banke su u svoj softver uključile i znatan broj sopstvenih indikatora za prepoznavanje sumnjivih transakcija ili lica. Na taj način banke su se u određenoj meri angažovale na poslovima sprečavanja

pranja novca. Kontrolu upravljanja rizikom od pranja novca vrše supervizori koji su potpisnici Kodeksa etičkih standarda kontrole banaka, kojeg se pridržavaju svi zaposleni u Narodnoj banci Srbije, koji su zaduženi za obavljanje poslova kontrole banaka. U cilju unapređenja kvaliteta finansijskog izveštavanja i poverenja u revizorske izveštaje izvršeno je usklađivanje sa Četvrtom direktivom Evropske unije. U skladu sa tim doneta su dva zakona: Zakon o računovodstvu i Zakon o reviziji. Na taj način je uvedena kolektivna odgovornost organa upravljanja i nadzornog organa preduzeća. Vlada Srbije je 2015. godine usvojila Strategiju istraga finansijskog kriminala za period od 2015. do 2016. godine. Ova strategija kroz bolju saradnju policije i tužilaštva putem oficira za vezu, uvođenje finansijskih forenzičara i stalnu obuku, ima za cilj jačanje finansijskih istraga u Srbiji.

U Srbiji je potrebno stvaranje jakih institucija i donošenje dobrih međusobno usklađenih zakona. Prilikom privatizacije preduzeća bitno je definisati rešenja, procedure i svojinu imovine. Bitno je da se zna da li se kroz privatizaciju preduzeća peru pare, da li to neko kontroliše i da li neko kontroliše agenciju za privatizaciju. Država mora postaviti pitanje ko je kriv i čija je odgovornost za propale privatizacije. Jedino pravna uređena država sa efikasnim i nezavisnim pravosuđem može sprečiti prevare. Vladavina prava mora da postoji u- uređenoj pravnoj državi. Vladavina prava treba da predstavlja kamen temeljac svake uređene države. Kroz vladavinu prava obezbeđuje se pravo i sloboda pojedincu, ali i određene mere sankcije u slučaju njihove povrede. U Srbiji treba da postoje jake institucije koje dobro funkcionišu i nisu korumpirane i koje će sprovoditi zakon u potpunosti. Jedan vid kriminala, pranje novca, može se vršiti preko fantomskih firmi (of shore kompanija) i to pokazuje da kriminal prelazi granice jedne države. Iz tog razloga za suzbijanje ovog vida kriminala potrebno je naći kompleksnije rešenje i uključiti sve aktere. Potrebna je međusobna saradnja država i ostalih međunarodnih institucija. U rešavanju problema kriminala neophodna je bolja saradnja svih nadležnih organa i to podrazumeva saradnju policije, tužilaštva i suda u rešavanju predmeta u kojima se nanosi finansijska šteta. Problem korupcije se mora sistemski rešiti. Istražni organi treba da ispitaju slučajeve korupcije koji treba da se završe pravosnažnom presudom.

Otkrivanje postojećih finansijskih prevara je izuzetno bitno, ali isto tako je i važno posvetiti pažnju sprečavanju prevara u najvećem mogućem stepenu. Forenzičko računovodstvo treba uvesti kao jednu novu računovodstvenu disciplinu u Srbiji koja će moći da se primenjuje na izveštaje tekućeg poslovanja i na prethodne godine. Kroz rano otkrivanje počinjenih i sprečavanje budućih zloupotreba, forenzičko računovodstvo će doprineti jačanju kako finansijskih performansi preduzeća, tako i celokupne privrede. Forenzička revizija, kao nova grana revizije, može prikupiti dokaze koji će se kasnije upotrebiti u sudskom postupku. Ona traga za prevarom i ispituje one oblasti koje verovatno sadrže prevaru. Kada uoče siptome koji ukazuju na postojanje kriminalne radnje, forenzički revizori detaljno ispituju većinu ili čak sve pojedinačne transakcije. Kada su u pitanju krivična dela privrednog kriminala forenzički računovođa može pomoći državnim tužiocima davanjem svog nezavisnog stručnog mišljenja o spornim slučajevima u Srbiji. Ukoliko ima potrebe za tim forenzički računovođa može biti uključen u poslove državnih agencija i uprava. Na sudu se može pojaviti kao sudski veštak i izneti svoje nalaze i mišljenja koja se tiču stručnih pitanja. Forenzički računovođa mora imati visoke profesionalne i moralne kvalitete. Treba da bude otvoren da razmotri sve mogućnosti i da bude sposoban da vidi širu sliku kako bi otkrio prevaru.

Literatura

1. Babić, I. (2008) *Privredno pravo*. Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
2. Barać, S. i Vukadinović, P. (2013) *Od svojinske transformacije do stranih direktinih investicija u Srbiji*. „Globalizacija i savremeno poslovanje", 14. Međunarodni naučni skup Sinergija 2013. Bijeljina, dostupno na http://www.singipedia.singidunum.ac.rs/content/3713-Ekonomija
3. Barjaktarević, L., Jović, Z. i Milojević, M. (2013) *Poslovne finansije*. Prvo izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
4. Coderre, D. (2009) *Computer-Aided Fraud Prevention and Detection*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
5. Cohen, M. i Nagel, E. (2004) *Uvod u logiku i naučni metod*. Drugo izdanje. Nikšić: Jasen, Beograd
6. Dutta, S. K. (2013) *Statistical techniques for forensic accounting*. Upper Saddle River, New Jersey: FT Press
7. Gidens, E. (2007) *Sociologija*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta
8. Golden, T. W., Skalak S. L. and Clayton M. M. (2006) *A Guide to Forensic Accounting Investigation*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
9. Hoopwood, W. S., Leiner, J. J. i Young, G. R. (2014) *Forenzičko računovodstvo*. Beograd: Univerzitet Singidunum
10. Jeremić, Z. (2012) *Finansijska tržišta i finansijski posrednici*. Prvo izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
11. Jobber, D. i Fahy, J. (2006) *Osnovi marketinga*. Drugo izdanje. Beograd: Data status
12. Knežević, G. (2009) *Analiza finansijskih izveštaja*. Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
13. Knežević, G., Mizdraković, V., Arežina, N. i Stefanović, D. (2013) *Globalizacija i finansijsko izveštavanje finansijskih instrumenata*. „Globalizacija i savremeno poslovanje", 14. Međunarodni naučni skup Sinergija 2013. Bijeljina, dostupno na http://www.singipedia.singidunum.ac.rs/content/3713-Ekonomija
14. Knežević, G., Stanišić, N. i Mizdraković, V. (2013) *Analiza finansijskih izveštaja*. Prvo izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
15. Kotler, P. i Keller, K. L. (2006) *Marketing menadžment*. Dvanaesto izdanje. Beograd: Data status
16. Manning, G. A. (2005) *Financial investigation and forensic accounting*. Second Edition. Boca Raton, FL: Taylor & Francis Group
17. Miljević, M. (2007) *Metodologija naučnog rada – skripta*. Pale: Filozofski fakultet – Univerzitet u Istočnom Sarajevu
18. Mitrović, D. M. (2008) *Osnovi prava*. Peto izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
19. Nigrini, M. J. (2011) *Forensic analytics*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
20. Nikčević, I. (2011) *Poslovno pravo*. Treće izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
21. Petković, A. (2010) *Forenzička revizija*. Novi Sad: „Proleter" AD Bečej
22. Petrović, G. (2007) *Logika*. Prvo izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike
23. Petrović, Z. (2010) *Računovodstvo*. Četvrto izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
24. Petrović, Z. (2009) *Računovodstvena regulativa*. Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
25. Petrović, Z. (2010) *Međunarodni standardi revizije*. Beograd: Univerzitet Singidunum
26. Petrović, Z. (2011) *Finansijsko izveštavanje*. Prvo izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum

27. Petrović, Z., Vićentijević, K. i Stanišić, N. (2009) *Praktikum iz računovodstvene regulative*. Beograd: Univerzitet Singidunum
28. Silverstone, H. i Sheetz, M. (2007) *Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts*. Second edition. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
29. Singleton, T., Singleton, A., Bologna, J. i Lindquist, R. (2006) *Fraud Auditing and Forensic Accounting*. Third Edition. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
30. Singleton, T. W. i Singleton, A. J. (2010) *Fraud auditing and forensic accounting*. Fourth Edition. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
31. Stanišić, M. (2009) *Metodologija revizije*. Treće izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
32. Stanišić, M. (2009) *Revizija*. Treće izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
33. Stanišić, M. (2014) *Interna kontrola i revizija*. Prvo izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
34. Stanišić, M. (2013) *Uspostavljanje strukture sistema odbrane od rizika u funkciji nadzornog odbora i odbora za reviziju*. „Globalizacija i savremeno poslovanje", 14. Međunarodni naučni skup Sinergija 2013. Bijeljina, dostupno na http://www.singipedia.singidunum.ac.rs/content/3713-Ekonomija
35. Škarić-Jovanović, K. (2009) *Finansijsko računovodstvo*. Treće izdanje. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta
36. Vukašinović, J. (2013) *Upravljanje znanjem i globalizacija*. „Globalizacija i savremeno poslovanje", 14. Međunarodni naučni skup Sinergija 2013. Bijeljina, dostupno na http://www.singipedia.singidunum.ac.rs/content/3713-Ekonomija
37. Vukićević, S. J., Kostić, M. i Vukićević, S. (2013) *Osnovi prava sa elementima privrednog prava*. Prvo izdanje. Beograd: Univerzitet Singidunum
38. Zakon o tajnosti podataka, dostupno na http://www.bia.gov.rs/download/zakoni/Zakon%20o%20tajnosti%20podataka.pdf
39. www.acas.rs
40. www.acfe.com
41. www.aicpa.org
42. www.antikorupcija-savet.gov.rs
43. www.apr.gov.rs
44. www.bia.gov.rs
45. www.blic.rs
46. www.coe.int
47. www.confida.rs
48. www.europarl.europa.eu
49. www.ey.com
50. www.forensicaudit.be
51. www.forensicglobal.org
52. www.galenika.rs
53. www.kolumnista.com
54. www.kor.rs
55. www.leitnerleitner.com
56. www.mfin.gov.rs
57. www.mkgroup.rs
58. www.mup.gov.rs
59. www.nbs.rs
60. www.parlament.gov.rs
61. www.pwc.rs
62. www.revibil.co.rs

63. www.sam.org.rs
64. www.sunoko.rs
65. www.tanjug.rs
66. www.theifp.org
67. www.tpa-horwath.com
68. www.transparentnost.org.rs
69. www.politika.rs
70. www.priv.rs
71. www.youtube.com